

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

ÅRBOG 2001

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

2001

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

BIND 88

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT
2001

Bestyrelsen:

Lektor Jørgen From Andersen, (kasserer)
Suserupvej 55, Broby, 4180 Sorø.
Tlf. 57 64 83 62.

Arkitekt Preben Bækhave,
Parcelvej 27, 4690 Haslev.
Tlf. 56 31 21 99

Gårdejer Helge Christiansen,
Glenhøjgård, Bildsøvej 29, Bildsø,
4200 Slagelse.
Tlf. 58 54 75 11.

Produktionsmester Helge Jensen,
Fægangen 12, stuen, 4180 Sorø.
Tlf. 57 83 22 54.

Lærer Ole G. Nielsen,
Mølletoftegård, Skælskør Landevej 83,
Lundforlund, 4200 Slagelse.
Tlf. 58 58 40 16

Graver Finn Pedersen,
Kærrebjergvej 27, 4242 Boeslunde.
Tlf. 58 14 51 15.

Teknisk assistent Kurt Rehder,
Knivkærvej 72, 4220 Korsør.
Tlf. 58 38 00 31.

Fhv. museumsinspektør Helge Torm,
(formand)
Munkevænget 2, 2.th., 4180 Sorø.
Tlf. 57 82 20 15.

Foreningens adresse:

Broby gamle Skole,
Suserupvej 55, Broby, 4180 Sorø.
Tlf. 57 64 83 62.

Årbogens redaktion:

Redaktionsudvalget udgøres af:
Helge Christiansen, Kurt Rehder og
Helge Torm.
Ansvarshavende: Helge Christiansen

Bidrag til næste årbog må være redaktøren i
hænde senest 31. marts 2002. Hvis intet an-
det er aftalt, afleveres manuskripter maskin-
skrevet og evt. på diskette.

I tilfælde af stofrigelighed kan redaktionen
prioritere rækkefølgen og udskyde manu-
skripter til det efterfølgende år.

*Forsidefoto: Banken i Pedersborg,
hvor Peder Torstensen byggede borg.
(Foto af Helge Torm 22/8-2001)*

Indhold

Forord	7
<i>Af Helge Torn</i>	
Jordvold. En tilflugtsborg i Gammel Forlev	8
<i>Af Henning Nielsen</i>	
Peder Torstensen af Borg	21
<i>Af Michael Kræmmer</i>	
Skrevet i mandtal	36
<i>Af Erling Petersen</i>	
En usædvanlig gravplade	57
<i>Af Erik Nielsen</i>	
Søndagsskolerne i Stenmagle sogn	63
<i>Af Holger Jørgensen</i>	
En indvandrerfamilie	72
<i>Af Ib Nielsen</i>	
Dagny Nielsen fortæller om sin barndom på Glænø	79
<i>Af Erik Nielsen</i>	
Litteratur om Sorø Amt 2000	93
<i>Af Ole G. Nielsen</i>	
Årsberetning 2000	96
<i>Af Preben V. Andersen</i>	
Driftsregnskab	98
<i>Af Jørgen From Andersen</i>	
Nye medlemmer	99
Love for Historisk Samfund for Sorø Amt	100

Forord

Kære læsere

Som ny formand for Historisk Samfund for Sorø Amt er det mig en glæde at kunne byde vore medlemmer og andre læsere velkommen til endnu en årgang af selskabets årbog. Denne årbog er og bliver selskabets fornemste opgave, så at sige vores ansigt udadtil, og derfor må vi også hele tiden bestræbe os på, at bogen både indholdsmæssigt og i det ydre er spændende og tillokkende.

Med hensyn til indholdet er det i høj grad såvel vore trofaste bidragsydere som nye forfattere, der sørger for en vedvarende kvalitet, og det takker vi dem også hermed for, men hvad det ydre eller layoutet angår, er det bestyrelsen selv, som står med ansvaret.

Vi vil med denne årgang introducere en ny opsætning, nemlig i form af to spalter, som vi håber og tror er mere læsevenlig, og samtidig kan billedstoffet varieres bedre med hensyn til format. Det skulle gerne alt i alt betyde, at årbogen bliver mere overkommelig og interessant at beskæftige sig med. Kan det også

medføre flere læsere, er fornyelsen ikke gjort forgæves.

Det gælder i det hele taget for en forening som vores, at den skal forny sig i takt med de ændringer, der sker i det omgivende samfund. Her bygger vi videre på de gode erfaringer og resultater, som vi har opnået også i de senere år, men samtidig skal vi se fremad.

Konkret giver det sig således udslag i, at Historisk Samfund for Sorø Amt nu har taget kontakt til de nye lokalhistoriske foreninger og de efterhånden veletablerede lokalarkiver i den sydlige del af Vestsjællands Amt for at få undersøgt mulighederne for en fælles indsats. Vi er dog beslægtede med hinanden!

En særlig milepæl i vort historiske samfunds egen historie nås næste år, hvor vi fylder 90 år. Her må vi markere os i særlig grad - og så i øvrigt undgå frasen om "the same procedure as last year", men tværtimod som nævnt gå videre ad nye veje!

Venlig hilsen
Helge Torm, fmd.

Jordvold

En tilflugtsborg i Gammel Forlev

Af Henning Nielsen

Langt den overvejende del af Danmarks knap 1000 middelalderlige befæstningsanlæg ligger i dag hen som sløjfede voldsteder. Mange af dem var imponerende bygværker af sten eller tegl, og deres tilknytning til bestemte konger eller adelsslægter er ikke sjældent dokumenteret i det skriftlige kildemateriale. Ved arkæologiske undersøgelser lader deres grundplan og udseende sig for det meste fastslå på grund af de efterladte fundamenters og mures bestandige byggemateriale.

Langt dårligere kendt er de små private forsvars- og tilflugtsanlæg, som var knyttet til hovedgårde eller væbnergårde i landsbyerne. De var bygget af let forgængelige materialer og var nemme at sløjfe, når de ikke længere skulle bruges. Og man ved kun lidt om dem.

Hvor let sådanne anlæg kan gemme sig i terrænet, fik man illustreret i foråret 1991. På en nypløjet mark 100 meter vest for landsbyen Gammel Forlev indledte Sorø Amts Mu-

Fig. 1. En mørk plet i pløjemarken var det eneste synlige spor af voldstedet.

Fig. 2. Den østlige side af voldstedet efter afrensning med gravemaskine, set fra nord. Østhjørnerne af den brændte bygning er markeret med landmålerstokke.

seum en prøveundersøgelse af en 8 meter stor trækulplet med lerklining, som antoges at være en brandtomt fra middelalderen (fig. 1). Tomten var øjensynligt ved at blive pløjet i stykker.¹⁾

Den efterfølgende gravning af søgegrøfter viste, at der ganske rigtigt lå en lille brændt bygning på stedet. Til udgravernes overraskelse viste det sig også, at hustomten var omgivet af en opfyldt voldgrav (fig. 2).²⁾

Stedet ligger syd for Vårby å på et fladt plateau oven for ådalen, kun 600 meter i luftlinie fra Trelleborg, som det nyfundne anlæg naturligvis ikke har noget at gøre med. Ingen af Gl. Forlevs beboere har i dag nogen overlevering om voldstedet eller dets

navn. Men hvis vi ser på det ældste matrikelkort over Forlev, hedder marken tankevækkende nok "Jord Vold" (fig. 3).

Ved udgravningen blev der anvendt en gravemaskine, som med to krydsende søgegrøfter hen over de opløjede brandspor bestemte beliggenheden af den brændte bygning og sporede den omgivende grav. Efterfølgende blev mulden afrømmet med maskine over hele anlægget, og der blev gravet snit gennem voldgravene langs de krydsende profilbalke. Kun afrensningen og udgravningen af selve hustomten blev foretaget manuelt. Her blev der til gengæld brugt stor omhu på at gøre så mange iagttagelser som muligt. Alle anlægselementer fra den

brændte bygning blev registreret i fladen. Bortset fra profilgrøfterne lod vi de opfyldte voldgrave stå urørte. De rummer således mulighed for yderligere iagttagelser.

Anlægget selv var en rektangulær bygning orienteret i længderetningen NV-SØ. Den lå på en næsten

cirkulær, 15 meter bred platform, som afgrænsedes af den 5 meter brede voldgrav, der var gravet ca. 2,5 meter ned i undergrunden af let sandet ler. Voldgraven har øjensynligt ikke været vandfyldt, da der ikke fandtes vandaflejrede lag i den. Der kan højst have stået lidt vand efter regnskyl eller tøvejr. En iagttagelse

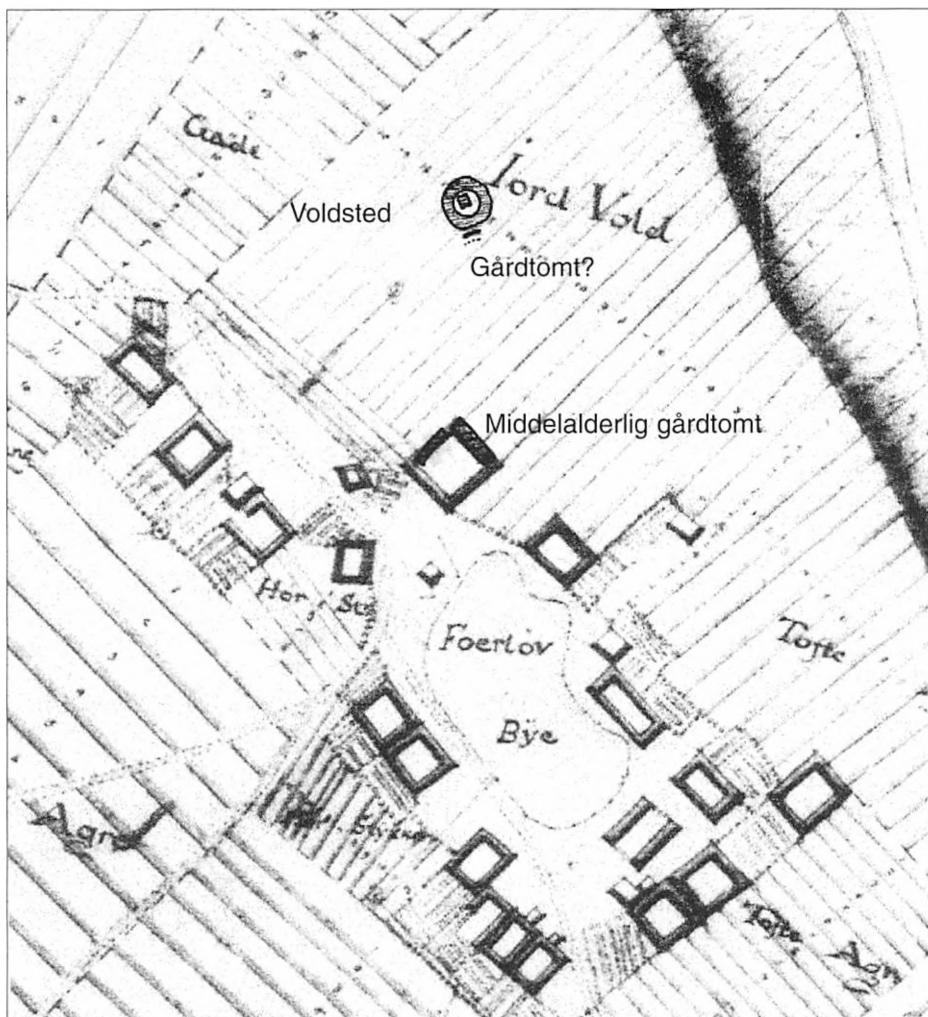

Fig. 3. Rytterdistriktstskort over Forlev fra 1770 med marknavnet "lord Vold". Placeringen af voldstedet og af en middelaldergård, som undersøgte i 1992, er indføjet af forfatteren.

vakte i første omgang undren, nemlig at den voldsomme brand, som havde aflejret et tykt, trækulblandet, rødt askelag over hustomten, ikke havde efterladt spor i bunden af voldgraven. Forklaringen kom på et senere stadium af undersøgelsen, da det viste sig, at både bygningen og voldgraven havde to anlægsfaser (fig. 5). Den brændte bygning var blevet genopført, og voldgraven havde fået en anden udformning. Hvor forløbet af den første voldgrav næsten var blevet slettet af fase to, så var den anden fase af bygningen totalt sløjftet af senere tiders agerbrug, og kunne kun erkendes i form af nedgravninger gennem det ældre anlæg.

Fase 1

Voldgraven

De sparsomme spor af den første voldgravsfase var kun synlige i det vest-østlige profilsnit. Her kunne det både i gravens vestlige og østlige del tydeligt erkendes, at den ældre gravs rundede bund lå et par meter uden for den yngre gravs skråt tilspidsede bund, ligesom den ældre gravs mange tynde aflejringer blev skåret af den yngre fases jævnt skrånende yderside og de tykkere, mere homogene

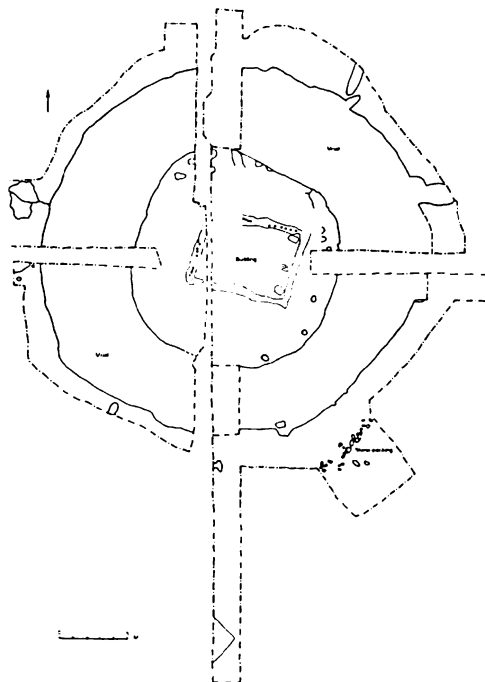

Fig. 4. Plan over voldstedet i fase 2.

opfyldningslag (fig. 5). De mange tynde aflejringer i den ældste voldgrav viser, at borgen i sin tidlige fase må have eksisteret i nogle år, inden den gik til grunde ved branden.

I det nord-sydligge profilsnit havde anlæggelsen af den yngre voldgrav fuldstændigt fjernet den første voldgravsfase.

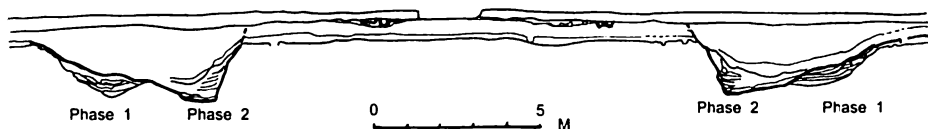
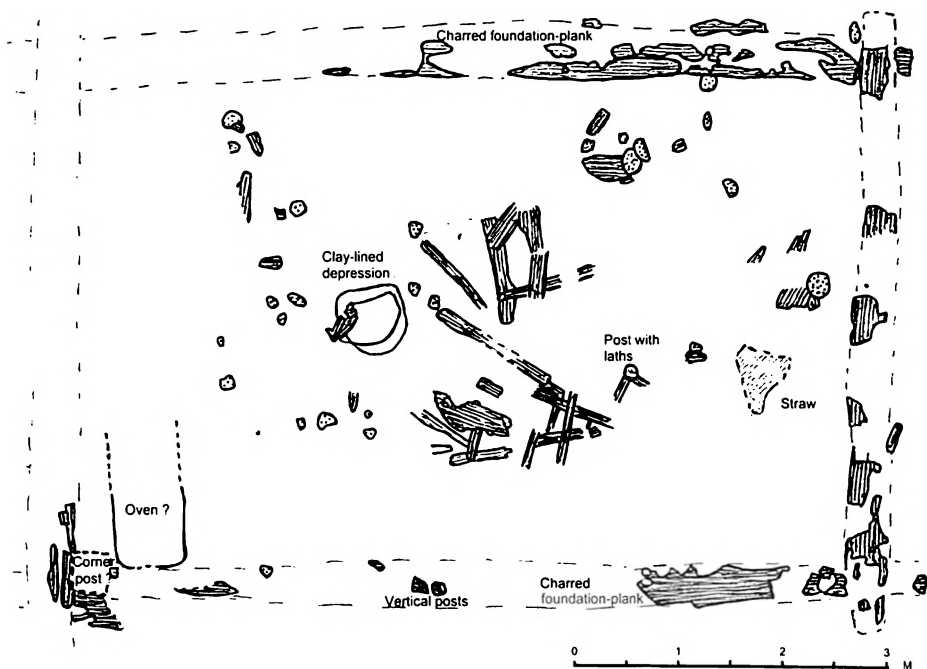

Fig. 5. Vest-øst profil gennem anlægget, med angivelse af voldgravens to faser. De mange tynde lag langs voldgravens inderside i fase 2 markerer de opstabilede græstørv. Øverst i midten af profilen kan der ses rester af gulvet i fase 1 og grøfter til sylden i fase 2, dækket af det moderne pløjelag. Bygningens gulv hviler på et tykt muldlag, som er påført over et stort areal mellem ca. 1050 og 1250. Det tynde lag over undergrunden er det originale muldlag.

Ud fra de bevarede spor må vi tro, at den første voldgrav både havde skrå inder- og yderside og en fladt rundet bund. Gravens forløb synes at have været en smule ovalt i vest-østlig retning.

Bygningen

Bygningens grundplan var 7,30 x 5,40 meter (fig. 6). Væggene var funderet på fire flade syldplanker af eg, krydslagte med 30 cm lange, fremstikkende ender. Sporene efter plankerne var kun bevaret som store, forkullede partier, forårsaget af den voldsomme brand (fig. 7). Langsidersernes planker målte ca. 7,80 m i længden og 0,50 m i bredden, kortsidersernes ca. 5,80 m i længden og 0,50 m i bredden. Plankernes tykkelse kendes ikke, men skønnes at have været mindst 10 cm.

Fig. 6. Plan over den centrale bygning i fase 1.

Fig. 7. Nordøsthjørnet af bygningen under udgravning, set fra øst. I forgrunden ses de forkullede, krydsende syldplanker.

I sydvæggen sad to lodrette, tætsiddende, kløvede forkullede stolper, ca. 15 cm i tværmål, som måske indikerer østsiden af en døråbning, 4,5 meter fra sydøsthjørnet. En tilsvarende vestlig dørmarkering blev ikke iagttaget.

Ved sydøsthjørnet iagttoges oven på plankesamlingen et kvadratisk 30 x 30 cm stort spor, der tolkes som spor fra en hjørnestolpe (fig. 8). Hvis opfattelsen er rigtig, har huset været opført som en bindingsværksbygning med fire kraftige, bærende hjørnestolper. Indborede huller i syldplankerne til støjler og et kompakt lag brændt lerklining, der dækkede store dele af bygningens gulv, efterlod ingen tvivl om, at væggene har været lerklinede.

Ved sydvesthjørnet fandtes endvidere en trugformet bund af ler med ophøjede kanter, ca. 1,70 x 0,65 m stor, liggende parallelt med vestvæggen. Konstruktionen, der var delvis ødelagt ved opførelsen af bygningens yngre fase, tolkes som bunden af en ovn eller et ildsted.

Gulvet var blot et simpelt jordgulv uden nogen form for belægning. Den opløjning af materiale, som førte til udgravningen, havde fjernet de øverste dele af brandlaget, især i den sydlige del, så at der på udgravningstidspunktet kun var 10-15 cm fra pløjelagets underkant til bygningens gulv. Ved frilæggelsen lå der store mængder af forkullet træ på gulvet, dækket af det indstyrte vægler. I den østlige del af bygnin-

Fig. 8. Bygningens sydvesthjørne under udgravning, set fra syd.

gen lå der flere steder direkte på gulvet store flager af halm med ens retning. Over 25 jernsøm og nagler lå spredt på gulvets nordlige del. Nær nordøsthjørnet lå en stabel, som tyder på, at der har været en lem eller et vindue på dette sted. Knap 2 meter fra hhv. syd- og østvæggen stod et stykke af en forkullet stolpe, ca. 15 cm i diameter, med 10 og 25 cm lange stumper af to lægter, indtappet i en vinkel på 90 grader. Ved siden af lå der i en sammenrustet klump dele af båndformede jernbeslag, der afsluttedes i kraftige, lidt asymmetriske kroge. Det tildannede træ og jernbeslagene kan være dele af et større, jernbeslået redskab.

Flere af de øvrige forkullede træstykker var 10 cm tykke rafter, der lå parallelt og på tværs af husets længderetning. De kan stamme fra enten en etageadskillelse eller fra taget.

Fase 2

Voldgraven

Det nedbrændte forsvarsanlæg må hurtigt være blevet genetableret. Voldgraven fik nu en lang skrånede yderside, der mødtes i bunden med en stejl inderside (fig. 5). Nyanlæggelsen gennemskar den ældre grav og fjernede den flere steder helt, således som det var tilfældet nord og syd for bygningen.

Voldgravens stejle inderkant kunne nemt blive ødelagt i regnvejr. Derfor blev den hele vejen rundt beklædt med en 1 meter tyk, beskyttende kappe af opstabilede græstørv. Der er

ingen sikre vidnesbyrd om, at tørveopbygningen fortsatte op over voldgravens kant. Dog blev der flere steder på platformen iagttaget stolpehuller, som flankerede voldgravskanten, hvilket taler for, at tørveopbygningen fortsatte op i et brystværn eller en vold af jord og træ.

Hvis vi til voldgravens dybde lægger en 1,5 meter høj jordvold, så har den kriger, der nåede frem til voldgravens inderside, stået foran en 3,5 meter høj forhindring, der skulle forceres. Eftersom der ikke har stået vand i voldgraven, har dens defensiv effektivitet ligget i gravens bredde og den høje inderfacade.

De stratigrafiske vidnesbyrd i voldgravens fyldlag antyder, at dens levetid har været kort. Der er kun ubetydelige aflejringer foran bunden af dens tørvebeklædning. Derefter dækkes hele gravens bundområde af eroderet tørvemasse, som viser, at den øvre del af tørveopbygningen er borte. De følgende, overlejrende lag indeholder lerstykker og køkkenafald som f.eks. husdyrknogler. Forhold der viser, at anlægget ikke længere eksisterer som forsvarsværk.

Den daglige adgang til bygningen må være sket over en bro. Spor efter en sådan blev imidlertid ikke fundet i de dele af voldgraven, der blev undersøgt, men kan sagtens gemme sig i de dele, der ikke blev undersøgt.

Bygningen

Som nævnt ovenfor var gulvet i den 2. bygningsfase pløjet bort. Kun ned-

gravninger gennem den ældre bygnings brandlag var bevaret.

Ved genrejsningen af bygningen havde man gravet gennem det brændte lerkliningslag ned til det kun delvist forkullede plankefundament og rejst en ny række vægpæle oven i fundamentet. Både den 40-60 cm brede grøft med de omgravede kliningsstykker og de 5-10 cm brede pælehuller tegnede sig tydeligt. Pælene eller støjlerne stod med 15-20 cm's afstand (fig. 9).

Den omstændighed, at man så præcist har gravet ned til de skjulte fundamentplanker, indicerer, at genrejsningen af bygningen er foregået kort tid efter branden, mens man kunne huske deres nøjagtige forløb, selv om det lå skjult under brandlaget. Den nye bygnings grundplan var lidt mindre end den førstes: 6,90 x 5,00 meter.

Pælehullerne viser, at også væggene i denne bygning var lerklinede fletværksvægge. Også i denne bygningsfase blev der bemærket et aftryk i sydvesthjørnet, der kan tolkes som en bærende hjørnestolpe, denne gang med rektangulært tværsnit og kun 20 x 15 cm tyk. I østenden var der nu tre kraftige, nedgravede stolper omtrent en halv meter fra væggen. Tømmeret har ud fra et stolpeaftryk i det midterste hul haft en tykkelse på ca. 25 cm. I bygningsens vestende blev der ikke fundet tilsvarende huller, men de kan gemme sig i hovedprofilbalken, som ikke blev bortgravet.

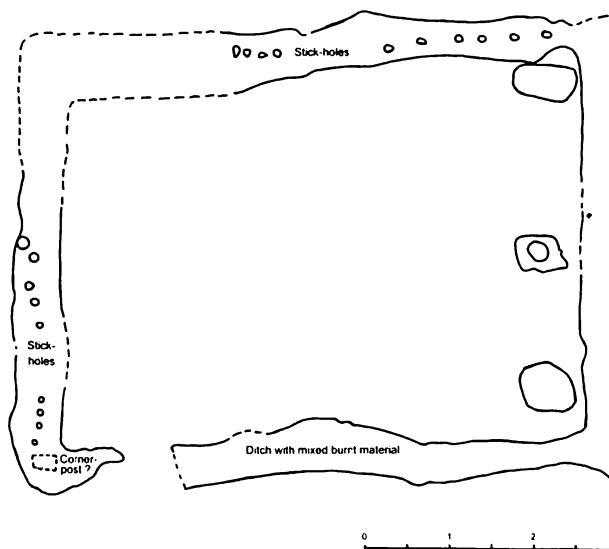

Fig. 9.
Plan over den centrale bygning, fase 2.

Der blev ikke fundet daterbare oldsager i sikker fase 2 sammenhæng.

Andre strukturer

Uden for voldgraven blev der kun fundet samtidige anlægsspor ét sted, nemlig mod sydøst, hvor der i en udvidelse af gravefeltet lå en uregelmæssig stenpakning i sydvest-nordøstlig retning kun en meter fra voldgravens kant. Det er bemærkelsesværdigt, at den krumme voldgravskant her tenderer mod et mere lige forløb (fig. 4). Omkring stenene gjordes der, i modsætning til resten af voldgravens yderområde, adskillige fund bl.a. af mønter og jernsager, f.eks. en kniv, en nål og en stor nøgle (fig. 10). Desværre var der ikke inden for undersøgelsens snævre rammer mulighed for at forfølge disse anlægsspor.

Fig. 10. Jerngenstande fundet tæt ved stenpakningen sydøst for voldgraven. En stor nøgle, et beslag, en nål og en stabel.

Fund

Fundene fra befæstningsanlægget er fåtallige. Fundomstændighederne i den brændte bygning er allerede beskrevet ovenfor.

De mange søm på ca. 6 cm, der lå spredt på gulvet, må være en del af den indvendige bygningskonstruktion, hvilket vel også gælder den stabel, som lå i nordøsthjørnet.

Større usikkerhed er der om de forfulede rester af en trækonstruktion omtrent midt på gulvet, til hvilken fragmenterne af jernbeslag og kroge formodentlig hører (fig. 11). Artiklens forfatter har ikke haft held til at identificere fragmenterne med nogen kendt, jernbeslået trækonstruktion.³⁾ Vi ved derfor ikke, om konstruktionen havde en civil eller militær funktion.

Af genstande med militær tilknytning blev der kun fundet en enkelt lille armbrøstbolt (fig. 12).

Spredt på gulvet lå der en halv snes lerkarskår fra forskellige lerkar. Halvdelen af disse var af østersøkeramik, og må være indblanding fra de gamle dyrkningslag, som mange steder indeholdt skår af denne type. De resterende fem skår var fra blyglaserede kander og må antages at være havnet på gulvet i bygningens funktionsperiode (fig. 13).

Fig. 11. Kroge og brudstykker af jernbeslag fundet i en klump omtrent midt på gulvet i den brændte bygning.

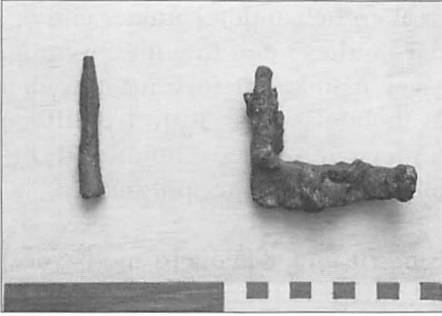

Fig. 12. Armbrøstbolt og stabel fra gulvet i den brændte bygning.

Fig. 13. Lerkarskår fra gulvet af den brændte bygning.

Datering

Manglen på daterbare genstande i befæstningsanlægget tillader kun en meget bred dateringsramme for dets brugstid. De få blyglaserede skår kan ikke placeres nærmere inden for tidsrammen 1250-1350. Hvis vi inddrager de fund, der blev gjort ved stenrækken uden for voldgraven mod sydøst, giver mønterne, tre "borgerkrigsmønter" og to engelske sølvsterlinge, de bedste muligheder. To af borgerkrigsmønterne er slidte og irrede og kan ikke bestemmes nærmere end kong Erik Menved - Christoffer II (1286-1332). Den tredje er slået i Roskilde i Erik Menveds regeringstid (1286-1319).⁴⁾

De to engelske sterlinge er slidte og omskriften delvis ulæselig (fig. 14). Prægene er identiske, og mønterne er slået i London under Edward I/ II i perioden 1279-1327. Fundmaterialets dateringsudsagn peger således på årtierne omkring 1300.

I løbet af udgravningen blev det klart, at det organiske materiale fra den brændte bygning rummede

muligheder for en kulstof 14-datering. Til analysen valgtes en prøve af det forkullede halm på gulvet, idet plantens korte levetid ville give en optimal dateringssikkerhed. Dateringen indikerer, at branden skete omkring 1290 (kalibreret) e.Kr.³⁾ og falder således inden for rammerne af den traditionelle datering.

Som allerede nævnt antyder aflejningsforholdene i voldgravsfase I, at befæstningsanlægget havde eksisteret i nogle år (5-10?) da branden skete. Omvendt tyder vidnesbyrdene

Fig. 14. To engelske sølvsterlinge slået i London af Edward I/II.

i voldgravsfase 2 ikke på nogen lang levetid (et par år?) for det genopførte anlæg, før forfaldet satte ind. Man får det indtryk, at vi har at gøre med et befæstningsanlæg, der var bygget for at opfylde et akut behov af midlertidig karakter.

Ud over at vi har at gøre med en bygning, der var befæstet med en voldgrav og, muligvis, et brystværn, bidrager fundomstændighederne kun i ringe grad til en nærmere forståelse af anlægget. Åbenbart husede bygningen et større, kompliceret, jernbeslået træredskab, hvis da ikke jernbeslagene og trædelene var en del af bygningen.

Hvis tolkningen af den lerforede sænkning ved en del af vestvæggen som ovn eller ildsted er rigtig, må der have været planlagt ophold i bygningen af en vis varighed. Men den næsten totale mangel på lertøj eller køkkenredskaber på gulvet taler imod, at man har opholdt sig der mere end i ganske kort tid. Ejheller blev der fundet rester af husdyr eller forkullet korn. Pletterne af forkullet halm på gulvet kan stamme fra selve bygningskonstruktionen.

Det er derfor rimeligt at tro, at vi har at gøre med et befæstningsanlæg til en nærliggende gård.

Selv om tolkningen er tynd, kan det næppe udelukkes, at stenrækken sydøst for voldgraven markerer sydenden til en bygning, vel en del af den gård, som voldanlægget har hørt til. De genstande, som blev fundet der,

er af en helt anden karakter end de, der fandtes i den brændte bygning, sager, man kunne forvente at finde i et beboelseshus. Kun fremtidige undersøgelser kan imidlertid be- eller afkræfte dette spørgsmål.

Kun 70 meter længere mod sydøst udgravedes i 1992 en middelalderlig gård, hvis anlæggelse ud fra et møntfund kan dateres til 2. halvdel af 1200-årene. Hvis landsbyens plan på det ældste rytterdistriktskort fra 1770 blot tilnærmelsesvis afspejler den middelalderlige landsbyplan, ville den udgravede gård og den formodede gårdtomt ved voldstedet fint komplettere landsbyens nordlige række af gårde (fig. 3).

Jordvold er formodentlig det mindste kendte danske voldsted. Dets nærmeste sidestykke er en befæstning, som blev fundet i 1969 af Johannes Hertz på en lille ø, der indgik i det større Kogsbøl voldsted i nærheden af Tønder⁷⁾. Dette anlæg er 30 meter i diameter og ser ud til at have haft en murstensbygning. Hertz henviser til flere tyske paralleler, som mere ligner Jordvold ved at bygningerne er af bindingsværk og har stråtag.

De solide syldplanker og antydningen af solide hjørnestolper i Jordvolds bygning kan efter forfatterens opfattelse betyde, at denne havde flere etager, lige som det er tilfældet med nogle af de tyske eksempler, Hertz anfører, f.eks. fra Mönchengladbach (fig. 15). Alle de tyske eksempler er dog fra den sene mid-

delalder. De synes, i modsætning til Jordvold, at have haft vandfyldte grave. Deres tyske navn "Wehrspeicher" viser, at der er tale om befæstede, eller måske snarere beskyttede for-

rådshuse. Hvorvidt der er tale om reel funktionsforskel mellem det højmiddelalderlige danske anlæg og de senmiddelalderlige tyske, kan kun fremtidige fund afgøre.

Fig. 15. Et befæstet forrådsrum fra Mönchen Gladbach, bygget 1496, nu i Rheinisches Landesmuseum, Kommern. Efter Hertz 1992.

Set i lyset af den ustabile politiske og militære situation i Erik Menveds og Christoffer II's regeringsperiode bliver befæstningsanlægget i Gammel Forlev fuldt ud forståeligt. Den kongelige befæstning og havneby Tårnborg seks kilometer længere mod sydvest blev angrebet af den fredløse Marsk Stig i 1289 og igen i 1306 af en norsk flådestyrke.

Vi ved ikke, hvad storbonden i Gammel Forlev hed på den tid, eller hvilken rolle han spillede, men landsbyens mest fremtrædende mand har tydeligvis følt behov for at sikre sig selv og sin ejendom med en lille privat fæstning, hvor han kunne søge tilflugt, når situationen gjorde det nødvendigt.

Noter

1. DKC Sb. Nr. 40, Vemmelev sogn, Slagelse herred, Sorø amt. Papirer, tegninger og fund opbevares i Sorø Amts Museum under betegnelsen AMK J. nr. 9/91 (=AMK 1991 009). Sagen er registreret i Nationalmuseet, Danske Afdeling, Danmarks Middelalder og Renæssance som J. nr. 555/91. En foreløbig omtale er publiceret i *Arkæologiske Udgravninger i Danmark* 1991:94.

2. Fundet blev gjort af amatørarkæolog Ole Bundgaard d. 12.03.1991. Undersøgelsen fandt sted i perioden 22.03-02.05 takket være en bevilling fra Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat. Fremgravningen af anlægget med gravemaskine blev udført med stor ekspertise af Mogens Sehested fra firmaet Gammelrand. Henning Nielsen var ansvarlig udgravningsleder i hele perioden, mens Linda Boye var daglig udgravningsleder (beretningsansvarlig) 05.04-29.04. Kim Nyborg var assistent i hele perioden. Lejlighedsvis deltog amatørarkæolog Jørgen Hansen. I løbet af undersøgelsen blev der taget prøver til naturvidenskabelig analyse af Bent Aaby, Nationalmuseets Naturvidenskabelige Afdeling. Luftfotografering blev foretaget af Flyvevåbnets eskadrille 727. Forfatteren ønsker at takke alle for samarbejdet. En særlig tak skal rettes til lodsejerparret Jørgen Vedel Pedersen (†) og Vibeke Pedersen for deres store gæstfrihed og levende interesse for projektet under hele udgravningsforløbet.

3. Konserveringen af disse såvel som andre jerngenstande fra det befæstede anlæg skyldes en donation fra "Bikubens Fond", formidlet af Per Vesterholm, "Bikuben" i Korsør, som hermed takkes for at disse ting kunne bevares for eftertiden.

4. Venligst oplyst af Jens Christian Moesgaard, Nationalmuseets Mønt- og Medaljesamling.

5. K 6187, forkullet halm, Hg 27353, NNU A 7206: 705+/- 110 C 14-år før 1950. Kalibreret (Stuiver and Pearson 1993): 1290 e.Kr. Kalibreret +/- 1 stand. Dev.: 1235-1395 e.Kr. Kalibreret til kalenderår efter kalibreringskurverne i Radiocarbon 1993 ved hjælp af kalibreringsprogrammet Calib. Ver. 3.03. fra University of Washington med den 20 årige atmosfæriske kurve. Information fra Uffe Rahbek i et brev af 17.06.1994.

6. DKC Sb. Nr. 41, Vemmelev sogn, Slagelse Herred, Sorø Amt. Udgravningsrapporter, tegninger og fund opbevares i Sorø Amts Museum under betegnelsen AMK J. Nr. 18/91 (=AMK 1991 018). Foreløbig omtale er publiceret i *Arkæologiske Udgravninger i Danmark* 1991:93 og 1992:94.

7. Hertz, J.: Gammelt nyt om Kogsbøl Voldsted. *Hikuin* 19, 1992, s. 103-108. Johannes Hertz takkes for supplerende oplysninger om de tyske "Wehrspeicher" til den foreliggende artikel.

Peder Torstensen af Borg

Af Michael Kræmmer

Ved Pedersborg kirke kan man i dag se resterne af en rundkirke, der har været næsten magen til den, der endnu står i Bjernede. Der er også fundet formodede rester af et borganlæg i forbindelse med kirken. Resterne af rundkirken og borganlægget ligger på en høj omgivet af en stor vold, så det hele har været et meget bastant forsvarsanlæg. Det er Peder Torstensens borg med tilhørende kirke, nok bygget i midten af 1100-tallet.

Peder var en af sit århundredes mest betydende personer, han sad tæt på kongen, var gift ind i den almægtige Hvide-slægt, han var kvægbaron¹⁾ og storgodsejer. Den landsby, der voksede op, hvor borgen lå, blev efter ham kaldt Pedersborg.

Peders samfund og tidsalder, 1100-tallets Danmark, har ikke efterladt os mange kilder. Det skrevne ord var sjældent og, bortset fra Saxos Danmarkskrønike, meget ordknapt.

Kirkebakken med den nuværende Pedersborg kirke. Kirken ligger omtrentligt, hvor Peder Torstensens borg lå, med overblik over oplandet ned til Heglinge å. (Foto: Lions Club, Sorø)

Også med hensyn til personligheder er vi dårligt stillet. Malede man et billede i en kirke af kirkens stifter, malede man en "model-kirkestifter", man forsøgte ikke at portrættere den virkelige person²⁾. På samme måde var det skrevne ord bundet i faste former, oftest antikke eller bibelske. En helt opførte sig som helte nu skal. Helgener udrettede samme type mirakler, førte alle samme prisværdige og ydmyge liv og blev karakteriseret med de samme slidte og velkendte bibelcitater.

Er vi i almindelighed dårligt stillede, står det dog lidt bedre til med sjællændere end med jyder, og især med midtsjællændere. Det sidste fordi de havde Saxos særlige bevågenhed, og fordi Sorø Kloster førte relativt grundige bøger over sine velgørere og deres familier.

Vi er derfor i stand til at tegne nogle hovedtræk af Peders levned, og endda kan vi skimte konturerne af hans personlighed.

Peders liv og karriere

Peder bliver født i 1100-tallets første årti og vokser op under kong Niels' lange styre. Han er således gammel nok til at deltage i borgerkrigen mellem Niels og Erik Emune i 1130-erne, men der forlyder ikke noget om ham.

Peder er formentlig sjællænder, eller har tidligt fået tilknytning til øen. I hvert fald er alle vore oplysninger om ham knyttet til øen. Han bliver gift med Fjenneslev-baronen Skjalm

Hvides datter Cecilia, og i det eneste officielle dokument, han optræder, er han vidne i Haraldsted.

Han lever på sin borg ved Sorø med sin kone Cecilia, hvis familie for en stor del bor i omegnen. Cecilia nevø Sune Ebbesen er knyttet til det nærliggende Bjernede og bygger kirken dér nogenlunde samtidig med, at Peder bygger sin kirke.

De har datteren Ingerd, der bliver godt gift med den jyske stormand Vagn, og med hendes ægteskab mister slægten med årene tilknytningen til egnen. I 1205 bliver hele Pedersborg-godset mageskiftet til Sorø Kloster, af Peders dattersøn Johannes med tilnavnet Kammermester.

Peder er en rig mand, og han efterlader sig et mægtigt gods, rækkende fra Sorø og godt halvvejs til Slagelse i området nord for den nuværende hovedvej. Hvordan er Peder så blevet så rig? Er han af gammel, rig stormandsslægt, eller er han en lykkeridder, som fra et beskedent udgangspunkt ender med at få prinsessen (Cecilia) og det halve kongerige (Slagelse herred)?

En gang, fortæller Saxo, kommer Peder i skænderi med kongen, Sven Grate. Sven bryder sig ikke om Peders tonefald. Den mistænksomme konge kommer så i tvivl om Peders loyalitet og spørger, om ikke Peder har fået nok (dvs. belønning nok for sine tjenester). Jeg har fået rigeligt, svarer Peder, men jeg er bange for, at jeg ikke får tid til at fordøje det.

*Bjernede Kirke som den ser ud i dag. Pedersborg Kirke i 1100-tallet så, i det mindste i grundformen, ligesådan ud, bortset fra at der vistnok ikke blev anvendt mursten.
(Foto: Nationalmuseet).*

Anekdoten fortæller os, at en stormand som Peder i kongens generalstab er blevet godt belønnet.

Men Peders formue stammer næppe kun fra kongelige belønninger. Han kaldes og kalder sig Torstensen, hvilket skal forstås bogstaveligt som søn af Torsten. Og i 1100-tallet ville man ikke have ulejliget sig med at bruge Peders efternavn, hvis ikke Torsten også havde været en betydende mand. Peder har altså været af "god familie", men han har også føjet mere til det, han startede med.

Indtil det skæbnesvangre år 1146 har vi kun indirekte viden om ham, men herefter træder han for alvor ind på den scene, vore kilder har efterladt os de bedste beskrivelser af: den politiske scene.

1146 er året hvor kongen Erik Lam trækker sig tilbage og går i kloster, hvor han kort efter dør. Han dør barnløs, og det efterfølgende ansættelsesforløb mellem de mange medlemmer af kongelægten resulterer i et dobbelt kongevalg: Knud Magnusen vælges af jyderne, Sven Eriksen, der posthumt får tilnavnet Grate, vælges i Østdanmark. Det bliver startskuddet på 10 års borgerkrig, en epoke med hurtige karrierer i kongernes følge, hurtigt erhvervede formuer, risiko for tab af alt, for drab og snigmord og for domfældelse og døden på hjul og stejle.

Sven Grate bakkes i begyndelsen op af skånske og sjællandske stormænd og ganske særligt af Hvideslægten. Desuden har han Knud Lavards søn Valdemar (den Store) på sin side.

Om ikke af andre grunde, så som gift ind i Hvideslægten, deltager Peder i borgerkrigen på Svens side. Peder får Valdemars uægte søn Kristoffer i pleje, og det er vel med til at binde alliancen sammen.

I 1148 bevidner Peder et gavebrev til Ringsted kloster, som Sven udsteder i Haraldsted. Men ellers hører vi ikke til ham, før hans svoger Ebbe Skjalmsen dør i 1151. Ebbe var Sven Grates nærmeste rådgiver. Efter

En typisk hirdmand fra 1100-tallet. Nok det nærmeste vi kan komme til en fremstilling af, hvordan Peder Torstensens har set ud, når han trådte op til kamp på kongens side. Fremstillingen er fra det gyldne alter i Odder Kirke, nu Nationalmuseet. Hirdmanden er her ved at myrde småbørn i Jerusalem. (Foto: Nationalmuseet).

hans død udfyldes de tomme pladser rundt om Sven af den delvist sagnomspundne Riber-Ulf, af Ingvar Kveise og, ifølge Saxo, af Peder Torstensens. Peder fylder meget i denne stab. Han vinder et afgørende slag for Sven over friserne ved en enkel krigslist: Peder lader lejren ligge hen som om, man er uforberedt på kamp, og da friserne angriber, overraskes de ved, at der styrter bevæbnede mænd ud af teltene.

Men Peder er ikke nogen særlig omgængelig samarbejdspartner. Han siger en gang ligeud til Sven, at hvis denne ikke behandler sit folk (dvs stormændene) bedre, vil det gå ham ilde. Og da Sven bliver vred, fortsætter Peder med at svare igen.

Det går ganske rigtigt Sven ilde, og

da han i 1154 over hals og hoved flygter ud af landet, er det Peder, der står tilbage på Sjælland med ledelsen af Svens hær. Efter et par dages tøven beslutter Peder at opløse den flygtende konges hær. I Roskilde fjord ligger fjenden: Knud Magnusen, Valdemar og vel også Peders egen nevø Sune Ebbesen.

Peders svogre, Skjalmsønnerne, er døde (af alderdom) under borgerkrigen, og deres sønner, Peders nevøer Sune, Absalon og Esbern Snare, er sammen med Valdemar skiftet fra Sven og over på Knuds side. Hvide-slægten står således i 1154 delt mellem borgerkrigens 2 lejre; forstået på den måde, at omtrent hele slægten står på Knuds og Valdemars side, alene Peder på Svens. Og det skal ikke blive sidstegang, at Peder stikker af mod sin mægtige svigerfamilie.

Vi hører ikke mere til Peder i beskrivelserne af borgerkrigens sidste 3 år. Han nævnes hverken i forbindelse med drabet på Knud Magnussen i Roskilde i 1157 eller Valdemars efterfølgende og afgørende sejr på Grate Hede samme år.

Men da Valdemar har regeret et par år og påbegynder den lange række af krigstogter mod de vendiske lande, som kommer til at præge hans regeringstid, sidder Peder igen med ved kongens bord som en af de nærmeste rådgivere. Efter en svær start på sin regeringsperiode vælger Valdemar at lade sit råd bestå af de fire Hvider: Sune (Ebbesen), Esbern

(Snare), Absalon og Peder, og herefter vender udviklingen, skriver Saxo. Peders optræden som Valdemars modstander i borgerkrigen er altså ikke kommet ham til skade.

Peder er derefter med på en række af de første 13 vendertog i tiden fra 1159 til 1171, som Saxo har givet så grundige beskrivelser af, formentlig på de fleste. Det er en herlig tid for Peder og de øvrige danskere: De plyndrer i Guds navn de vendiske hedninge, brænder gårde og landsbyer af og hugger ned til højre og venstre. Slavejægere er de også, Peder er i hvert fald. Han forventedes at have en skibsladning slaver med hjem efter et vellykket togt.³¹

De spredte notitser vi har om Peder fra disse år, viser blandt andet, at han ikke er blevet blidere med årene. Ligesom han i sin tid skændtes med kong Sven, er han nu også blandt dem, der tør sige den iltre kong Valdemar imod.

På det 12. vendertog i 1170 får vi at vide om Peder, at han fører et skib i et dansk gennembrudsforsøg. Året efter er sidste gang, Peder nævnes. Situationen er den, at Absalon har påtaget sig at blive tilbage ved Rygen for at beskytte danskernes fiskeri ved øen. Da hans nærmeste hører dette, tilbyder de at blive og hjælpe, og blandt andet erklærer den mere end 60-årige Peder, at han ikke vil svigte sin frænde og svoger.³²

Herefter er Saxo tavs om Peder, og måske derfor antages det ofte, at

han er død på denne tid.³³ Det er imidlertid rent gætværk. Den aldrende mand har muligvis blot trukket sig tilbage til sin borg ved Heglinge, hvor han har passet sine bedrifter og har fordrevet tiden med at plage sine naboer, munkene i Sorø Kloster.

Fra sin borg kan Peder styre den eneste adgangsvej til halvøen Sorø. Dengang var Sorø-søerne sammenhængende, og den eneste adgang over land til det, der nu er købstaden Sorø, var over Heglinge Å ved Peders borg.

På Sorø havde Hvideslægten i 1140-erne etableret et lille benedictinerkloster, som under borgerkrigene var gået i forfald. I 1161 tager Peders driftige nevø Absalon, nu Sjællands biskop, fat om klostret, han reformerer det med mere duelige munke af cistercienserordenen, som er tidens modeorden, og påbegynder bygningen af (den nuværende) Sorø Kirke.

Cistercienserne er driftige folk. De bygger møller og diger, er gartnere og landmænd. De anlægger gerne ladegårde (kaldet "grangier") tæt på klostret, hvis de kan skaffe jord til det: derfor er de evigt interesserede i at mageskifte, købe eller (helst) få foræret jord i deres nærmeste omegn. Men de kommer i ulave med Peder. Om deres foretagsomhed har berørt hans enemærker, om det er deres jordhunger, der har stødt ham, eller om han slet og ret finder dem skinhellige og ikke bryder sig om deres eksklusive inderlighed i troen, ved vi ikke.

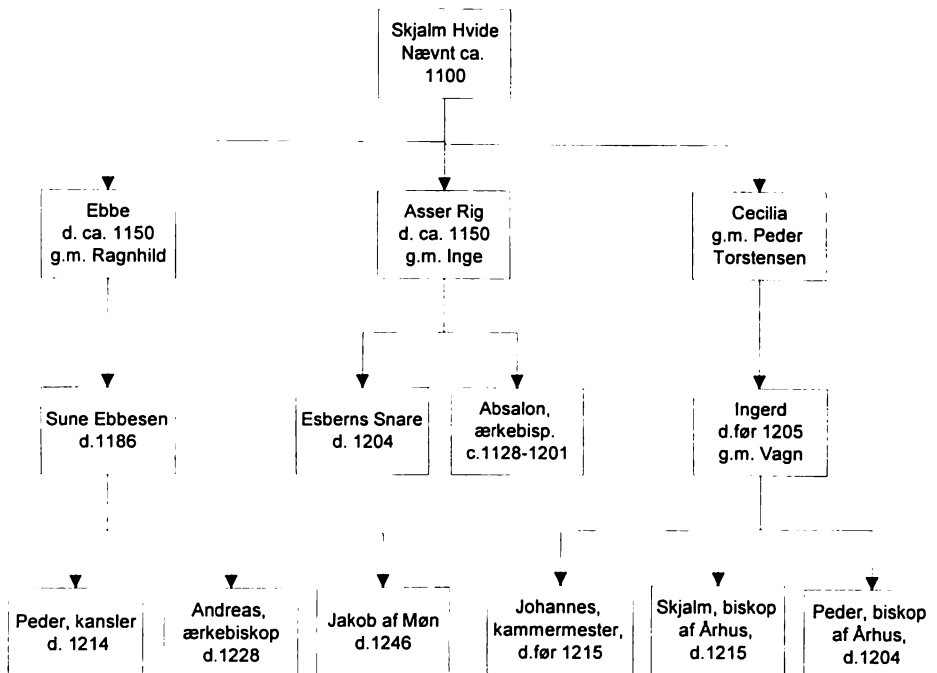
Men han bryder sig i hvert fald ikke om dem. Hvor Cecilias slægt ellers donerer enorme godsgaver til klostret, får de kun to gårde af hende. "Mere måtte hun ikke give på grund af hendes mands stivsindethed", skriver en af munkene beklagende i klostrets gavebog. Fra Peder selv får de, som man kan gætte, slet ingenting.

Og han bliver da heller ikke, som sin kone og det meste af hendes familie, begravet i klosterkirken. Og hans skjold er ikke at finde blandt de mange i Sorø-kirkens kendte skjoldfrise fra sidste del af 1200-tallet. Det er Cecilias derimod.

Modviljen er åbenbart gået i arv, og konflikten mellem borgens folk og munkene er fortsat efter Peders død. Ved overtagelsen af Peders gamle gods i 1205, noterer samme gavebog, at man nu endelig er blevet fri for de daglige chikanerier fra Pedersborg.

Således følger munkenes bemærkninger den sidste facit til tegningen af Peder. En stormands søn, der fik en markant karriere i en omtumlet tidsalder. En hård og særdeles egenrådige mand. Loyal overfor såvel sin familie som sin herre kongen, men på sine egne præmisser. En troende kirkebygger, men irriteret over den

Udsnit af Hvideslægtens stamtræ

nyreligiøse bevægelse, der prægede landet i hans alderdom, måske modstander af den udvikling, hans nevøer sammen med Valdemar den Store stod for.

Peders død?

Et folkesagn fortæller, at kong Valdemar engang gæstede Pedersborg i anledning af Peder Torstensens bryllup. Valdemar blev lun på bruden og ville ud på natten i lag med hende. Men da var Peder allerede gået i seng med hende. I ærgrelse herover brød kongen ind i sovekammeret og slog Peder ihjel.

Det er interessant, at mange sagn til lægger netop kong Valdemar denne ustyrlige kønsdrift, men sandheden om Peders død er det næppe. Vi ved, at Peder var gift længe med Cecilia og fik barn med hende. Skulle visen passe, skulle Cecilia være død før Peder og den mindst 70-årige Peder have besluttet at gifte sig endnu engang - og drabet være foregået under dette andet bryllup. De mange kilder, vi har fra det nærliggende kloster, nævner da heller ikke noget om, at han skulle have lidt en voldsom død.

Magt og slægt i 1100-tallet

1100-tallets magtkampe blev, i hvert fald indtil et godt stykke ind i Valdemar den Stores regeringstid, bedrevet af konkurrerende efterkommere af Sven Estridsen, der hver især blev bakket op af "partier" af stormænd.

Disse partier synes at være brede slægtsforbund, alliancer af stor-

mænd og deres følger, der var grupperet omkring en eller flere slægter. Det kendteste af dem var Hvidernes. En slægt kunne bestå af både familiens egenfødte, de tilgiftede og muligt også de tilgiftedes familier.

Peders historie (rettere sagt: vore små fragmenter af den) kan give os et fingerpeg om, hvordan magtpolitikken på hans tid fungerede.

Således kunne Peder Torstensen som Skjalms svigersøn naturligt indgå i Hvidernes rækker, ligesom de senere svigersønner Oluf Glug og Peder af Borup. Men Peder fulgtes ikke altid med Hvideslægten, og hans eksempel viser, at en stormand kunne vælge, om han ville følge slægten eller foretrak andre alliancemuligheder, når han valgte side i tidens kampe. På den anden side viser hans historie også, at slægtskab ikke var ligegyldigt. Og endelig at et sådant parti eller slægtsforbund ikke var en stillestående størrelse: mål og alliancer bevægede sig hele tiden.

Vi ved, at Ebbe Skjalmsen var Sven Grates rådgiver i begyndelsen af borgerkrigen mellem denne og Knud Magnussen; at Ebbes søn Sunc havde svoret Sven troskabsed; at Ebbe sammen med sin bror Asser samtidig byggede på et fælles klosterprojekt i Sorø. Assers søn, Esbern Snare var, så vidt han var gammel nok, givetvis også på Svens side. Også Peder var hærfører hos Sven. Alle de Hvider, hvis stillingtagen vi kender til, stod bag Sven. Det samme gjorde Svens meget unge fætter Valdemar,

og det har været en naturlig del af alliancemønsteret, at Valdemars frillesøn senere kom i pleje hos Peder.

Det andet parti var Knud Magnussens forbund, hvori deltog Henrik Skadelårs sønner Knud og Buris, også af kongeslægten. Hvem der i øvrigt deltog i dette forbund, ved vi ikke ret meget om.

Midtvejs i borgerkrigen skiftede Valdemar side til Knud Magnussens parti. Det svækkede Sven afgørende, en understregning af, at Svens forbund netop var en sammenslutning af flere forbund - og at Valdemars forbund, eller følge om man vil, havde været en betydende del af dette.

Når Valdemar skiftede side, mistede Sven dermed en stor del af sin magtbase. Hvideslægten, fra gammel tid knyttet til Valdemars fars slægt, skiftede side sammen med Valdemar. Og initiativet til skiftet kunne i og for sig ligeså godt være Hvidernes som Valdemars.

Således optrådte Absalon, Esbern Snare og Sune Ebbesen efter 1152 i Knud Magnussens og Valdemars alliance. Men ikke Peder! Peder forblev hos Sven, som han også må have svoret troskab til mindst et par gange. Han var nu i konflikt med den mand, hvis søn han opfostrede, og med sin kones familie. Stærkere var slægtsbåndet altså ikke i et slægtsforbund, end at andre forhold kunne veje tungere. Og Valdemars nu fejlplacerede søn havde sikkert paralleler til mange ægteskaber, indgået for

at bekræfte et senere sønderbrudt forbund.

Få år efter borgerkrigens afslutning sad Peder med i den sejrende Valdemars råd, og han blev igen udnævnt til opdrager for dennes nu halvvoxsne søn. Han var altså ikke blevet straffet for sin deltagelse mod Valdemar. Hvilket svarer til, at forbund og alliancer igen havde flyttet sig efter Valdemars sejr ved Grate Hede.

Der var tilsyneladende heller ikke gået skår i familieskabet. Det var sine nevøer Peder sad sammen med i kongens råd. Og det var nevøen Absalon han engang meget senere hjalp i en kritisk situation, med bemærkningen, at han aldrig ville svigte sin slægtning.

Alligevel tilhørte han ikke rigtig kredsen. Holdningen til Sorø kloster viser det. Dets genrejsning og bygningen af den imponerende kirke blev bekostet af Absalon. Folk fra alle grene af Skjalm Hvides efterkommere lod sig begrave her, og Roskildebispens Peder Sunesen kaldte det ligefrem sin families gravkirke. Og de fleste skænkede enorme gaver. Men ikke Peder Torstensen. Han var, som beskrevet, uforstående overfor klostret, chikanerede det ligefrem, en skærende kontrast til svigerfamiliens massive opbakning.

Med mindre Peder var en usædvanlig ener (og den mulighed står åben), så viser hans historie, at tilknytningen til såvel slægt som det udvidede slægtsforbund og til egent-

lige politiske alliancer kunne have mange former og nuancer og være ret flygtig. Hans eksempel taler så meget mere, fordi han er en del af den tæt sammenknyttede Hvide-slægt, der i modsætning til den evigt stridende kongeslægt synes at have handlet og levet i samdrægtighed.

Kilderne til Peders historie

Som nævnt er kildematerialet til 1100-tallets historie meget spinkelt. Det eneste det kan fortælle os med hundrede procents sikkerhed er nogle få og som regel banale fakta. Det er nødvendigt at fortolke kilderne ud over dette niveau, hvis man vil lave en fyldig fremstilling af Peders liv og kunne sætte det ind i en samfundsmæssig sammenhæng. Det er derfor på sin plads her at redegøre for et par af tolkningerne.

Peders alder:

På et togt i 1159 har Peder og Absalon en diskussion om taktikken. Absalon rådgiver med ungdommens gåpåmod, skriver Saxo, Peder er forsigtig, som det passer sig for hans grå hår. Der er altså en anelig aldersforskel mellem de to mænd. Absalon er født o. 1128, så Peder er vel næppe født senere end o.1110. Peder deltog sidste gang som hærfører på vendedtogene i 1171. Hvis det er rimeligt at antage, at han ikke deltog som hærfører længere end til han var 70 år, får jeg, som sandsynligt, men ikke bevist fødselsår: mellem 1100 og 1110.

Peder hos Saxo:

Saxo brugte som andre på sin tid

som regel kun fornavne på de personer, han skildrede. Derfor er der til en vis grad tale om et skøn, når man identificerer Saxos personer:

I de situationer, hvor Peder nævnes på borgerkrigens tid, 1151-54, kaldes han udtrykkeligt Peder Torstensen.

På det 12. togt i 1170 bruger Saxo ligeledes efternavn: Peder Torstensen, Esbern Snare, Absalon, Sune, Torben og Olaf fører hvert sit skib i et angreb. Og igen i 1171: Peder Torstensen bliver i Venden efter et togt for at hjælpe Absalon.

Saxo fortæller for året 1158 (evt. -59), at Absalon, Sune, Peder og Esbern bliver hovedmændene i kongens råd. Denne Peder spiller allerede en fremtrædende rolle på næste togt. Senere, efter det 8. vendedtogt, mellem 1166 og -68, fortælles det, at Valdemar gør Peder og Selgret til opdragere for sin uægte søn Kristoffer. I disse tilfælde kunne der være tale om en anden Peder end Torstensen.

Den indre sammenhæng i Saxos fortælling taler dog for, at den Peder, der er fremtrædende hærfører i 1154 og 1170, må være den samme Peder, der spiller denne rolle i 1158 og 1167, nemlig Peder Torstensen.

Den Peder, der i 1136 som Erik Emunes hærfører leder hallænderne i et slag i Venden, kunne teoretisk set også være Peder Torstensen. Men det er dog mere nærliggende, at det er Peder Bodilsen, Sjællands

mest betydende stormand på denne tid.⁶⁾

Noget andet er om vi kan stole på Saxos beskrivelse. Det kan vi kun med stor varsomhed: Peder var af den slægt, som Saxo forgudede og arbejdede for. Hans betydning og evner kan meget vel være malet i for stærke farver.

Peders slægt:

Peder var gift med Cecilia, Skjalm Hvides datter. De fik datteren Ingerd. Hun er eneste barn nævnt i kilderne, og det var da også en af hendes sønner, Johannes, der senere ejede Pedersborg-godset.

Ingerd blev gift med en Vagn (eller Vogn). Deres sønner kendes mest fra jysk sammenhæng: Peder og Skjalm Vagnsen blev begge Århus-bisper, og Peder vides at have ejet meget jysk gods. Niels Vagnsen kendes som vidne for en af sine brødre på et jysk gavebrev. Ulf ejede jord på Rømø. Johannes blev kammermester, det vil sige bestyrer af kongens finanser, han ejede som nævnt gods ved Sorø, desuden i Jylland. Endelig var der en datter, Margrethe.

Slægten blev ikke mangfoldig, blandt andet fordi to af Ingerds sønner gik kirkens og dermed cølibatets vej. Rig og indflydelsesrig har den dog stadig været, det kan blandt andet ses af, at kvindelige efterkommere af Peder blev gift med tyske grever, den ene med den i dansk sammenhæng betydende Albert af Gleichen.

Det hævdes ofte, at Ingerd desuden har været gift med en Ulf, før hun blev gift med Vagn.⁷⁾ Så vidt jeg kan se, er der ikke begrundelse i nogen kilde for denne antagelse. Kun er der en folkeviser, hvori Riber-Ulf, Sven Grates rådgiver og hovedpersonen i flere folkeviser, bliver gift med en datter af en Hr. Peder.

Hvis vi forsøgsvis antager, at folkevisen har et reelt historisk indhold, kan vi konstruere dette forløb:

Som en del af det alliancesystem, der omgav Sven Grate, blev hans sjællandske rådgiver Peder Torstensens datter gift med hans jyske hærfører Ulf. Dette ægteskab var årsag til, at Peder forblev i Svens forbund, efter at hans svigerfamilie var gået over til Knud og Valdemar. Efter slaget på Grate Hede blev Ulf henrettet. Peders datter, nu enke, giftede sig så med Vagn.

Det faktum, at Ingerd havde en søn ved navn Ulf, som vi kun kender omtalt som søn af Ingerd, men ikke som søn af Vagn, kunne også tale for muligheden af et tidligere ægteskab med Ulf.

Det er ikke en umulig tanke, at tingene kunne hænge sammen på denne måde. Men sammenhængen bygger alene på folkevisen, som er langt fra begivenhederne. Peders datter kaldes for eksempel Mette, næst efter Liden Kirsten den hyppigst optrædende pige i vore folkeviser. Når visens udsagn som her står alene, tør jeg ikke bygge på det.

Kort over det middelalderlige Pedersborg-område. I midten bakken med den daværende borg og kirke. Til venstre og foroven løber jernalder-volden. Husene A og B fra udgravningerne er angivet. Det lyse område i nederste venstre hjørne er Pedersborg Sø. (Kortet er taget fra Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1977).

Udgravningerne i Pedersborg:
Området ved den nuværende Pedersborg Kirke er blevet udgravet i tre større og et par mindre omgan-

ge. Den første større udgravning var i 1931, forestået af Poul Nørlund. I 1957 gravede Tage E. Christiansen og Hans Stiesdahl, hovedsageligt på

toppen af kirkebanken. I 1972 gravede Knud Liebgott på engområdet vest for kirkebanken. Der er ikke offentliggjort noget resultat fra de to første udgravninger. Liebgott har derimod i 2 artikler sammenfattet sine egne og til dels sine forgængeres resultater.

Ved den nuværende kirke er der fundet søjle- og murrester af kampesten, der har været en del af en rund bygning. Både mur og søjler har næsten samme dimension som rundkirken i Bjernede, så alt taler for, at der er tale om en rundkirke, vel nogenlunde samtidig med Bjernede. Bjernede er bygget dels af kamp, dels af tegl og er fra tiden mellem 1160 og -80. Man mener, at Pedersborg er lidt ældre, fordi der ikke er fundet murrester af tegl, der påvisligt har været en del af kirken. Udgravningerne har imidlertid været meget vanskelige, grundet at der nu ligger en kirkegård, så det er svært at drage alt for håndfaste konklusioner.

I forbindelse med rundkirken er der fundet en murkerne af kampesten, løbende over 20 meter. Ud fra vor viden om, at Peder Torstensen nævnes som borgherre herfra, antages det almindeligvis, hvad synes rimeligt nok, at murresterne er en del af et borgkompleks, nemlig Peders kampestensborg med tilhørende og måske sammenbygget rundkirke.

På plateauet vest for kirken er der fundet rester af to huse samt Danmarks mest massive fund af tidligt middelalderlige potteskår. Fundene

peger på en livlig aktivitet i løbet af 1100-tallet, og o. 1200 er så de to huse rejst. Husene har stået til midt i 1300-tallet. Poul Nørlund mente, at husene var rejst af Sorø Kloster efter deres overtagelse af godset i 1205. Niels Liebgott daterer husene til kort før 1205 og slutter sig følgende til dette forløb: Peder og Cecilia beboede borganlægget på banken. Efter deres død (mellem 1180 og 1205) byggede hans arvtagere et palatium (dvs en herskabelig residens) på sletten neden for banken. Her boede de til de i 1205 solgte til Sorø kloster.

Liebgotts dateringer og dermed hans følgeslutninger hviler på et meget skrøbeligt materiale, og jeg hælder personligt mere til Nørlunds oprindelige vurdering.

Peders gods:

Det eneste vi ved om Peders gods fra hans egen levetid er, at han byttede jord i Ørnstrup for en mølle ved Heglinge Å engang i Sorø klostres første år. Til gengæld har vi en fuldstændig beskrivelse af det gods på egnen, som Peders dattersøn Johannes i 1205 mageskiftede med Sorø.

Der er tre muligheder for, hvad der skete med Peders gods op til 1205:

- at Peder blev over 90 år og at godset blev solgt umiddelbart efter hans død.
- at Peder døde o. 1180, og hans dattersøn Johannes overtog godset og styrede det.
- at Peder døde o. 1180, Ingerd arvede det og drev det via en forpagter,

Rekonstruktion af dele af den gamle kirke, af sten fundet ved udgravninger på kirkebakken. (Foto: Hardy Jensen).

og det solgtes først efter Ingerds død.

I det første og tredje tilfælde ville godset vi kender fra 1205 være nogenlunde identisk med det gods, Peder efterlod sig.

Tiden var præget af livlig jordhandel, og der var hele tiden en vekselvirkning mellem opdeling af gods ved arveopdeling og samling (arrondering) af gods ved køb og mageskifte. Jeg vil alligevel fastholde, at vi med god ret kan anse dette gods for at have været Peders.

Peders eneste barn, Ingerd, var som nævnt blevet jysk gift. Alle Ingerds sønner fremtræder da også som

jyske storgodsejere. Denne fordeling tyder på, at Johannes har fået den sjællandske del af arven efter sine forældre, altså at det sjællandske gods ikke har været meget større. Og vi kender ikke til sjællandsk jord i slægten i øvrigt. Det er også svært at forestille sig, at slægten eller Johannes selv har gjort en meget stor indsats for at arrondere godset op til 1205, blot for at sælge det.

Jeg tør altså med forsigtighed anslå Peders gods på Sorø-egnen til at være det i 1205 nævnte: (Peders)Borg m. tilliggender, Have-rup, Borød, en gård i Grøfte, Kindertoft, Landbotorp m. skov, 6 1/4 bol i Vedbynørre (hvilket må være næsten hele byen), 1/8 bol og for 13

ørtug skyldjord i Ørslev under Skoven (en mindre del af byen), 1 1/2 mark skyldjord i Næsby samt Mørup med skov.

Med undtagelse af Mørup ligger godset samlet nordvest for Sorø, det vil sige lige i randen af det man kan kalde de øvrige Hviders kerneområde. Det er nærliggende at antage, at Mørup er det gods, Cecilia har bragt ind i ægteskabet, og at resten er Peders del.

Kilder til Peders liv:

Sven Grates gavebrev til Ringsted kirke. Trykt i Danmarks Riges Breve bd. 2, nr.101. Peder er vidne på brevet, der er udstedt i Haraldsted 1148.

Saxos Danmarkskronike. Peder optræder i 14. bog som Sven Grates rådgiver og hærfører (1151-54) og som Valdemar den Stores rådgiver og hærfører på vendertogterne (1158-71). Udgivet i adskillige udgaver. Jeg har benyttet Winkel Horns oversættelse fra 1898, som findes i mange genoptryk. Peder omtales i de i artiklen nævnte sammenhænge.

De tre nedennævnte Sorødokumenter er udgivet i Ranvig: *Sorø-kroniken*, bd. 2, Kbh. 1986. Sidetal refererer hertil.

I *Sorø Kloster Gavebog* nævnes Cecilias gave (s. 84), mageskiftet hvor Peder erhverver Heglinge Mølle (s. 89) samt det store mageskifte i 1205, hvor Sorø overtager Pedersborggodset (s. 92).

I *Absalons slægts genealogi* fra 1280-erne nævnes Peder og Cecilia, datteren Ingerd og hendes børn. (s. 49)

Endelig angiver *Sorø kirkes gravkatalog* hvor i kirken Cecilia ligger begravet. (s. 47)

Har Liebgott derimod ret i sin opfattelse af borgarealets bebyggelseshistorie, bør mine antagelser om Peders godsjendom revideres. Hvis Peders arvinger har været aktive godsejere på egnen i 20-30 år efter hans død, kan det velarronderede gods, vi ser i 1205-mageskiftet være blevet skabt i denne periode, og vi kan så ikke slutte os tilbage til, hvordan Peders gods så ud.

Cecilia optræder på Sorø Kirkes skjoldefrise, der oprindeligt er fra slutningen af 1200-tallet. Frisen er flere gange siden blevet noget vilkårligt restaureret, men skjoldet med Cecilias navn er vistnok oprindeligt.

Sagnet om Peders død er trykt i Thiele: Danmarks Folkesagn. Oprindeligt 1843, senere genudgivet.

Visen om Riber-Ulfs bedrift er trykt i H. Grüner Nielsen: Danske folkeviser, Kbh. 1927.

Og resterne af Peders *rundkirke* og den *vold*, der omgav hans borg, kan stadig ses foran og rundt om den nuværende Pedersborg kirke.

Litteratur:

Dansk Biografisk Leksikon

La Cour, Vilhelm: Danske borganlæg til midten af det 13. århundrede, Kbh. 1972, s.31-33

Liebgott, Niels Knud: Pedersborg. The interpretation of a Danish fortified site from the 12th century, Chateau Gaillard IX-X, 1982, s. 471-80

Liebgott, Niels Knud: Keramikfundene fra voldstedet Pedersborg, Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1977, s. 118-169

Noter:

1. Udtrykket "kvægbaron" er min tolkning, bl.a. ud fra landskabslovene, af at husdyrholdet har været betydende, især som rigdomskilde for stormændene. Peder levede imidlertid i en tid med store forandringer, hvor agerbruget vandt meget frem herhjemme, så det er vanskeligt at sige, hvordan han på sine gamle dage fik sin indkomst fra sine jorder.

2. F.eks. stifterbillederne i Gørlev og Fjenneslev kirker.

3. Saxo fortæller: Efter et noget mislykket togt vender hæren hjem. Peder ser en bekendt på stranden, som har valgt ikke at tage med. Peder vil lave lidt skæg med ham og stiller en flok af sine rorskarle op på båden, så det ser ud som om, han kommer med en mægtig slave-høst. Og manden ærgrer sig over at han ikke deltog i det tilsyneladende udbytterige togt.

4. "svoger og frænde" er oversættelse af "matrimonii affinitas", det vil ordret sige: i familie ved giftermål.

5. F.eks. den nye danske encyclopædi (stamtafle over Hviderne).

6. Således også Hans Jørgen Helms: Næstved St. Peders Kloster, Næstved 1940, s. 107.

7. F.eks. Ranvig, s. 24.

Skrevet i mandtal

(Folk og forhold i Vallensved sogn 1769-1787)

Af Erling Petersen

Allerede hos de gamle ægyptere, hos perserne og jøderne blev der i oldtiden foretaget folketællinger. De var ganske vist ufuldstændige, men de fandt altså sted, og vi har vel næsten alle vidst om dén folketælling, der fandt sted for 2000 år siden, da den romerske kejser befalede, at al verden skulle skrives i mandtal; om end han med ordene al verden sikkert kun mente den del af verden, der beherskedes af romerne, og hensigten med hans befaling har næppe været at få tilfredsstillet sin nysgerrighed efter at få oplyst, hvor mange mennesker han egentlig herskede over, eller af omsorg for disse menneskers velbefindende, nej, det virkelige formål med denne foranstaltning har uden tvivl været dén, at skattegrundlaget, betingelsen for statens eksistens, skulle slås fast og være i orden.

Skat har jo fra gammel tid været et nødvendigt gode, om end det af mange betragtes som det modsatte, men under alle omstændigheder har det været nødvendigt, at de, der kunne, også betalte de nødvendige skatter, så derfor findes der i Rigsarkivet en mængde bevarede skattemandtaller, hvor skatteyderne findes

opført. Før 1660 findes de i lensregnskaberne og efter 1660 i amtsregnskaberne og købstadsregnskaberne.

Disse skattemandtaller har blot dén mangel, at de som regel kun nævner mandens navn, aldrig konens, ja, amtsregnskaberne gik undertiden så vidt, at der sommetider blev tilføjet et "og hustru", når det drejede sig om præstens hustru, eller et "og kone", hvis der var tale om en bondekone, men så langt strakte lensregnskaberne sig ikke. Her anføres kun skatteyderens navn, og dét er i hvert fald lige lidt nok for den, der søger slægtens spor eller forsøger at skaffe sig viden om dén tids menneskers liv og levned.

I dén henseende er folketællingerne langt mere oplysende, for i dem anføres navne på husbond, madmoder, børn og tyende, deres omtrentlige alder, ægteskabelige forhold - om de var gift første, anden, tredje eller fjerde gang. Den første folketælling i Danmark, der fandt sted i 1769, er - bortset fra det statistiske materiale - tilintetgjort desværre, men inden dette skete, havde statsøkonomen, Georg Christian

Vallensved og omegn ifølge Caspar Wessels kort fra 1772. På kortet mangler Hyllinge kirkeby midtvejs mellem Hagenskov og Agerup, samt Jenstrup mellem Saltø og Torstrup.

Oeder, på grundlag af folketællingen udarbejdet sine lister over ægtepar, enker og enkemænd i de sjællandske sogne. Det er dog kun mændenes navne, der anføres. Om kvinderne oplyses kun deres alder, ikke navnene, og om enkerne blot,

hvem de var enke efter. Alligevel kan ét og andet læses ud fra disse sparsomme oplysninger.

I Vallensved sogneby får vi således at vide, at præsten hed Barfoed, degnen Hiort og skoleholderen Møller.

Der udover var der 17, som var "af bondestand og nærrede sig ved agerdyrkning", hvilket betød, at de var gårdmænd. De fleste af disse var gift første gang, men de øvrige havde tydeligt nok giftet sig ind i dén gård, de sad inde med. Det gjaldt Jørgen Sørensen, der var 12 år yngre end konen, der havde været gift før, og det samme var nok tilfældet med Peder Larsen, der var 39 år gl., mens konen var 60 år. Det kan nævnes, at Christen Poulsen var 32 år yngre end konen, mens aldersforskellen mellem Anders Andersen og hans kone kun var 14 år.

Modsat forholdt det sig med Jens Rasmussen, der var 48 år og gift tredje gang, men hans kone var 18 år yngre. Peder Jensen, der også prøvede lykken for tredje gang, var dog kun otte år ældre end konen, der var gift første gang. Et særligt tilfælde var Ole Hansen, der var 60 år og gift for fjerde gang, mens hans kone, der var gift anden gang, var 12 år ældre.

Jens Nielsen, der var bysmed, var nogenlunde jævnaldrende med sin kone. Om Hans Jacobsen, der kun var 32 år og havde en kone, der var nogle år yngre, oplyses, at han "nyder 5 rdl. 2 mk. årlig af lif rente cassen", men årsagen siges der intet om. Om en anden Jacobsen ved navn Thomas fortælles, at han var bortrømt, men konen nærrede sig "af spinden og vinden," og det betød, at hun skaffede til føden ved, at hun spandt for folk og vandt garnet op i nøgler eller bundter.

Desuden havde byen en "bondevæver" ved navn Valentin Hansen, mens Peder Rasmussen nævnes som "bondeskræder". Om byens øvrige beboere oplyses det, at de var "af bondestand og tiende bønder", hvilket sikkert betød, at de havde deres daglige arbejde på byens gårde. Kun tre af disse var gift for anden gang, og de var i alderen fra 29 til 80 år.

I sognets næststørste by, Kyse, var der 14 mænd, der var af bondestand og nærrede sig ved agerdyrkning. Den yngste, Peder Erichsen, var 24 år, den ældste, Christen Nielsen, 67. Også i denne by forekom et enkelt af de foran nævnte umage ægteskaber, idet Christen Pedersen, der var 34 år gl., var hele 26 år yngre end sin kone.

En af bønderne i Kyse bar det sjældne navn Cassemerius Pedersen. Han var født dér i byen i 1719 som søn af gårdmand Peder Erichsen, måske en yngre slægtning til ovennævnte Peder Erichsen? - Det kan undre lidt, hvordan et så udpræget polsk navn pludselig dukker op i en sjællandsk landsby. Navnet gik videre gennem sønnen Morten Cassemerius, der ved folketællingen 1787 havde en otteårig søn, der hed Cassemerius Mortensen.

Kyse bys smed hed Christopher Olsen, og der boede også en bødker og en skrædder samt en "sergiant", som hed Huus. De øvrige 14 ægtemænd i byen var alle af bondestand og tjente bønder. De fleste af dem

var husbeboere eller innsiddere. Tre af dem hed Peder Nielsen, og med de sparsomme oplysninger, som fremgår af Oeders lister kan det være ret så svært at skelne dem fra hinanden, hvis man ville vide, hvem der var hvem, men takket være andre kilder end dem, Oeder øste af, har det været muligt at anbringe dem, hvor de hørte hjemme hver især, så der kan fortælles en smule om dem.

Vedrørende den yngste kan det slås fast, at han i 1745 fæstede gården matr. nr. 2 i Kyse. Den havde hidtil været fæstet bort til Peder Larsen, der i en længere årrække havde drevet den, men i sommeren 1745 var gården så misrøgtet og i en så elendig tilstand, at herskabet mistede tålmodigheden og satte ham fra gården, som nu blev betroet Peder Nielsen, der i fæstebrevet blev forsynet med tilnavnet Skræder, ikke fordi han var skrædder, men snarere fordi hans far eller farfar havde øvet dette håndværk. Gårdens hartkorn stod for ager og eng 7 tdr. 2 fdk. 2 alb. og skov 4/7 album, og han skulle årlig hver mortensdag svare i landgilde 4 tdr. rug, 4 tdr. byg, 2 tdr. havre, et lam, en gås, to høns og 20 æg. I fæstebrevet opremses desuden alle hans forpligtelser ved driften af gården og dens vedligeholdelse, hvortil kom de fordele, han havde af, at Peder Larsen havde været forsømmelig. Han blev således tilskrevet gårdens inventarium, der var vurderet til 77 rdl. 3 mk. 2 sk., og han blev fritaget for at svare til sin forgængers pådragne restancer og for-

faldne skatter indtil 10. september, da han selv fik gården overdraget, og der blev ydermere lovet ham såsæd til foråret, og da der kun var én ko på gården, fik han én mere på herskabets regning, hvortil kom, at han blev befriet for det indeværende års kornlandgilde.

Peder Nielsen Skræder var således sat godt ind i sin fæstegård, og forvalteren Heinrich Gøtzche på Saltø kunne så i forventning om, at alt nu ville komme i den bedste gænge, underskrive fæstebrevet den 3. oktober 1745, og Peder Skræder lovede med hånd og mund at overholde sine forpligtelser.

Men loven er ærlig og holden besværlig, og desværre evnede Peder Skræder ikke at drive sin gård, så den gav det nødvendige afkast. Da han havde haft den i fæste i ti år, var den så forsømt på både bygninger og jord, at han for sin uduelighed blev sat fra gården, som derefter blev fæstet bort til Hans Ibsen, der indtil da havde været tjenestekarl hos den ovenfor omtalte gårdmand Cassemerius Pedersen, og som samme år giftede sig med enken Birthe Jensdatter fra Vallensved, og så sad Peder Skræder da ved folketællingen 1769 tilbage med angivelsen "af bondestand, tiener bønder", og han gik måske endda på arbejde i dén gård, han havde drevet så dårligt? Han og konen var lige gamle, men hun havde været gift én gang før.

Om den anden Peder Nielsen er der

egentlig kun at fortælle, at han anden søndag i advent 1744 blev gift med Maren Pedersdatter, og at han i 1747 fik døbt en søn Niels. Han betegnes ved dén lejlighed som unge Peder Nielsen.

Den tredje Peder Nielsen har været lidt lettere at påvise, idet han ved flere lejligheder kaldes Peder Nielsen Holst, og formentlig var han søn af dén Niels Holst, der døde i Havnskov 1731, og som septuagesima søndag blev jordet i Hyllinge, hvor hans datter, hvis navn ikke var anført, seks år før var blevet begravet, men fødselsår og fødesogn har ikke kunnet efterspores. Måske er Peder Nielsen Holst født i Fodby sogn, hvis kirkebog desværre først begynder i 1721, og just dét år fik Niels Holst i Fodby døbt en datter, Sidsel. I øvrigt vrimlede Fodby, Vallensved og Hyllinge sogne i begyndelsen af 1700-tallet med folk, der hedder Holst, men kun én, nemlig ovennævnte hed Niels.

Det fremgår af Oeders liste, at denne tredje Peder Nielsen på det tidspunkt var 67 år gl., altså født omkring 1702, og at han var gift for tredje gang. En bekræftelse herpå findes i kirkebogen, der oplyser, at Peder Nielsen Holst den 25. februar 1731 i Hyllinge kirke blev gift med Karen Larsdatter af Agerup. De fik i årenes løb nogle børn, hvoraf dog flere døde, og den 4. juni 1743 blev Karen Larsdatter selv begravet, men som sæd og skik var, giftede Peder Nielsen sig igen, men ikke så omgående, som det undertiden kun-

ne være tilfældet. Han ventede et halvt års tid. En husmoder var uundværlig i en gård, og første søndag i advent samme år blev han i Førslev kirke viet til enken Johanne Rasmusdatter af Arløse, der bragte en datter og to sønner med ind i ægteskabet, der i øvrigt var barnløst.

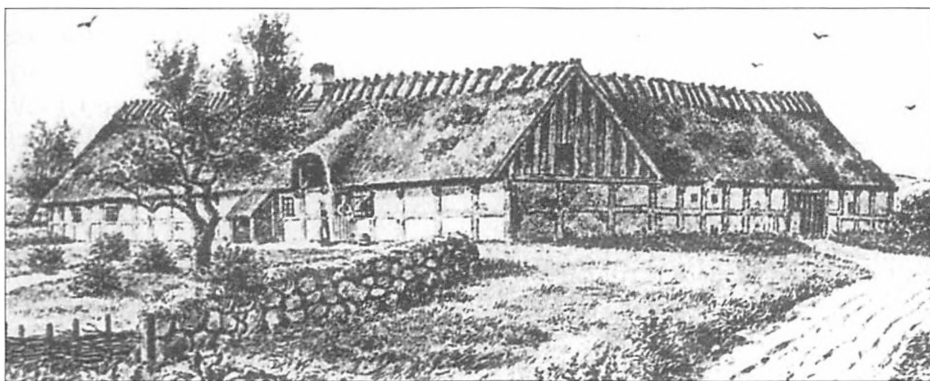
Johanne Rasmusdatter døde i 1765 og blev begravet den 15. april, og allerede 13 dage senere blev Peder Nielsen, gårdmand i Kyse, trolovet med enken Margrethe Hansdatter, som også boede i Kyse, og de blev viet et halvt år senere.

Hun var, hvis man tager kirkebogens og Oeders aldersangivelser for gode varer, født i 1716, og der fødes da også en Margrethe det år i Øllerup, men hun dør, 7 år gl. Hun kan være dén Margrethe Hansdatter, der blev konfirmeret i Vallensved 1746, 20 år gl. Hun var tjenestepige hos præsten, hr. Peder Aggerup, og her blev hun bedste ven med præstens avlskarl Peder Christensen, og de ses ofte sammen som faddere, bæremoder eller huemoder, når der var barnedåb i Vallensved kirke, og det endte så med, at de den 10. oktober 1749 blev trolovet og viet kort efter. Han var i hvert fald over den første ungdom. Han havde kort før brylluppet fæstet gård nr. 9 i Kyse, og her fik han og Margrethe inden for de første ti år af ægteskabet i alt fem børn, først en søn, Hans, der kom til verden et halvt års tid efter brylluppet. Siden fulgte tre piger og til sidst en søn, som hed Christen.

I tiden derefter blev Peder Christensens helbred tilsyneladende ringere, og i 1761 døde han, kun 47 år gl., og efterlod sig kone og børn samt en gård, som han vistnok ikke havde passet alt for godt. I hvert fald frasagde hun sig gården i 1762 "formedelst hendes nærværende slette omstændigheder". Hun blev dog, som nævnt, atter gårdmandskone i Kyse gennem sit ægteskab med Peder Nielsen Holst, og dét resulterede i øvrigt i en søn, Peder, hvilket for så vidt var mere, end de kunne have forventet, eftersom Margrethe Hansdatter på dét tidspunkt må have været nær ved de halvhundrede år, hvis man skal gå ud fra, at aldersangivelserne hos Oeder og i kirkebogen er rigtige, men de gælder nok til Wandsbeck. Hun har sikkert været hen imod en halv snes år yngre. Hvorom alting er, så var sønnen, Peder, et gammelmandsbarn, men hans levnedsløb kommer ikke denne beretning ved. Det skal blot nævnes, at han livet igennem var nært knyttet til sine to halvbrødre,

især til den ældste, Hans, som senere blev gårdmand i Kyse.

Allerede året efter den lille Peders tilsynekomst i denne verden, gav Peder Nielsen op. Han var jo et godt stykke oppe i tresserne og havde nu driften af gården matr. nr. 3 af Kyse og tre ægteskaber bag sig. Formentlig havde han haft gården i fæste, siden han giftede sig første gang. I 1767 frasagde han sig gården, der så blev fæstet bort til indsidder Niels Andersen, hvis indsidderstue eller lejlighed han sikkert flyttede ind i, og han var så ifølge Oeder degraderet til at være af bondestand og tjene bønder. To år senere, i 1773, døde Peder Nielsen Holst, "indsidder af Kiuse", 69 år gl, og blev jordet den 24. april "uden ceremonie". Det evnede en indsidderenke ikke at betale for. Da Margrethe Hansdatter døde i 1776, noterede præsten i sin kirkebog, at han havde begravet Margrethe Pedersdatter, og det kunne jo godt vildlede, men til alt held er degnen Hjorth mere nøjagtig,

Sjællandsk bondegård, opført 1770. Firkanterne i murene er lerklinede på et fletværk af grene og ris. Zinkatsning 1888. Illustreret Tidende.

når han skriver således: Dette års dom *Invocavit* (24. febr.) jordet Margrethe Peders af Kiuse, 60 år gl." Hun er sikkert til daglig i byen blevet omtalt som Margrethe Peders.

Som man vil forstå, kan det ved at undersøge andre kilder lade sig gøre at få lidt "kød" på Oeders sparsomme oplysninger, om man da ellers gider gøre sig dén ulejlighed.

Til Kyse hørte også husene i Lerbæk, der i 1771 var beboet af tre familier. De to af mændene gik i dagleje, mens den ældste, Christen Jensen, og hans kone, der begge var gift anden gang, nød almisse. Til byen hørte også "Overdrefshuuset", der var beboet af skovfogeden Hans Peiter og hans kone. Skovfogedens fulde navn var vistnok egentlig Hans Lorentz Peitersen.

Landsbyen Jenstrup var dengang som nu delt mellem Hyllinge og Vallensved sogne. Til Vallensved hørte tre gårdmænd, alle ret unge, samt den 28-årige bysmed, Morten Knudsen, der næppe kunne leve af at lave smedearbejde for de bønder, der hørte hjemme i Vallensved sogn. Han har sikkert arbejdet for hele byen samt for bønderne i Saltøby, der aldrig havde haft deres egen smed.

Saltøby, der jo var den tredjestørste by i sognet, havde ti gårde, og fire af gårdmændene var gift for anden gang, mens en enkelt ved navn Anders Pedersen var gift tredje gang med en kone, der var 18 år yngre,

end han selv var. Der var kun tre husmænd eller indsiddere i byen. Derimod nævnes der hele to bonde-skræddere, begge i deres bedste alder, men som nævnt ingen smed. Formodentlig søgte bønderne til smeden i Jenstrup, når de havde behov for det. Desuden var der en skoleholder Ambech, som senere blev degn i Vallensved, og så var der ydermere mølleren i Saltø mølle, Jonas Larsen, som undertiden i kirkebogen kaldes Jonas Larsen Bie, et navn, som kunne tyde på, at han stammede fra Jylland.

I Stubberup var der i 1771, som der havde været i århundreder, kun fire gårde. I to af gårdene sad der gårdmænd, der havde overtaget kone og gård samtidigt. Det gjaldt for den 38-årige Hans Hansen, hvis kone var 48 år og gift tredje gang, og det gjaldt også for den 52-årige Ole Larsen, der var gift første gang, men som i 1751 var kommet fra Reinstrup og havde fæstet gården i Stubberup og ægtet den 18 år ældre Anne Andersdatter, enke efter gårdmand Ditlev Ditlevsen. Deres ældste søn, Ditlev, var kun 20 år, da faderen døde, og han var nu den ene af de to indsiddere, der boede i Stubberup i 1769. I 1772 døde Ole Larsen, og Ditlev Ditlevsen kunne så rykke ind som fæster i sin fødegård.

I Lund by var der fem gårde. Den ældste af bønderne, Jens Bendzen, var 64 år og ligesom sin kone i andet ægteskab, men hun var 22 år yngre. Den næstældste af gårdmændene, Peder Olsen, var gift tredje gang.

Han var 61, hun 28. Byen havde desuden et par ældre indsiddere, Ole Olsen, der var 70 år, og Anders Sørensen, der var 84 år ligesom konen. De havde begge været gift før. I oktober 1759 døde den gamle Anders Smed i Lund, og det ses af kirkebogen, at anden søndag i advent samme år trolovedes "enken Birthe Oles datter fra Lund med ungarl Hans Madsen fra Herlovsholm ved forloverne Peder Olsen af Lund (hendes broder) og Peder Larsen af Enø", men vielsen fandt først sted den 19. oktober 1760. Hans Madsen havde dermed både overtaget smedje og kone fra Anders Smed, skønt hun var 27 år ældre, end han var. Et lidt umage par må det vel siges at være, men Hans Madsen har måske tænkt som så, at her i livet må man tage det sure med det søde. Det forekom i hvert fald ofte, at man ved indgåelse af ægteskab lod fornuften råde.

I det nordøstlige hjørne af sognet lå Øllerup, et bynavn, som hverken har noget med øl eller Ole at gøre, eftersom det i 1259 blev skrevet Wiflæthorp: Forleddet er det gammeldanske mandnavn Wifli. At det så 212 år senere var forvansket til Ølleruppe, er en anden sag.

Ifølge Oeders liste var der fem gårdmænd i Øllerup 1769. Den ældste hed Ole Jensen, og kun Lars Hansens kone havde været gift før, men hun og manden var dog lige gamle. Det samme var tilfældet med én af indsidderne, Caspar Larsen. De var begge 54 år og endda temmelig

nygifte, eftersom Casper Larsen i 1767 giftede sig med enken Anna Sørensdatter af Lund. De blev trolovet 14 dage efter, at hendes første mand, Mathies Andersen, var stedt til hvile på kirkegården i Vallensved.

Som den sidste af Øllerup bys beboere nævner Oeder David Johansen, "dragoner", 34 år, og hans kone, der var otte år yngre. De flyttede senere til Lund, hvor sønnen Ole blev født i 1773. Da de nytårsdag tre år senere fik døbt sønnen Peder, boede de i Lund.

Oeder oplyser desuden, et der i sognet ved folketællingen kun havde været fire enkemænd i sognet. Hendrich Larsen fra Vallensved, der var 60 år, havde kun været alene et halvt års tid, idet hans kone, Bodil Simonsdatter først døde i januar 1771. Han havde siden da gået til hånde hos bønderne i byen. Det samme gjorde Anders Christensen fra Kyse, som seks år før havde mistet sin kone, Anne Olsdatter. Også Rasmus Andersens kone fra Saltøby var død seks år før. Han var selv sidst i halvfjerdserne, men "nød ophold på Stædet". Han var formentlig på aftægt i den gård, han tidligere havde haft i fæste, mens Jens Olsen i Jenstrup, der havde været alene i halvandet år, stadig "nærede sig af agerdyrkning".

Sognets enker nævnes ikke ved navn i Oeders efterretninger. De omtales blot som enker efter deres ægtemænd. I Vallensved by var der fire enker. De tre nød almisse, mens Jens

Stynede piletræer langs en markvej med risgæder. Xylografi 1881. Illustreret Tidende.

Rasmussens enke nærrede sig ved "spinden og vinden". Det samme gjorde tre af Kyse bys enker. Kun én, Dines Pedersen Brystings enke, der var 66 år og havde en blind datter hos sig, nød almisse. Ebbe Pedersens enke fra Saltøby havde frit ophold i gården, hendes mand havde haft, og det samme var tilfældet med Rasmus Jensens enke i Saltø mølle. Af de to enker i Lund nød den ene almisse, den anden spandt for folk, og det samme gjorde de to enker i Øllerup.

Så godt som alle disse enker var temmelig meget til års. En enkelt var 54 år, de øvrige mellem 60 og 80 - bortset fra Jens Andersens enke fra Kyse, der var 36 år og havde et barn hos sig. Da hendes mands død ikke er anført i kirkebogen, har hun antagelig været gift udensogns og er så

vendt hjem til sognet efter mandens død.

Så meget om Oeders efterretninger om ægtepar, enker og enkemænd i Vallensved sogn, og hvad deraf kunne udtrages ved hjælp af andre og mere meddelsomme kilder.

Ulige mere interessant og spændende er folketællingen fra samme sogn 1787, der dels giver mange flere oplysninger om sognets beboere, deres børn og tjenestefolk og dels indeholder en del supplerende bemærkninger, der kan fortælle ikke så lidt om sognets folk.

Det fremgår allerede af et kig ind i præstegården, der var det første sted, hvor beboerne blev talt. Der var for det første præsten selv. Han

hed Christian Frideric Bast og nævnes både som husbonde og som sognepræst, hans kone Susanne Bast, var naturligvis madmoder, men nævnes, pudsig nok, også som "præstinde". De havde fire børn, to af hvert køn, i alderen fra to til syv år. Avlskarlen hed Anders Jensen og var 27 år gl. Røgteren Peder Larsen var 44 år og enkemand efter første ægteskab, og de havde til hjælp en 17-årig tjenestedreng ved navn Lars Jørgensen.

Inden dørene var der, udover præstefamilien, en kokkepige, Johanne Christensdatter, der som medhjælp havde en andenpige, Johanne Jensdatter, der også nævnes som bryggerspige, og det oplyses om hende, at hun var gift i første ægteskab, "men manden var bortgået". Endelig var der en tredje pige, Anne Madsdatter, der var 60 år og barnepige, og som aldrig havde været gift.

I degneboligen fandtes kun degneenken Ane Cathrine Ambech. Hendes mand, Christen Ambech, var død tidligere på året og blev begravet den 6. marts - altså inden folketællingen, der først fandt sted den 1. juli.

Der var i 1787 12 gårdmænd i Vallensved by. Ni af gårdmændene var gift første gang. Af de øvrige var Hans Henrichsen gift anden gang, Lars Hansen enkemand efter andet ægteskab, mens Lars Knudsen var gift for tredje gang, skønt han kun var 32 år! Han var 1782 blevet gift med Mette Christensdatter, men

hun blev begravet få dage efter at have fået en dødfødt datter. Så giftede han sig med Margrethe Christiansdatter fra Stubberup, men hun døde i juni 1785, og tre uger efter blev Lars Knudsen trolovet med pigen Ane Hansdatter fra Vallensved. De blev gift den 14. august og havde ved folketællingen en etårig søn Jørgen. Han blev moderløs i 1790, da Ane Hansdatter døde, kort efter at en seks uger gammel datter var blevet begravet, men da en kone jo var uundværlig i en gård, giftede Lars Knudsen sig for fjerde gang i september samme år med Kirsten Hansdatter fra Kyse.

Af husmænd i Vallensved var der i 1787 hele ti, og nu var de ikke jordløse mere. Udskiftningen året før havde allerede sat sig spor. En del af gårdmændenes jord var skilt fra til husmandslokker, så nu behøvede husmændene ikke at hente alt deres brød på gårdene. Men der var stadig daglejere, og de var som regel indsiddere, hvilket ville sige, at de boede til leje i en gård eller et hus, ofte i en enkelt stue, én af dem, Christian Jensen, var tækkemand, og har sikkert kunnet ernære sig ved dét. Anderledes var det med Stephan Ibsen, der omtales som indsidder og betler, og samme titel blev hans hustru belemret med. Hun hed Kirsten Rasmusdatter, men var fejlagtigt blevet kaldt Karen Larsdatter i folketællingen, der naturligvis ikke er uden fejl, - især ikke aldersopgivelserne. De er mindst lige så upålidelige som dem i kirkebøgerne. Det er ovennævnte Stephan Ibsen et tyde-

ligt eksempel på, idet folketællingslisten oplyser, at han i 1787 var 76 år gl., mens det ved hans begravelse to år senere anføres, at han var 71 år. Han var angiveligt født 1721 i Kyse, men døde i Stubberup 1789 og blev således reelt 68 år gl. Hans kone, Kirsten, var et års tid ældre og døde først i 1792, men der var næppe nogen af dem, der vidste, hvor gamle de var. Når de havde det så ringe i deres sidste levetid, kan det skyldes, at deres vistnok eneste overlevende søn, Peder, var fraværende, idet han den 15. februar 1778 var blevet udskrevet til tidens soldatertjeneste, der varede otte år. Tjenestetiden udløb i 1786, men han blev først endelig dimitteret den 10. februar 1789, så han nåede lige netop hjem, inden faderen døde.

Om byens håndværkere kan anføres, at byens smed, Jens Nielsen og hans kone, Ane, var temmelig til års, godt oppe i tresserne. De havde to børn hjemme, nemlig Frantz, der hjalp faderen i smedjen, og Margrethe, der gik moderen til hånde inden døre. Bødkeren hed også Jens Nielsen, væveren Valentin Hansen, hvis søn, Hans Valentin, nævnes som landsoldat. Byens anden væver hed Morten Jørgensen, og en ugift væver, Hans Andersen, var til huse hos Søren Larsen. Vævere var der altid brug for i en landsby, hvor folk selv klippede fårene og spandt ulden.

Hos den unge gårdmand, Niels Hansen, var tjenestedrengen, Christen, kun 11 år gl., mens tjenestepigen,

Ane, var 12. Desuden var der i gården en "hyre" (hyrde), Jens Larsen, som næsten var tres. Det oplyses om ham, at han var "gift i 1ste ægteskab", men at konen var i Næstved.

Der nævnes også i både folketælling og kirkebog en del kassebørn eller skuffebørn, der var i pleje hos folk i sognet, alene i Vallensved by var der ved folketællingen fem sådanne børn, der i regelen kom fra København fra fødselsstiftelsen eller opfostningshuset. De havde ofte finere navne, end man ellers brugte på landet, således hed Valentin Vævers plejebarn noget så fint som Rebekka Charlotte. I sidste halvdel af 1700-tallet fandtes der mange kassebørn i de sydvestsjællandske sogne, men mange af dem døde, inden de nåede skels år og alder. Ofte kom de i pleje kort efter, at de var kommet til verden, og det har måske medvirket til den ret høje dødelighed blandt disse kassebørn. I 1781 døde der således hele otte kassebørn i sognet, alle mellem to og ni uger gamle.

Der fandtes flere enker i byen udover degneenken, der som nævnt mistede sin mand et par måneder, før folketællingen fandt sted, og den mest ansete var nok præsteenken, Ane Cathrine Byssing, der var 66 år og enke efter sognepræsten i Vallensved, Frans Caisen Byssing, der havde været sognets sjælehyrde fra 1758 til 1762, da han blev forflyttet til Marvede-Hyllinge, hvor han døde i 1775. Hans enke vendte tilbage til Vallensved og levede her, indtil hun i 1794 døde. De øvrige af byens

enker nød aftægt hos døtre og svigersønner eller boede i indsidderstuer, hvor de levede fra hånden og i munden ved at spinde for folk, hvis de da ikke nød almisser eller anden godgørelse.

Præsten sluttede sin tælling således: "Summa Vallensved bye - 155 siele."

I Lund by, der havde 50 indvånere dengang, var der som i 1769 fem gårdmænd med koner, børn og tjenestefolk, og det var stadig Hans Madsen, der var bysmed, og som stadig levede sammen med sin 31 år ældre kone. Der var desuden en enkelt husmand og nogle indsiddere, der gik i dagleje, og et par enker, der klarede til dagen og vejen ved at "spinde og vinde". Endvidere boede i Lundehuset Morten Cassimir, der var husmand og landsoldat, samt hans kone, der spandt for folk, og deres otte år gamle søn, Cassemerius Mortensen, der naturligvis var opkaldt efter sin farfar Cassemerius Pedersen, som endnu i 1769 var gårdmand i Kyse.

I Øllerup by var der i 1787 fire gårdmænd mod fem i 1769. Til gengæld var der flere husmænd, syv i alt, men én af dem, Thorkild Christian, var der slået en streg over i folketællingslisten, fordi han "tjener for karl i Reinstrup, Gunderslev sogn og er dér skreven". Tilbage i huset var så konen Maren Knudsdatter med sin tre-årige søn, Christian, og hun fik sit udkomme ved at væve. I nabohuset sad en ældre enke, Karen Rasmusdatter sammen med sin søn

Frideric Hansen, der var landsoldat, og hun tjente til det daglige brød på samme vis som nabokonen.

Bortset fra husmand Hans Larsen, der var 18 år yngre end sin kone, Maren, forekom der ikke i Øllerup nogen ægtepar, der, hvad alderen angik, kunne virke umage. En enkelt af gårdmændene, Niels Andersen, var ugift, men havde sin far, Anders Andersen, som medhjælper i gården, mens hans mor holdt hus for ham. I gården boede også hans midaldrende moster, Karen, en halvsøster til moderen.

Niels Andersens ungarlestand fik dog ende første søndag efter Helligtrekonger 1792, da han giftede sig med præstens tjenestepige, Anne Hansdatter. På dét tidspunkt var hans moder faret heden, idet hun blev begravet den 21. september året før. Også ved dén lejlighed ses et eksempel på upålidelige aldersangivelser. Folketællingen 1787 oplyser, at hun dengang var 60 år gl., men af kirkebogen ses det, at hun ved sin død kun var blevet ét år ældre, end hun var ved folketællingen.

Også i Øllerup nævnes et par kassebørn, Ane Cathrine hos husmand Hans Nielsen og Engelberth hos husmand Hans Larsen. I Øllerup by var der i 1787 i alt 45 beboere.

I Stubberup var ikke meget ændret, siden Oeder havde udarbejdet sine lister. Der var stadig fire gårde, hvor der også boede nogle indsiddere. Ole Larsens gård var i den forløbne

tid blevet overtaget af stedsønnen, Ditlev Ditlevsen, der i 1771 nævnes som værende af bondestand og tjente bønder. Han og konen havde to sønner, Ditlev, som var 22 år og karl i gården, mens den 15-årige Ole tjente for dreng.

Hos nabogårdmanden Hans Larsen forekom endnu et tilfælde af et, skulle man synes, umage ægteskab. Konen, Karen Hansdatter, der var 61 år og gift fjerde gang, havde nu en ung mand i ægtesengen, idet Hans Larsen kun var 28 år gl. Han stammede fra Reinstrup, fra Fuglsanghuset, i Gunderslev sogn. Muligvis var han kommet som tjenestekarl til Stubberup og havde her set en mulighed for at blive gårdmand. Karen Hansdatter døde dog i april 1789, og Hans Larsen giftede sig straks efter med Margrethe Pedersdatter, men de ses ikke viet i Vallensved, så måske var hun fra hans hjem-sogn? Hun døde imidlertid i 1801, men samme år smagte Hans Larsen for tredje gang ægteskabets sødme, da han i Vallensved giftede sig med pigen Inger Christensdatter. For øvrigt kan det nævnes, at en af Hans Larsens karle, Niels Isachsen, ved folketællingen udover at være tyende betegnes som en "uægte karl".

I 1791 kom der forresten en ny fæster på den første gård i byen. Kirkebogen fortæller nemlig, at den 4. februar blev Ditlev Ditlevsen af Stubberup begravet, 60 år gl, "som fandtes pludselig død på marken".

Han blev så afløst af sin ældste søn,

der, som nævnt, også hed Ditlev Ditlevsen.

Om de tre inderster eller indsiddere i byen kan fortælles, at Peder Larsen gik som daglejer på gårdene, mens hans kone, Helvig, spandt for folk. Carl Madsen var hyrde, og om hans kone hedder det, at hun "spinder og tildeels betler". Den tredje, Dortha Olsdatter, var enlig og enke efter tredje ægteskab, og der oplyses om hende, at hun betlede og nød almisse af sognet. Der boede ved folketællingen i alt 29 mennesker i Stubberup.

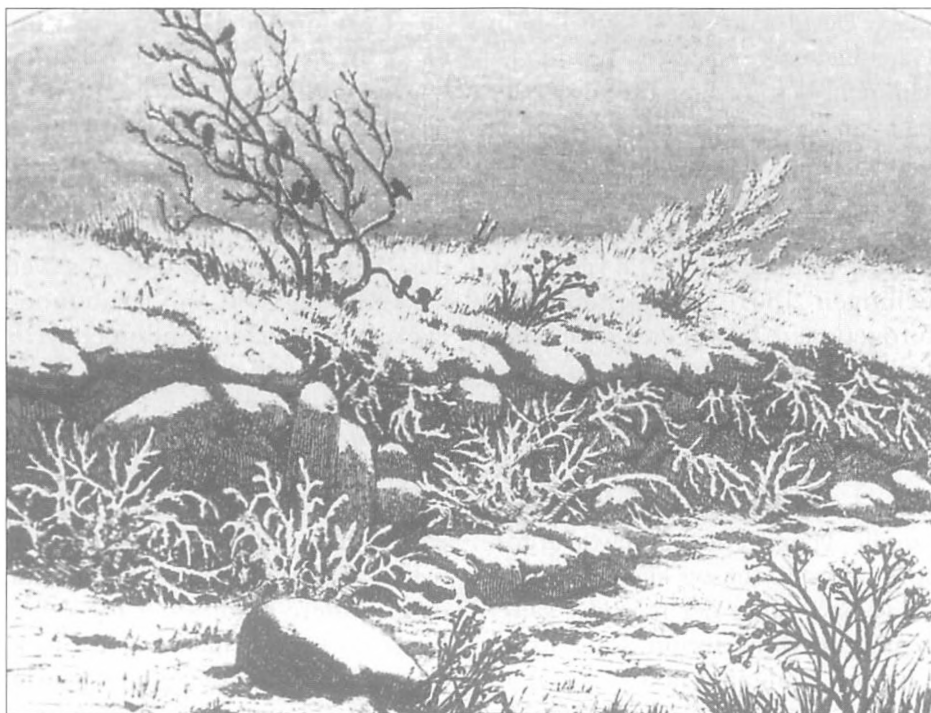
I Vallensved sogns næststørste landsby, Kyse, var der i 1787 i alt 13 gårde, og billedet af beboerne og forholdene svarer nøje til, hvad der har kendetegnet de foran omtalte byer. Også i Kyse ses eksempler på ægteskaber, hvor mænds og koners alder ligesom ikke harmonerer rigtigt, men der er ingen tilfælde så grelle, at de kan sammenlignes med Hans Larsens ægteskab i Stubberup, ja, Hans Andersen i den femte gård i Kyse var 12 år yngre end konen, der for øvrigt var af Ditlev-slægten i Stubberup, og som nu var gift for tredje gang. Hun var i 1747 blevet gift med enkemanden Morten Hansen i Kyse og efter hans død seks år senere med Jørgen Ipsen, der døde 1767, kort efter den yngste søn Jeppes fødsel. Han blev begravet den 4. november, og en måned senere, den første søndag i advent, blev en ung karl Hans Andreasen fra Bistrup i Fodby sogn trolovet med enken Birthe Ditlevsdatter, så fra septuagesima søndag

1768, da vielsen fandt sted, sad hun så for tredje gang som kone og madmoder i den samme gård i Kyse.

To af gårdmændene i byen hed begge Hans Pedersen, og både i folketælling og kirkebog skelnes der imellem dem ved et betegne dem som gamle Hans Pedersen og unge Hans Pedersen, for sådan har byens folk uden tvivl omtalt dem til daglig. Aldersforskellen var slet ikke så stor, men der skulle jo skelnes imellem dem. Gamle Hans Pedersen og konen Karen Povlsdatter var begge et halvt hundrede år, og de havde ingen hjemmeværende børn.

I dén henseende var det ganske

anderledes i unge Hans Pedersens gård. Han var søn af den Peder Christensen og Margrethe Hansdatter i Kyse, som er omtalt foran, og blev født i 1750. Han blev som 31-årig ungkarl i 1781 gift med enken Margrethe Christensdatter. Hendes mand, Jens Pedersen, der havde haft gården i fæste, var død og blev begravet den 16. september, og den nye fæster, som jo altså var Hans Pedersen, blev allerede den 21. oktober viet til enken, der dog døde i februar 1783, en måned efter, at hun havde født en søn. En kone var jo som før nævnt uundværlig i en gård i hine tider, og allerede anden søndag i fasten blev Hans Pedersen trolovet med en ung enke, Karen

Stendige, sikkert rejst ved hovarbejde. Xylografi 1875. Illustreret Tidende.

Jensdatter. Hun havde mistet sin første mand, Hans Jespersen, der døde i 1782 og blev begravet anden pinsedag efter et kortvarigt ægteskab. Deres datter var kun et halvt år gl.

Efter brylluppet mellem Hans Pedersen og Karen Jensdatter var det en større familie, der holdt til i gården i Kyse, og af folketællingen fremgår det, at husstanden bestod af i alt 11 personer, nemlig mand og kone, Hans Pedersens tre stiftdøtre fra ægteskabet med Margrethe Christensdatter, hvoraf den ældste, Ane, der var i konfirmationsalderen, tjente som pige i gården, de to andre var kun seks og otte år gamle. Så var der Ane, konens barn af ægteskabet med Hans Jespersen, og Jens, Hans Pedersens søn af hans første ægteskab. Dertil kom så to børn, som Hans Pedersen og Karen havde fået sammen, Margrethe på tre og Peder på to år, og som om dét ikke var nok, blev et kassebarn ved navn Ellen på ét år også opfødt dér i gården. Desuden var der en tjenestekarl, Hans Jensen. Det kan tilføjes, at ved folketællingen 1801 var børneflokket forøget med yderligere seks børn, tre af hvert køn, men da var Hans Pedersens pligt til at sørge for sine stiftdøtre naturligvis ophørt.

Alligevel må det have været en stor familie, Hans Pedersen havde at forsørge, for "føden og klæden" skulle de jo have, men der må have været rigeligt med hjerterum, for husrum var der dengang ikke meget af. Våningen, stuehuset, havde kun fire rum, en stue, et køkken, et kammer

og et loftsrum og da Hans Pedersen holdt både pige og karl - i 1784 tjente hans 17-årige halvbroder Peder i gården - så siger det sig selv, at der ikke har været megen plads inden døre i det lave gamle bondehus, som næppe rummede mere end 10 fag. I stuen både spiste og sov man. Langs vinduesvæggen ud til gården stod et fyrretræs bord med skuffe og ind mod væggen stod en gåsebænk med fire rum og en mindre med to rum. Væggen for bordenden og under vinduet var beklædt med panelværk, og i hjørnet oven for gåsebænken stod et gammelt egeskab med to døre, hvor Hans Pedersen rimeligvis opbevarede sine penge og sit fæstebrev, der vel var husets eneste værdipapir. Et stort madskab af fyrretræ stod også i stuen, der tillige rummede et grønmalet skab med to rum. Også et gammelt egebord med bænk var der plads til, desuden en jernkakkellovn, en armstol med halmsæde, to mindre halmstole, to brunmalede fyrrekister, den ene indeholdende husbondens gangklæder, den anden madmoderens. Ved kakkellovnen stod en jernbunden egekiste, og foruden endnu en fyrrekiste med lås og nøgler, hvori der lå tre pund blågarn, var der også plads til en kasse, en garnvinde og nogle ølfjerdinger, de to med surt øl.

På væggene var der anbragt et par hylde af fyrretræ samt 12 skilderier, og endvidere fandtes der forskelligt husgeråd i stuen, bl. a. tre ølstobe af træ, og heraf stod den ene på bordet med øl i, om nogen skulle føle tørst, og endelig var der fem lerfade, en

sigte, et lerkrus med låg, en hegle og en øltragt.

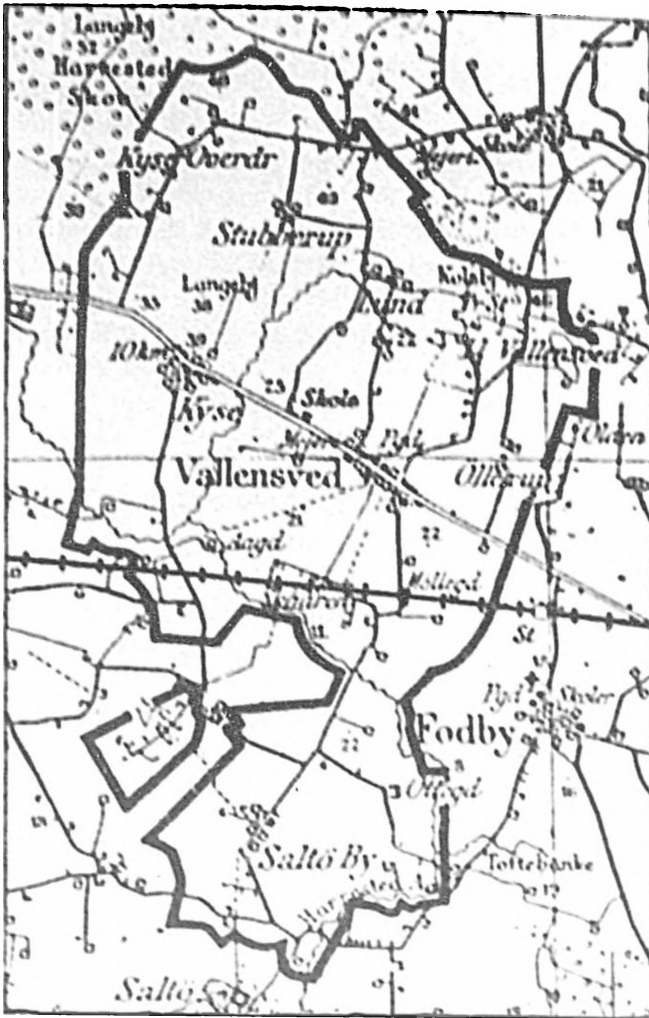
Desuden var der, ikke at forglemme, sengestederne, der tog megen plads op og fyldte hele den ene væg. Det sengested, som mand og kone sov i, var af fyrretræ, havde blåt hvergarns omhæng og rummede en blåstribet olmerdugs dyne, to underdyner, nemlig en hvid vadmels og en rødstribet olmerdugs, to olmerdugs puder, et blåt pudehynde, to rødtribede trækpuder og et blårlærreds lagen. Den anden seng var udstyret på samme vis, bortset fra, at den også rummede en hampelærreds pude. Endelig var der yderligere en gammel seng med en rødstribet olmerdugs overdyne, en grå vadmels underdyne og en hovedpude, formentlig tjenestepigens sovested.

Som før nævnt stod der i stuen et par fyrekister med mandens og konens gangklæder. Disse bestod for mandens vedkommende af en hørlærreds skjorte, en brystdug (en slags vest eller undertrøje uden ærmer), en hvergarns- eller skindvest, en trøje og en kofte eller kjole, de sidste tre ting var alle velforsynede med sølvknapper. Benklæderne var knæbukser af skind, vadmels eller lærred, og hvor de endte, fortsattes beklædningen med lange, hvide uldhoser. Fodtøjet var støvler eller sko, til daglig dog kun træsko, mens hovedbeklædningen bestod af dels en strikket hue, dels af en hat med opkræmmede skygge eller en kabuds af skind eller vadmels - alt efter lejligheden og årstiden.

For både mænds og kvinders vedkommende gjaldt det, at der til klæderne anvendtes helt andre og stærkere farver i tøjlet end i det tyvende århundrede. Senere tiders triste "salt og peber" kendtes slet ikke, og kunne bøndernes hverdag end undertiden forekomme grå og træls, så må man indrømme, at de i stedet hvad angik påklædningen, forstod at sætte kulør på tilværelsen. Et kig ned i en sådan klædeskiste turde være bevis nok derpå.

I 1783 døde Hans Pedersens første kone, Margrethe Christensdatter, og da boet kort efter blev gjort op, så hendes garderobe således ud, idet kisten indeholdt følgende beklædningsgenstande: To hvergarns skørter, det ene brunt, det andet rødt, hvortil kom en brun hvergarns bul (en trøje uden krave og som regel også uden ærmer), to vadmels skørter, et rødt og et grønt. Til det røde svarede en rød vadmelsstrøje med grønne ærmer, til det andet en sirtses bul med røde ærmer og en ensfarvet rød bul. Desuden var der en sort vadmels kjole, to sribede forklæder, en rød silkehætte, en kattunshætte (kattun = cotton = bomuld), en brun silkehue, tre krambodstørklæder, to par halværmer, fem stykker lin, en serviet og tre hørlærreds særke. De ting, som Karen Jensdatter lagde ned i kisten, da hun blev kone i gården, har næppe set stort anderledes ud eller været af ringere beskaffenhed.

Ud over bysmeden Christopher Olsen, der var gift anden gang og

Vallensved sogn og omegn i det foregående århundrede, ifølge Traps Danmark.

Ser man så på, hvordan forholdene artede sig for indsidderne eller indersterne, som de benævnes i folketællingslisten, ja, så må det nok indrømmes, at de havde særdeles ringe kår. Der var hele 11 af dem, og der er ingen som helst tvivl om, at de, set med en senere tids øjne, har haft det småt. En af dem, en enlig 35-årig pige, Karen Jespersdatter, ernærede sig som skrædder, og enken Ellen Thorsdatter, vævede,

næsten dobbelt så gammel som sin nye kone, så var de syv husmænd i Kyse i meget forskellige aldre. Konerne var næsten alle spindersker og har altså bidraget en del til at skaffe brød på bordet. Den ældste af husmændene hed Erich Olsen, og hans kone Ane Mathiesdatter, de var henholdsvis, 70 og 67 år gamle, og det bemærkes om dem i folketællingslisten, at de begge var meget affældige.

men havde en ung 21-årig søn, Hans Olsen, om hvem der bemærkes, at han "ligger ledig", således, at hun også har måttet forsørge ham. Hendes nabo, Jørgen Sørensen, der var over 70 år gl. og tredje gang gift, nævnes som inderste og betler, mens hans unge kone spandt for folk. Naboen Hans Hansen gik i dagleje og tjente til føden på dén måde, mens hans kone var flittig ved spinderokken. Om Niels Nielsen, en 40-

årig inderste bemærkes, at han gik ved krykker, mens hans 38 år ældre kone listede omkring og betlede, og Ole Sørensen og konen levede i armod. Sådan var forholdene som helhed. Hos Peder Erichsen, der var daglejer, mens konen spandt, var der tre mindreårige børn. Men alligevel var der åbenbart både hjertenum og husrum, for de husede både Karen Dinesdatter, der var en blind stakkel, der stammede fra slægten Brysting, der langt tilbage nævnes i Stubberup, men senere forekommer både i Kyse og Øllerup. Hun havde boet hos moderen ved folketællingen 1769, men moderen var død i 1772, året efter, at Oeder havde udfærdiget sine lister. Desuden var der hos Peder Erichsen yderligere en enke, Maren Pedersdatter, som var "dør til huuse og i armod". Man får et knugende indtryk af dyb fattigdom, når bemærkningerne om personernes titel, embede, forretning, håndværk eller næringsvej næsten udelukkende lyder således: "I armod, betlende, krøbling, nyder almisse, fattig og sygelig".

Det kan nok undre, at der sådanne steder dukker et kassebarn op, og det var endda hos Peder Hansen, der selv betlede. Han og konen, der spandt, havde hos sig et fireårigt kassebarn, som meget fornemt hed Ariane. Ud over hende var der i alt tre kassebørn i byen, to hos gårdmænd og så Lovise Frederikke hos husmand Jens Ebbesen.

I Overdrevshuset var det stadig Hans Peiter, der var skovfoged, og i Ler-

bækhusene boede der tre familier. Niels Jensen var husmand og hyrde. Konen, der var nogle år ældre end manden, nød almisse. Alligevel havde de et plejebarn, der ikke betegnes som kassebarn, men blot som "et fremmed barn", samt et barnebarn af konens første ægteskab. Af de to andre husmænd i Lerbæk var den ene daglejer, mens konen, der var fem år ældre, betegnes som "fattig og affældig". Den sidste husmand arbejdede som tærsker.

Det samlede antal af beboere i "Kiuse med tilliggende huuse" androg i alt 147 sjæle.

I Jenstrup var der en bysmed, som hed Niels Jensen. Han og hans kone havde, ud over deres egne tre børn, som alle var drenge, også et etårigt kassebarn, en pige, som hed Marie Lise. Der var også fire gårdmænd i byen. Gårdmanden Jens Hansen havde et kassebarn, der hed Pauline Frideriche, - igen et eksempel på, at disse børn fra opfostringshuset ofte var udstyret med flere og mere prangende navne, end bønderne almindeligvis forsynede deres egne børn med. Samme Jens Hansen havde i øvrigt en tjenestekarl ved navn Christen Pedersen. Han var landsoldat og lillebroder til unge Hans Pedersen i Kyse, om hvem der allerede er fortalt en hel del. Hos naboen, Lars Christensen, var tjenestekarlen deres fælles halvbroder Peder Pedersen, der nævnes som landdrytter, og som ved sin konfirmation tre år før opholdt sig hos halvbroderen i Kyse. Jens Christensens kone, Bodil

Hansdatter, var i øvrigt 21 år ældre end manden og gift tredje gang. Byens ældste var Jens Olsen, der var 79 år gl., og var på aftægt hos sønnen, gårdmand Hans Jensen.

I dén del af Jenstrup, der hørte til Vallensved sogn, var der i alt 29 beboere.

I Saltøby var der i 1787 syv gårde, en skole med en gift skoleholder samt syv husmænd, hvortil kom en ældre enkemand ved navn Moritz Hansen, om hvem der fortælles, at "han er betler og nyder almisse". Af de syv gårdmænd var tre over 50 år, de øvrige var i deres bedste alder. En enkelt var trods sine 36 år ugift, men hans mor, Maren Nielsdatter, der var enke efter første ægteskab, holdt hus for ham. Hendes alder angives ved folketællingen at være 67 år, men da hun i 1802 døde, oplyses det, at hun var 78, så hun præsterede altså dét kunststykke kun at blive 11 år ældre på 15 år - igen et bevis på den udbredte omtrentlighed ved aldersangivelser i hine tider.

Peder Iversen var dog blevet gift få år efter, men hentede sin kone udensofns. Han blev i hvert fald ikke gift i Vallensved. Ægteskabet blev muligvis lykkeligt, men langtfra uden sorger. Den ældste søn, der var døbt Iver efter sin farfar, døde 1793, fire uger gl., og blev begravet den 27. oktober. De næste to sønner var dødfødte, og først i 1798 fik ægteparret en søn, Christen, der viste sig at være levedygtig. Det samme var tilfældet med to døtre, Kirsten, født

år 1800, og Maren, født 1803. Sorgerne var dog ikke endt dermed. Den 31. august 1806 blev Peder Iversens søn, Niels hjemmedøbt, men døde fire uger efter, inden dåben var bekræftet i kirken.

Naturligvis undgår man heller ikke i Saltøby at bemærke nogle ægteskaber, som rent umiddelbart forekommer temmelig umage - som for eksempel hos gårdmand Hans Christensen, hvor konen, Else Johansdatter, var 26 år ældre end manden. Hun var 87 år, manden 61. De havde ganske vist begge to været gift én gang før, men det kan næppe betvivles, at Hans Christensen har fået gården i købet, da han giftede sig med Else Johansdatter, medmindre giftermålet, alderen taget i betragtning, har været en ren praktisk foranstaltning, så han havde én til at holde hus for sig og hun en forsørger. Dét er ikke til at vide!

Også hos Anders Rasmussen andetsteds i byen var der en antagelig aldersforskel, idet manden var 52 og konen 36 år. De havde fire børn sammen i alderen fra 2 til 10 år. Det var i øvrigt Anders Rasmussens tredje ægteskab. Der nævnes i Saltøby dét år kun tre kassebørn, og de hed, pudsigt nok, Johan alle tre, nemlig Johan Goel, Johan Peter og Johan Daniel, og de blev alle tre opfødt i husmandshjem.

Endelig var der Saltø møllegård, hvor der boede syv mennesker. Mølleren Christian Schrøder havde sit at passe, nemlig møllen, hans kone

Harrestedgård, set fra vest. Til denne gård hørte Vallensved, Kyse og Jenstrup byer, mens Saltøby hørte under Saltø. Stubberup, Lund og Øllerup lå til Gunderslevholm.

Charlotte passede huset ved hjælp af to piger og en 16-årig lillepige. Møllerdrengen Adam Diderich var 15 år gl., og endelig var der en møllersvend, der hed Mogens Nielsen, og som var jævnaldrende med mølleren. Han var gift, men hans kone boede ikke i møllegården, hun havde en indsiederstue i Bistrup by i Fodby sogn, så derfor blev hun opført i folketællingslisten dér.

Vedrørende Saltøby og Saltø møllegård kunne sognepræst Bast slå fast, at der tilsammen var "86 siele", og i hele sognet var der i alt 540 indvånere, jævnt fordelt med "269 af mandkjøn og 271 af quindekjøn", fordelt på 128 gårde og huse.

Med året 1787 stod det danske bondeland på tærsklen til nye tider.

Det følgende år blev stavnsbåndet ophævet og bonden fri. Men allerede nogle år forinden var vejen banet for ændringer i landsbyernes forhold. Det gjaldt så vigtige ting som udskiftning af jorderne og udflytning af gårdene. Allerede i året 1784 blev landsbyerne Saltøby, Jenstrup (også den del, der lå i Hyllinge sogn) samt Kyse udskiftet, og især for sidstnævnte bys vedkommende blev udskiftningen en både vidtløftig og omfattende affære, fordi Kyse var den eneste by i sognet, der havde et overdrev, endda et temmelig stort overdrev, der gav plads og mulighed for flere gårde og husmandssteder. To år senere fulgte så udskiftningen af Vallensved by, så også her havde reformerne taget fart inden folketællingen i 1787 fandt sted.

Udskiftningen af sognets øvrige landsbyer, de tre mindste: Stubberup, Lund og Øllerup, fandt først sted på et senere tidspunkt, som ikke kendes så nøje, - end ikke femte udgave af Traps Danmark har været i stand til, at angive det nøjagtige årstal, men anfører for alle tre byer årstallet 1791 med spørgsmålstegn efter. Alle tre byer hørte jo under Gunderslevholms godsadministration, mens den øvrige del af sognet administreredes fra Saltø-Harrested gods, hvor udskiftningen begyndte. Alle tre godser hørte jo ellers til det Plessenske fideikommissgods.

Hvor stor glæden over eller misfornøjelsen med udskiftning og udflytning har været, kan ikke oplyses, for det vides ikke, men der har sikkert kun været glæde og tilfredshed over, at hoveriet - "det formaledidede hoveri" - nu endelig ifølge reformerne skulle fastsættes, så bønderne ikke længere var underkastet godsejerens eller hans forvalters forgodtbefindende, men tværtimod nu fik mulighed for at få deres egen jord passet, mens tid var, og allerede den 29. april 1792 blev der mellem bønderne i Kyse, Vallensved, Jenstrup og Saltøby og Saltø-Harrested godser sluttet en overenskomst, der fastsatte hoveriet til 37 1/2 spanddage og 79 gangdage årligt, og desuden skulle der føres ordentlig bog over hoveriet. Selv om der vel forløb endnu en del år, inden hoveriet omsider blev afløst og erstattet med en pengeafgift, så var denne overenskomst dog ret betydelig, først og fremmest for bønderne. Hvornår bønderne i de

tre byer, der hørte under Gunderslevholms gods, fik en lignende aftale, vides ikke, men den er i hvert fald kommet senest efter 1795, da der blev nedsat en hoverikommission med dét formål at gribe ind de steder, hvor frivillige hoveriforeninger ikke var blevet indgået, og det var samtidigt blevet anordnet, at alt hoveri skulle være fastsat senest den 5. maj 1797, så ved dén tid har bønderne i Stubberup, Lund og Øllerup sikkert haft deres hoveriaftaler i hus.

Det sidste tiår af 1700-tallet ebbede så ud i al travlheden med at få landboreformerne gennemført overalt i landet og lokalt i det enkelte sogn eller gods, og dermed skulle vi så være nået til vejs ende med denne skildring af mennesker og forhold i Vallensved sogn.

Trykte kilder:

- Traps Danmark, Sorø amt. 1954.
- Erling Petersen: Vallensved sogns historie. 1954.
- Samme: Af en bondeslægts historie. 1951.
- Fritz Jacobsen: Hoveriforeninger. (Sorø amts årbog 1944).

Utrykte kilder:

- Oeders efterretninger 1771 (Rigsarkivet).
- Folketællingen i 1787 (Rigsarkivet).
- Afskrift af Vallensved kirkebog 1645-1814 (E.P.)
- Fæste- og skifteprotokoller for Saltø-Harrested godser (Landsarkivet).
- Hoveriforeninger vedkommende Sorø amt 1792 (Landsarkivet).

En usædvanlig gravplade

Om en gravplade fra Skælskør Kirke, som havnede i præstens hønsehus og derfra i Skælskør Bymuseum

Af Erik Nielsen

På pillen ved prædikestolen i Skælskør kirke har der siddet en støbepjensplade 32x32 cm. Den bærer et kors og navnet I. A. Warnstedt. Den nævnes i Danmarks Kirker, Sorø Amt, 1936, og der står, at den stammer fra "ca. 1850".

Ved kirkens restaurering i 1950'erne forsvandt den. Ingen vidste, hvad der var blevet af den. En gennemgang af Nationalmuseets papirer om kirken gav ingen oplysninger om den, og menighedsrådmedlemmerne fra den tid er alle døde.

Der er i årenes løb fjernet meget fra Skælskør kirke. Det gælder herskabsstole, epitafier og mindst 16 gravsten. Døbefonten stod i lang tid i en privat have, og gravstenen over rådmændene med 6 koner kom til Basnæs. Fonten og gravstenen kom dog tilbage, og en skønne dag dukkede Warnstedts gravplade op i præstens hønsehus. Den blev så bragt til bymuseet, hvor den nu opbevares.

Den hører ikke til de mest bevaringsværdige ting, men har historisk interesse.

*Warnstedts gravplade
(foto Erik Nielsen)*

Warnstedt skulle være død o. 1850 efter Danmarks kirker, men hverken kirkebog eller folkeregister nævner ham på den tid, så det så ret håbløst ud at finde ham.

Afdøde Carl Brinck, der var meget interesseret i lokalhistorien hævdede, at stenen var over byens sidste kommandant.

En tur til Rigsarkivet og til Det kongelige Garnisonsbibliotek på Kastellet gav resultat. Her fandt man frem til en Warnstedt, som var død i Skælskør 1797. Tidsangivelsen o. 1850 er altså forkert.

I listen over danske og norske officerer har vi navnet Joachim Adolph Warnstedt. Han er født 1710. Faderen var kammerråd. Hans navn er ikke opgivet. J. A. Warnstedt døde i Skælskør 1797, så det er hans gravplade, man har fundet.

Han blev kornet i 2. jyske rytterregiment 1731 og steg i graderne gennem løjtnant, kaptajnløjtnant og major til oberstløjtnant. Han blev major 1754, oberstløjtnant 1763 og han fik sin afsked 1767 med en pension på 400 rgdl. årlig.

Hans regiment blev garnisoneret i Slagelse i 1736 og var knyttet til Slagelse i over 100 år, men med afbrydelser. Et af kompagnierne var garnisoneret i Skælskør.

1758-62 var regimentet i Holsten på grund af faren for krig med Rusland. Krigen blev lykkeligt undgået.

Regimentet kom igen til Slagelse, og der kom igen et kompagni til Skælskør. Regimentet skiftede navn et par gange og blev 1772 til Sjællandske Rytterregiment. Da er forbindelsen med Skælskør ophørt.

Warnstedt var knyttet til regimentet i Slagelse i 1743 og igen 1748-62. Da han døde, boede han i Skælskør. Har han været kompagnichef her? Det er en mulighed.

I 4. dragonregiments historie findes også en Warnstedt, her kaldt Joachim Adolph v. Warnstedt. Han betegnes som adelig og født på Fyn 1724. Adelskalenderen har ingen af den slægt.

Der er noget galt, for samme person skal have tjent under "Campagnen ved Rhinen 1734-35".

Kristian den Sjette havde lejet regimentet ud til den tyske kejser 1733-35 under Den polske Arvefølgekrig. Warnstedt var da 10-11 år gammel. Da har han næppe været i krig. Det tyder på, at fødselsåret er angivet forkert. Hvis han var født 1710 som den Warnstedt, vi træffer i den anden kilde, passer det bedre. Det må være samme person. Begge har været major ved samme regiment i 9 år, og begge blev udnævnt til oberstløjtnant.

Kirkebogen fortæller os også en del, når vi søger under 1797 i stedet for 1850. Noget er ulæseligt, men følgende er ikke til at tage fejl af:

"Natten til 22. april (1797) døde

Skælskør kirke, gravpladens plads på pillen (foto Erik Nielsen)

afskedigede oberstløjtnant af ??? Hr. Joachim Adolph v. Warnstedt. 86 år og 4 måneder gammel, gravlagt i kirken mellem pillen og prædikestol. Han testamenterede kirken, skolen og de fattige??? følgelig bliver kirken pligtigt at vedligeholde hans gravsted og lade samme forsvarligt blive. Han blev begravet den 28. med Ligtale og Klokke”.

Stedsangivelsen mellem pillen og

prædikestolen passer. Pladen sad på pillen. Velstillede personer blev begravet inde i kirken, til det blev forbudt 1805.

Vedligeholdelsen er hørt op. Inflationen har forringet værdien af arven.

Folketællingen 1782 oplyser, at han boede på Algades nordside matrikel no 82. Brandtaksationen siger 83. Det er på eller ved Gammeltorv.

Algade var dengang navn til hele gaden fra Gammeltorv mod øst.

Han var husbond, var ugift, 75 år, afskediget oberstløjtnant af kavalleriet med 400 rgdl. i pension.

Der er 3 tjenestefolk. En enkemand på 40 er soldat. Der er 2 ugifte kvinder, en på 52 og en på 14.

Hvordan livet i Skælskør er gået, ved vi ikke meget om. Hans indkomst har været god. En major fik 840 rgdl. årlig, en oberstløjtnant 960 rgdl. Som pensionist fik Warnstedt som før nævnt 400 rgdl.

Af de 3 tjenestefolk var enkemanden rytter ved Sjællandske Regiment. Lønnen var ringe, og det var almin-

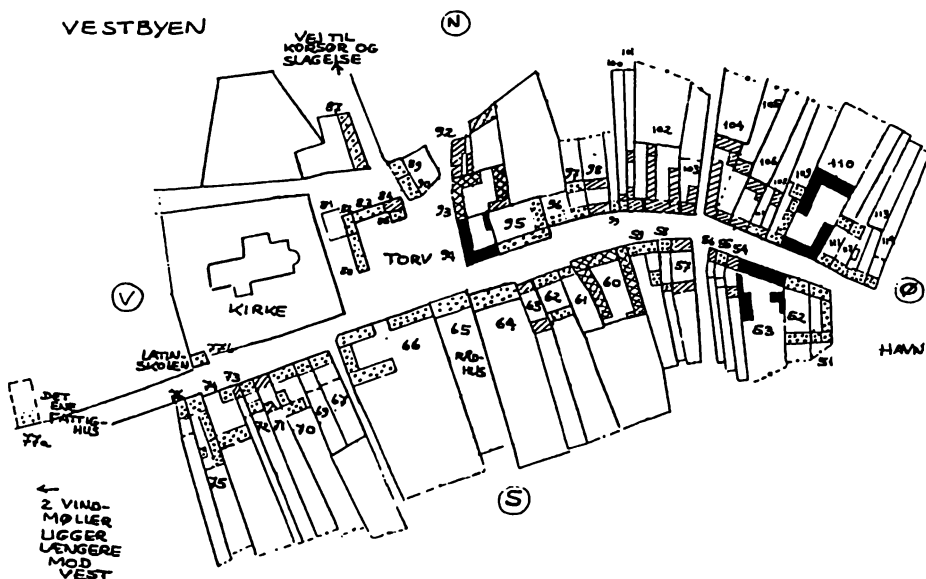
deligt, at hvervede soldater søgte at skaffe sig ekstra indtægt.

Warnstedts bolig er væk. Vi har en beskrivelse af den. Huset var på 12 fag, 1 etage, var teglhængt og havde egebindingsværk med mur. Det var vurderet til 480 rgdl. Hertil kom 3 sidehuse. De var som hovedhuset på 1 etage, var teglhængte og havde egebindingsværk. 2 var på 12 fag hver, og 1 var på 6. Hertil kom et baghus på 12 fag, samme materialer som de andre huse. I baghuset var et par kakkelovne og en bilæggerovn. Den samlede værdi af ejendommen var 1100 rgdl.

Hvornår han flyttede hertil er ikke opgivet, men 1781 var forhuset beboet af en købmandsenke. Ved fol-

Danske dragoner (4. dragonregiment 1670 - 1. august 1820 ved H. D. Hansen 1920)

Skælskørs erhvervs- og socialtopografi 1761. Kortene er tegnet på grundlag af BT 1761 og opmålingsforretningen fra 1763, der angiver bredde og dybde af bygge- og havegrund. Jeg har støttet mig til det første pålidelige kort fra 1823 (Matrikeldirektoratet). Der er størst tvivl om beliggenheden af ejendommene midt på torvet, idet jeg ikke har haft nogen vejføring at rette mig efter. BT 61 oplyser ikke altid, hvordan bygningerne har ligget i forhold til hinanden på hver grund. Visse numre mangler på kortene. Det skyldes at nogle haver og stræder har deres egne numre i 1763-kilden.

ketællingen 1782 boede Warnstedt her. Da var han pensionist.

Efter Warnstedts død blev ejendommen købt af pastor, senere provst, Thanch, som var en velstående mand. Han erhvervede også Agersø og Omø.

Ved garnisonen i Slagelse har man ikke Warnstedts navn. Her har han tjent i perioder, i andre perioder har han gjort tjeneste i Holbæk og Kalundborg, men i de sidste år har han i alt fald boet i Skælskør.

Der har været en eskadron ryttersoldater garnisoneret i Skælskør 1721-

29, 1729-35, 1736-48, 1748-72 og 1722-85. Det drejer sig om 3. jyske rytterregiment i den første periode, 1. og 2. jyske rytterregiment i de følgende perioder og 1. sjællandske i den sidste.

Her har ikke været kaserne. Soldaterne var indkvarteret hos byens borgere. Der var så mange, at de kom til at præge livet. Byen var lille, i 1801 havde den 567 indbyggere.

Når Warnstedt færdedes i Skælskør, må man have lagt mærke til hans flotte uniform. Den bestod af rød kjole og gule bukser. Kjølens krave, rabatter og håndledsmanchetter var

mørkeblå og knapperne hvide. Som officer har han haft hvide fjer i huen.

Han har set mere af verden end den jævne befolkning, idet han i sin tjeneste har været ved Rhinen og i Holsten.

Han har talt tysk i sin tjeneste, for kommandosproget i hæren var tysk til 1773. I tiden efter Struensee vendte man sig mod det tyske. Loven om indfødsretten kom 3 år senere.

I 4. dragonregiments historie fortæles om ham, at han er kommet i tjenesten som meget ung. Han har gjort gode fremskridt i ridekunsten. Han fører et regelmæssigt, men tilbagetrunkent og ensomt liv. Han ofrer sig for tjenesten. Hans opfattelse er tung. Han har et vekslende og ofte meget vanskeligt sind. Hvordan man har set på ham i Skælskør, får vi ikke at vide.

Litteratur

Danske og norske officerer 1648-1864 (håndskrevet, mikrokort på Slagelse centralbibliotek).

4. Dragonregiment 1670 - 1. august 1820 ved H. D. Hansen (1920).

H. K. Nielsen: Slagelse som militært domicil (1979).

Jørgen Mikkelsen: Årbog for historisk samfund for Sorø Amt (1986).

Utrykt

Folketælling, kirkebog, brandtaksation.

Oplysninger fra kaptajn H. K. Nielsen, Slagelse.

Arkivar Finn Pedersen har hjulpet til ved tyding af de gamle tekster.

Søndagsskolerne i Stenmagle sogn

Af Holger Jørgensen

Baggrund

Søndagsskoletanken stammer fra England, hvor de første søndagsskoler blev oprettet allerede i 1780. I Danmark kendes spredte forsøg på op gennem 1800-tallet at holde søndagsskoler, hvilket ofte skete omkring en enkelt initiativrig person og for dennes levetid.

Som en enlig svale bør nævnes søndagsskolen i Nyboder fra 1721, som fortsatte op gennem århundredet.

Det blev dog på et møde i Indre Mission i Sorø, den 19. juli 1883, at der blev dannet en forening, der ønskede at udbrede søndagsskolerne til hele Danmark. Dens første formand blev Vilhelm Beck.

Vilhelm Beck havde i sine unge år været skeptisk over for børnearbejde, men Martin Luthers ord: "Der findes ingen større skade i kristendommen end at forsømme børnene. Skal man ophjælpe kristendommen, må man sandelig begynde med børnene", ændrede dette.

Om forkyndelsen for børn sagde han senere i et foredrag: "I skal ikke forsøge at omvende børnene. I skal

ikke tale til dem, som om de var gamle tugthuskandidater. Kristendommen skal komme til dem som en leg, ja, som en morskab, så de får lyst og sind til at sige: Vi er ikke djævelens legetøj. Plag aldrig børnene med bodsprædikener og bodssalmer; vi skal tage børnene i beskyttelse og ikke ødelægge dem". Allerede inden århundredskiftet havde alene Indre Mission over 230 søndagsskoler med over 16000 børn, men også andre lavede søndagsskolearbejde, i Stenmagle sogn dog kun Indre Mission og Midtsjællands Baptistmenighed.

I årene 1848-63 hed sognepræsten for Stenmagle og Stenlille menigheder Georg Karl Theodor Francke. Han måtte i 1848 flygte fra Flensborg og talte kun dårligt dansk. Han forsømte sognet og sad meget hjemme og spillede kort, så han havde ingen medlidenhed i sognet. Fra 1858-1863 blev han tvunget til at have hjælpepræst, og det blev Johs. Clausen. Da denne blev indsat var der en mand, som så på den lille blege kapellan og udbrød: Det lille skidt, det bliver nok ikke bedre end det, vi har haft. Men det gik anderledes. De hidtil tomme kirker i Stenmagle og Stenlille fyldtes hver søndag.

Johs. Clausen havde været gennem svære kriser og søgte ofte hjælp hos sin ven, Vilhelm Beck, der var kapellan i Ubby. De to blev vækkelsesprædikanter, som satte varige spor på Midtsjælland. Clausen og Beck fik afgørende betydning for dannelsen af Kirkelig Forening for Indre Mission i Stenlille skolegård den 13. september 1861, hvor Beck prædikede over teksten om Peters fiskedragt. Menighederne i Stenmagle og Stenlille fik i disse år et mørkere og mere pietistisk præg end den i Ubby.

Man kan ikke nævne kapellan Clausen uden at nævne kampen med baptisterne, som kom til sognet i 1840-erne og dannede en af Danmarks ældste baptistmenigheder i Vandløse i Stenmagle sogn. Clausen samlede store skarer, og når baptisterne holdt møde i en gård, holdt Clausen møde i gården ved siden af. Han ville bekæmpe de ikke-folkekirkelige ved at styrke det folkekirkelige (P. Nedergaard: Dansk præstehistorie). Hans trosliv og prædikener var noget mørkt, pietistisk, jævnt, men præget af alvor og missionsiver. Under hans efterfølger, Henrik C.H. Møller, 1863-70, en klog og frisindet mand, gik kirkegangen noget tilbage.

Fra 1885-1914 hed præsten Eduard Mogens Nyeborg. Han satte sit præg på de to sogne. Han var en ægte Indre Missions mand. Kirkelivet og troslivet blomstrede. I præstegården holdtes et utal af møder med et stort antal tilhørere (ofte mange hundrede), indtil der blev bygget missionshus i Stenmagle i 1894, hvortil en

del af møderne blev henlagt. Ligeledes blev der senere bygget missionshus i Skuerup i 1896 og i Stenlille i 1913. Fra 1880 og til sin død var Nyeborg med i Indre Missions bestyrelse.

Indre Mission arbejdede i stor udstrækning ved hjælp af lægfolk. For Stenmagle og Stenlille sogne kom en af disse, Jakob Larsen, til at betyde meget for søndagsskolerne. Jakob Larsen blev født i 1849 og døde i 1939. En ven fortæller om ham (ifølge P. Nedergaard: Dansk præste- og sognehistorie): Jacob L. færdedes trofast iblandt os med sin bogtaske ved siden, bred og solid, som den der, hvor han kom frem, gerne ville bringe bud fra evighedsverden. Gennem hele sit liv har han været knyttet til menighederne i de to sogne. Han er født i Tjørntved og har henlevet sin barndom der, men sin meste tid har han boet i Stenmagle sogn. Han kom hurtigt med i arbejdet med børnegudstjenesterne (søndagsskolearbejdet). Senere blev han indremissionær og virkede som sådan, til han blev 80 år.

Danmarks søndagsskoler blev organiseret fra Indre Missions børnegudstjenester gennem deres blad: Rådgiveren. Da der kom søndagsskoler i Assentorp, Vandløse (for Vandløse og Nyrup) samt Kyringe, der ligger på sognegrænsen og modtog børn fra 2 sogne, blev den lokale organisation således: Hvert halve år mødtes hjælperne fra søndagsskolerne for at tilrettelægge det kommende halve år. Her bestemtes, hvem der skulle læse historier, hvem der

skulle have teksten osv. Søndagsskolen blev holdt kl. 10-11 på de søndage, hvor der ikke var højmesse.

Søndagsskolen i Stenmagle

I en lang årrække var Jacob Larsen leder af søndagsskolen i Stenmagle. Blandt de andre i ledergruppen som virkede i mange år kan nævnes Oluf Petersen, Stenmagle Huse, senere flyttet til Nyrup, skrædder Ipsen, Stenlille, maler Jensen, Stenlille, Rasmus Nielsen, Vandløse, Evald Jørgensen (senere graver i Stenlille), hvis forældre havde et landsted i Ostrup.

I 1922 var Jacob Larsen blevet så svagelig, at han måtte opgive at være leder. Det blev så overgivet til barnebarnet Marie Jørgensen samt Emmy Petersen. Emmy var da kun 18 år. Hun var født på Stenmaglevej 18, men hendes forældre flyttede senere over vejen til nr. 27.

Børnene var i søndagsskolen fra 7 års-alderen, og til de begyndte at gå til præst. Emmy Petersen fortæller, at en stor del af børnene kom af sig selv, men at nogle blev sendt af forældrene.

Da Emmy Petersen rejste fra Stenmagle i 1954, fortsatte bl.a. fru pastor Beck arbejdet og senere fru pastor Dalby Petersen (fra 1959). Det virker som om mange af de personer, der gik ind i dette arbejde som leder, deltog i en hel menneskealder.

Stenmagle søndagsskole blev oprettet i pastor Nyeborgs tid. De første ledere var fru Nyeborg og missionær

Jacob Larsen. Søndagsskolen blev holdt i konfirmandstuen i præstegården, men da missionshuset blev bygget i 1894, holdtes søndagsskolen i den lille sal. I søndagsskolens sidste år holdtes igen søndagsskole i konfirmandstuen (fra 1959). Søndagsskolen ophørte med udgangen af 1973. Herefter bliver den ikke nævnt i kirkebladet. Oprettelsen af FDF i oktober 1948 ved førstelærer Aage Jensen, var medvirkende til frafaldet, idet en del drenge valgte dette i stedet for søndagsskolen. Efter et møde i efteråret 1961 oprettedes i Stenmagle tillige en KFUK spejder-trop. Disse to aktiviteter kunne bedre tiltrække sig børnenes opmærksomhed. Endvidere fik Stenmagle idrætsforening mange medlemmer, da den nybyggede centralskole fik baner ved skolen.

Bogen "100 år i tjeneste. Danmarks folkekirkelige Søndagsskoler og Børnegudstjenester", udgivet af Indre Mission, skriver side 58: "Børnegudstjenestens alvorligste krise, og dermed sikkert også kristendommens krise i almindelighed i Danmark i disse årtier, viser sig tydeligt gennem tallene, som de toner frem i de 25 år fra 1955-1980". Bogen bruger ordet børnegudstjeneste for søndagsskole.

1955: 1632 børnegudstjenester, 5643 medarbejdere, 87808 børn

1965: 1291 børnegudstjenester, 4555 medarbejdere, 52510 børn

1980: 852 børnegudstjenester, 3286 medarbejdere, 25968 børn.

Først fra 1970 begyndte man at uddanne medarbejdere, herunder en del unge og yngre, hvorefter børnetallet steg lidt nogle år.

Ved hver søndagsskole blev der samlet penge ind til missionsarbejdet. Pengene blev lagt i en sparebøsse, der lignede en neger. For hver mønt der blev lagt, nikkede dukken. Det gjaldt derfor om ikke at lægge en hel femøre, men hellere to 2-ører og en 1-øre, for så kunne den nikke tre gange. Beløbet voksede dog i årenes løb.

En af de traditioner, der mange år efter nedlæggelsen af søndagsskolen i Stenmagle huskedes, var det årlige juletræ, som KUN var for søndagsskolebørnene og deres forældre (sidste gang i 1973). Det blev holdt i missionshusets store sal. Der blev danset om træet, sunget og læst julehistorie. Senere fik forældrene kaffe og børnene en godtepose. I mere end en menneskealder stod Emmy Petersens mor for denne kaffebrygning.

I sognet var der dengang en hovedskole og en forskole (fra 1895) i Assentorp, en skole i Vandløse for Vandløse og Nyrup, og fra 1911 en ny hoved- og forskole. I Stenmagle en hovedskole og fra 1909 tillige en forskole. Det har ikke været muligt at skaffe flere navne på medarbejdere.

Søndagsskolen i Assentorp

Assentorp søndagsskole blev stiftet på Granbakkevej 5, den 3. januar 1885. Dagen blev hvert år mindet ved, at man på denne dag indtil 2.

verdenskrig holdt det årlige jule- og nytårstræ i Assentorp skoles gymnastiksal. Der blev danset om juletræet, sunget salmer, holdt juletale, uddelt godtepose og et æble og en appelsin til hver, og der blev leget sanglege. Naturligvis var forældrene med en sådan aften. Det samme gjaldt ved den årlige sommerudflugt til Nordskoven eller til Flinterup skov, i stiv hestevogn, der var pyntet med grene og blomster. I skoven blev der holdt en kort søndagsskole, drukket kaffe og spist kager og leget. At vi sang et utal af fædrelandssange på sådan en tur, var en selvfølgelighed, fortæller Kirsten Hermansen.

Jørgen Jacobsen blev den første leder af søndagsskolen i Assentorp. Blandt medarbejderne i disse år må nævnes Chr. Andersen (formand), husmand Peder Hansen og forskolelærerinde Louise Moth (ansat ved forskolen i Assentorp 1895-1909).

Der var i mange år ca. 25 børn i skolen. Søndagsskolen gik i stå omkring 1920. I 1923 blev Richard Christensen førstelærer i Assentorp. Han og hans hustru Marie åbnede deres hjem for egnens voksne og børn, og fra 7. januar 1934 begyndte søndagsskolen igen, med 14 piger og 16 drenge. Peder Hermansen blev leder og lærer Christensen behjælpelig. Desuden må nævnes Dorthea Larsen, Birkegården og skræddermester Ipsen, Stenlille.

Peder Hermansens datter, Kirsten fortæller bl.a. fra sin barndom om sin far og om søndagsskolen.

Efter en salme sagde far: Velkommen børn, det var godt, I kom. Han bad så en kort bøn om, at Gud vil gøre os stille, så vi kunne høre efter, hvad der blev sagt. Så læste han teksten, der altid var den samme som den i kirken - mens vi alle stod op. Når vi havde sat os, gik far frem og tilbage med bibelen i venstre hånd og forklarede tekstens indhold for os - havde sjældent skrevet noget ned, alligevel brugte han 15-20 minutter uden at lade sig forstyrre af de små, som ofte sad uroligt. Pludselig stoppede far op og så med sine dejlige øjne på os børn og sagde: Det forstår I nok, børn.

Efter endnu en salme blev vi krydset af i bogen og vi kunne lægge penge i "negerdrengen" til Ydre Mission. Når en lagde sine penge i den, nikkede den. Var der nogen, der ikke havde penge med, havde far altid 1- og 2-ører, som de så fik, så de kunne se negerdrengen nikke. Endnu en salme og Dorthea læste bibelsprog og en historie. Bibelsprog var et ord eller udtryk i forbindelse med teksten, som vi skulle prøve at huske til næste gang. Til sidst endnu en bøn og en ting, som jeg nok først som voksen fik øjnene op rigtig for. For far var trofasthed også gennem bøn. Der blev hver gang bedt for Danmark, kongen, kirken, skolen, præst og lærer og alle, der havde myndighed og for alle børn i Danmark og deres far og mor.

Peder Hermansen skrev i kirkebladet for Stenmagle og Stenlille menigheder dagen før sin død: Det

er min erfaring, at der er modtagelighed og god grobund for Guds ord i barnehjerter.

Da Dorthea Larsen holdt op, fortsatte Peder Hermansens hustru, Marie. Hendes datter Kirsten omtaler hende således: Mor blev en meget elsket søndagsskolelærerinde. Hun kunne fortælle en historie, så den aldrig blev glemt. Sjældent hørte jeg hende læse en historie.

Under 2. verdenskrig var der ikke råd til at fyre skolen op. Søndagsskolen blev i disse år holdt i Peter Hermansens hjem på Sønderbjergvej. Mens søndagsskolen under 2. verdenskrig flyttede ud til Sønderbjergvej, blev også årets juletræ holdt her. Familien Hermansen ryddede møblerne ud, så der blev plads til alle. Kirsten fortæller, at der et år var 116 børn og voksne.

Søndagsskolen fortsatte i Peter Hermansens hjem til hans død den 14. juli 1977. I de sidste år (fra 1973-76) blev juletræet holdt sammen med søndagsskolen i Skuerup i Skuerup missionshus. Det er ikke lykkedes at skaffe flere navne på medarbejdere.

Vandløse søndagsskole

- også kaldet Søndagsskolen for Nyrup og Vandløse.

Søndagsskolen begyndte den 11. marts 1883. Hvem der var den egentlige stifter af søndagsskolen vides ikke, men missionsnær Jacob Larsen, som også var med til at stifte søndagsskolerne i Stenmagle og

Assentorp, var en af de første ledere. Siden kan nævnes bl.a. Rasmus Nielsen, Kragebjerg, som var med i mange år, fru Kathrine Nielsen, Vandløse, lærerinde frk. Johanne Frederikke Ditmar, Vandløse og graver ved Stenlille kirke, Evald Jørgensen. Frk. Ditmar blev lærerinde ved Vandløses nye forskole fra dens start i 1911 og var ved skolen til 1946. Hun betegnes som en lærer, børnene var glade ved, og hun var for mange lig med søndagsskolen. I mindst 20 år var manufakturhandler Frandsen leder fra engang i 1940-erne og havde som medhjælper sin hustru. Frandsen var tidligere friskolelærer (friskolen lå vist over for forsamlingshuset i Haraldsted). Endvidere Harry Petersen, Vandløse og senere hønseriejer Poul Andersen, Stenmagle Huse.

I mange år holdtes søndagsskolen i et tidligere fodermesterhus til Sandtofttegården, Bygaden 2 i Nyrup, indtil 1922, hvor huset blev solgt og nedrevet. Denne søndagsskole blev ledet af Jacob Larsen. Det fortælles, at nogle ældre damer, som havde vanskeligt ved at gå helt til kirken i Stenmagle, i stedet for gik op i søndagsskolen. Søndagsskolen flyttede ud i Vandløse skole i 1922 og var her i frk. Ditmars tid. I de seneste år af og til i Ditmars private lejlighed. Skolen blev nedlagt i 1958. Derefter ser det ud til at søndagsskolen blev holdt på skift i hjemmene, og blandt dem der fortsatte arbejdet, var Poul Andersen, Stenmagle Huse. Søndagsskolen fejrede sin 80 års fødselsdag den 26.03.1963 med bl.a. børnegudstjeneste kl. 19.00. Skolen op-

hørte med udgangen af 1964. Da er den sidste gang nævnt i kirkebladet. Den eneste medarbejder jeg har kunnet finde tilbage, kan ikke mere huske noget om det.

Søndagsskolen i Kyringe

Kyringe by ligger i to sogne, idet sognegrænsen går gennem den ene ende af byen. I året 1919 begyndte daværende præst i St. Taastrup, C. J. Scharling, søndagsskole i Kyringe. Søndagsskolen blev holdt på Gershøjgaard hos Hanna og Kristian Nielsen. Senere overtog sønnen, som også hed Christian Nielsen. Han var ugift og havde 2 ugifte søstre hos sig, Jensigne og Helga. De er alle døde nu. I ca. 40 år, frem til sidst i 50-erne åbnede de beredvilligt deres hjem for søndagsskolen hver anden søndag, og de afholdt en flot juletræsfest hvert år. Til søndagsskolen i Kyringe kom børn både fra Stenmagle sogn og St. Taastrup sogn. Jørgen Nielsen, Kyringe var medarbejder i søndagsskolen fra dens begyndelse til først i 50-erne, da han måtte holde op på grund af sygdom. Jørgen Nielsen døde i 1957.

Det var de skiftende præster i St. Taastrup, der ledte søndagsskolen, som nævnt først Scharling, derefter Andreas Jørgensen indtil 1936 og så August Christen Lundsteen, frem til sidst i 50-erne, da søndagsskolen holdt op på grund af manglende tilslutning. Derefter gik nogle af børnene til søndagsskolen i St. Merløse, så længe den varede ved.

Baptistmenighedens søndagsskoler Baptistmenigheden i Nyrup kaldtes oprindelig Vandløse menighed. Den blev stiftet 3.5.1857 og havde fra starten 161 medlemmer.

Menighedens første hus/kapel ligger endnu i Vandløse, men er nu privat beboelse. Den havde oprindeligt meget mindre tagrejsning, men blev senere bygget om til nuværende udseende. Kapellet var uden dåbsbassin. Medlemmerne blev dengang døbt i Kyringe eller Haraldsted sø eller en anden egnet sø.

Menighedens medlemmer boede og bor stadig over det meste af Vestsjælland, fra Nyrup til Næstved/Præstø og til Slagelse/Korsør.

Menighedens første søndagsskole blev oprettet og holdt i Lars Henriksens hjem i Skee (gården ligger på Skee Taastrupvej), og den var i sine første år en hverdagsskole, en skole der blev holdt på hverdage i stedet for om søndagen. Den offentlige skoles lærebøger i religion og dens lærere oplyste om emner, som stred mod disse forældres overbevisning. Her nævnes i søndagsskolesammenhæng Andreas Arildsen.

Snart oprettedes søndagsskoler rundt om i private hjem.

1890 var der til eksempel 11 søndagsskoler.

1896 var der 13 søndagsskoler, heraf 1 i Præstø.

Der blev valgt en komite til varetagelse af søndagsskolearbejdet. Der var hovedmøde hveranden søndag.

I 1896 holdtes et 14-dages kursus for søndagsskolemedarbejdere. C. Greisen var på dette tidspunkt forstander for menigheden og en søndagsskolernes mand.

Ca. 1896 er der søndagsskole i Vandløse og i Jonstrup ved familierne Christophersen, to brødre gift med to søstre, som boede i nævnte byer.

Immanuelskapellet i Skee indviet 16.10.1898. Her blev dåbsbassin. Til kapellet hørte en stor hestestald, som efter 1950 blev ombygget til bl.a. søndagsskole.

3.10.1909 blev kirken i Nyrup indviet under initiativ af den energiske skræddermester Niels Petersen, som kort før var flyttet fra Mejerivej i Stenmagle til Nyrup (Bygaden 14).

I 1903 er der 111 børn i søndagsskolerne incl. den i Fakse med 14 børn.

I 1916 er der 7 søndagsskoler bl.a. i Arnøje og Næstved.

Ca. 1920-1961 er der søndagsskoler på Jystrupegnen, bl.a. på Atterupgården.

I 1925 blev kapellet Bethel i Uggerløse bygget, indviet langfredag, og fra starten var her søndagsskole til 1980-erne, bortset fra en kort periode 1945-47.

1940-erne til 1966 i Døjringe, bl.a. i forsamlingshuset og i brugsen (nedlagt). Leder: Niels P. Nielsen, Døjringe.

1949 er der 9 søndagsskoler med 301 elever og 33 lærere.

På landsplan (ifølge årbogen 1951) 10.057 elever og 33 lærere.

Fra 1955 er der efter et par forsøg god gang i søndagsskolen i Ringsted.

1957 er der 8 søndagsskoler med 207 børn og 28 medarbejdere.

1964 indstilles søndagsskolen i Saltofte.

I 1982 er der 3 søndagsskoler med 54 børn i Nyrup, Skee og Ugerløse.

Søndagsskolen i Skee stopper i 1989.

I 1972 vedtog man at bygge et nyt ungdomshus til kirken i Nyrup. Leder af byggeriet blev Villy Langthjem. Ungdomshuset, kaldet Pyramidesalen, blev indviet 1973.

I år 2001 er der ca. 15 børn i Nyrup, som eneste søndagsskole i menigheden.

Blandt ledere og medarbejdere huskes:

Nyrup:

1920-?: Hans Peter Hansen, Ostrupvej, Stenmagle, Jens Petersen, Vandløse og Viggo Jacobsen, Kyringegården.

1938-68: Anton Clausen, Nyrup, leder, Richard Jacobsen medarbejder i ca. 20 år.

1968-70: Niels P. Nielsen, Døjringe, leder.

1970-80: Olaf Nielsen, Stenlille, leder.

1980-83: Anni Kofoed, Atterup, leder.

1983-(efter 2001): Marianne Kofoed Christophersen, Dianalund, leder.

Medarbejdere:

Birgit Daugaard Hansen, Nyrup, 1960-1991.

Sonja Sørensen, Stenlille, 1977-82.

Tove Nielsen, Stenlille, 1971-1986.

Jette Nielsen, Stenlille, 1977-79.

Lene Moesgaard Jensen, Ostrup, 1977-81 og 1983.

Kate Jensen, Kyringe 1973-78.

Anni Kofoed, Atterup, 1975-1982, leder af seniorklassen 1977-82.

Kirsten og John Nielsen, Ringsted 1978-83

Anne Grethe Jørgensen, Vedde, 1967-72.

Bente Nielsen, Stenlille, 1970-72.

Kaj Nielsen, Skuerup, 1971.

Grethe Jacobsen, Saltofte, 1968-78.

Ellen Holm, Stenmagle, 1970-73.

Gurli Jensen, Ostrup, 1953?-75.

Irma Jacobsen, Kyringe, 1967?-75.

Lene Nielsen, 1980-84.

Marianne Kofoed Christophersen
1982-(efter 2001). Fra 1983 leder af
søndagsskolen i Nyrup.

Arne Holm, Stenmagle, 1969?-75 og
igen fra 1982-83.

Anne-Mette Langthjem, Dianalund
1984-86.

Lilian Sofussen, Dianalund, 1987-
92.

Karen Nielsen, 1987-88.

John Jakobsen, 1988-89.

Gitte og Aksel Hansen, Store Mer-
løse 1992-efter 2001.

Skee:

1920-1963 er Laurits Petersen, Allin-
delille, leder og indimellem Møller
Nielsen, Skee, og indtil 1970 Marie
Petersen i næsten 25 år.

1970-89 er Aksel Hansen, Merløse,
leder. Herefter ingen søndagsskole.

På en måde blev søndagsskolen i
Nyrup en slags konkurrent til de
andre søndagsskoler i sognet, idet
mange børn fra hjem, der ikke var
medlemmer af menigheden, deltog
her, på grund af en anden pædago-
gisk arbejdsform og et mere lyst livs-
syn.

En indvandrerfamilie

Af Ib Nielsen

Min far var husmand i Allindemagle. En dag ca. 1940 gik han i den yderste ende af sin mark mod øst op til skellet mod Nordgården. Pludselig lyder der en stemme "Nå, har du mark her." Det var min farfars fætter Andreas Johansen, på sjællandsk Andris, født 1859. Han var enke-mand og boede hos sin søn Alfons i Ringsted 10 km borte. Som barn havde han haft en plads, været i pleje, i Allindemagle. Derfor kendte han området og gik "ad gærdet" som han sagde. Gentagne gange gik han fra Fjenneslev til Store Merløse over mark og hegn: Gyrstinge - Allindemagle - Ø. Søtofte - Merløsegård til Merløse Bagmark, hvor min farmor boede.

Andris var meget historisk interesseret, men da han ikke havde adgang til teoretiske studier, gav det sig udslag i, at han interesserede sig meget for sin familie i de foregående led og gik rundt til familiegavsteder på forskellige kirkegårde, og han var et helt unikum i familiehistorie. Og han kunne nok have grund at forske, for hans slægt var ikke helt almindelig.

Adelsmanden i slægten

Min farfars moster var gift med en

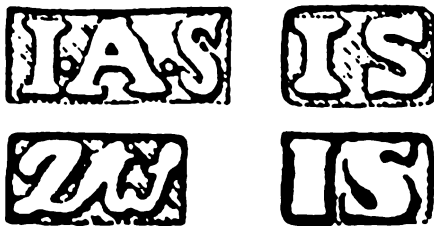
mand ved navn Johan Stubæus. I familien vidste vi kun, at han var drikfæddig, og at han var adelsmand. Det måtte han da være med det navn.

Jeg begyndte at forske, først blandt danske adelsnavne. Det var let, for hele den danske adel er nøje kortlagt. Intet resultat. Var det da et latiniseret præstenavn? Alle præstenavne siden reformationen findes der nøjagtige lister over. Heller intet resultat.

Det viste sig, at navnet stammede fra en guldsmed Jens Andreas Stubæus, født 1777 i Stralsund, beliggende i det der dengang var Svensk Pommern. Chr. A. Bøje: "Danske guld og sølvsmedemærker" oplyser endvidere, at J. A. Stubæus i 1805 arbejder som guldsmed i København. Omkring 1810 arbejder han i Flensborg, og da der forekommer en person med efternavnet Stubæus, som er født i Flensborg 1810, må han have været gift. Han havde borgerskab som guldsmed i Flensborg. Men han rejser til Århus, får pas dertil 15. april 1811. Der får han borgerskab 15.11.1811.

Han bor i Århus 1811-23, gifter sig

og får to børn. Det kan have været i disse år, at han har lavet kirkesølv til Skarrild kirke og teskeer samt dragtsølv, d.v.s. knapper og hægter, der er bevaret på Hillerød Folkemuseum. Han får sine egne personlige mærker, som tingene bliver mærket med.

København, hvor han har været i sin ungdom, udøver en dragende kraft. Han får i København udformet attest på at have gennemgået det borgerlige infanteris skole den 4. juni 1818. I 1821 ansøger han for-gæves det københavnske guldsmedelaug om anbefaling til frimesterskab i København. Det århusianske ægteskab må være blevet opløst. I hvert fald lærer han i København en svensk kvinde Marie Sophie Bergstrøm at kende. Hun føder ham et barn på fødselsstiftelsen, Frederiks hospital, som døbes den 12. maj 1821 med navnet Johan Stubæus. Han blev siden Andris' es fader.

Parret blev gift den 2. oktober 1822.

Guldsmedemester i Ringsted

Jens Andreas Stubæus opgiver København og sit borgerskab i Århus, og den 21. februar 1823 møder han op hos byfogeden i Ringsted, hvilket ses i rådstueprotokol-len. Han medbringer en attest på, at han er udtrukket af rullen i Køben-havn og en attest fra den høistcom-manderende udi Borgervæbningen i Ringsted om, at han har anskaffet sig behørig Borgerarmatur, (våben) og at Geværret er givet Rulle nr. 7. Videre står der: Da der nu efter de fremlagte bevisligheder intet grund

Jens Andreas Stubæus' personlige mærker.

Kilde: Chr. A. Bøje: Danske guld- og sølvsmedemærker før 1870.

være til hinder for det begjærde Bor-gerskabs Meddelelse så blev samme bevilget og Comp. efter at være ble- vet betydet Edens Hellighed og For- klaring efter Bogen aflagde den befalede borgered. Comp. blev der- på anset som Borger her i Kjøbsta- den, samt betydet at han maatte hol- de Huus og Ildsted i Byen og at han ei maatte drive anden borgerlig næring end alene Guldsmedefabri- kation og at han især ikke måtte befatte sig med Brændevinsbrænde- ri og Wirtshushold.

Stubæus får bopæl i Nørregade 91 i den alleryderste ende. Ægteparret får 4 børn til. 2 af disse dør som små. Ved folketællingen 1834 er husstan- den således:

Jens Andreas Stubæus, 57, guldsmed
Marie Sophie Bergstrøm, 39, hans
kone

Johan Theodor Stubæus, 13 år

Adolf Stubæus, 12 år

Maria Stubæus, 5 år

Ludvig Lauritz Stubæus, 2 år

Inger Kirstine Hansdatter, 40 år

Den sidste er formentlig en logeren- de. Det ser ud som en pæn borgerlig

familie. Ved barnedåbene er andre håndværksmestre og svende faddere.

Nedturen

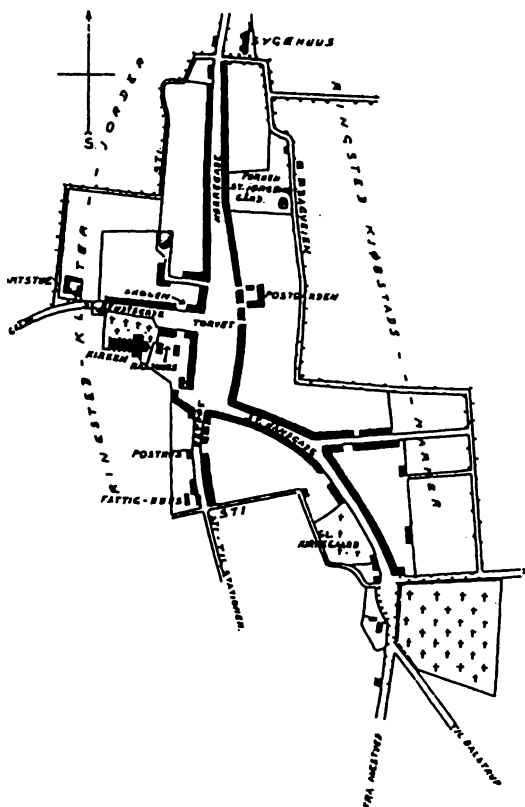
Denne er beskrevet i Ringsted fattigkommissions forhandlingsprotokol. Det begynder med, at Stubæus den 6. februar 1833 får bevilget 1/3 favn brændsel. Hans kones og datters sygdom var flere gange anledning til at søge om ekstra brændsel. Der søges i øvrigt om sengeklæder, dyner, konfirmationstøj, skjorter, sko, kjole til hustruen. Da et andet fattiglem dør, søger Stubæus om at få den afdødes tøj. Mon ikke det er tegn på stærk fattigdom?

I følge protokollen "anmoder" Stubæus om hjælp, men ofte står der, at han "forlanger". 7.5.1845 forlangte han ugentlig understøttelse, men da familien i forvejen fik dobbelt så meget som de øvrige fattige, kunne det ikke bevilges. Dette kan både betyde, at Stubæus var en dårlig økonom, men også, at han ikke var noget ydmygt menneske.

Det kniber med at få sendt børnene i skole. I de sidste år er der et par episoder, hvor Stubæus har slået en anden fattig og måske beskadiget en dør og har været beruset.

Ægteparret søger om at blive ansat som opsynsfolk ved fattighuset, men forgæves.

Sønnerne Johan og Adolf bliver sat i lære i Sorø som henholdsvis slagter og hattemager. Det må have været årsagen til, at familien i 1839 flytter

Kort over Ringsted 1958.

til Sorø og bor i Jensens baghus i Rolighed, men allerede i juli 1840 er de tilbage i Ringsted. De kommer nu til at bo i fattighuset, hvor Stubæus forlanger at måtte sætte sin blæsebælg op i køkkenet, da han ellers intet kan fortjene.

Fra 1843 får familien regelmæssige månedspenge foruden lidt ekstra af og til.

Hvorfor gik det så dårligt for guldsmed Stubæus?

Landbrugskrisen i 1820-erne har kunnet mærkes i Ringsted med det store opland af bønder, men krisen

var forbi 1828, og for Stubæus fortsatte nedgangen bare. Hans omflakkende liv har nok ikke givet ham gode muligheder for at opsamle kapital. Når han først når at gifte sig med sin sidste kone et stykke tid efter 1. barns fødsel, tyder det ikke på, at han har været god til at planlægge. Men dette og de voldsomme episoder, da han er ca. 70, tyder på et vist temperament. Også at han "forlanger".

At skulle anskaffe gevær og øvrigt udstyr til borgervæbningen kan have været en stor post for en fattig guldsmed. Laugsvæsenet har ikke favoriseret ham. Det var svært at få fodfæste for en fremmed. Der var midt i 1800-tallet i Ringsted 1 guldsmedemester, der beskæftigede 1 mand.

Marie Sophie Bergstrøm dør 1849

og J.A. Stubæus i 1851. Ved begge dødsfald hedder det, at fattigvæsenets krav langt overstiger den afdødes efterladenskaber.

Der er 4 sider i fattigprotokollen om familien Stubæus.

En 2. generations indvandrer

To af J. A. Stubæus børn med Marie Sophie Bergstrøm døde som børn samt et af de to børn i Århus. To andre børn er forsvundet ligesom sønnen fra Flensborg. Den overlevende datter i Århus skal vi vende tilbage til.

Tilbage bliver Johan Theodor Stubæus, f. 1821. Han kom i slagterlære i Sorø hos Søren Sørensen ca. 1836 og forlader Sorø 1842. Såvel ved afrejse fra Ringsted som ved afrejsen fra Sorø sker det uden at melde det til kirkebogen.

Fattighuset i Søgade

I 1854 er han ansat på Bonderup herregård i St. Tåstrup sogn 17 km nord for Ringsted. På gårdene blev dengang slagtet mange dyr, der blev kørt til København, 3-4 dages rejser, der i øvrigt var hadet af husmændene. Joh. Th. Stubæus kan have taget sig af det, foruden slagtning til gårdens husholdning.

Kirkebogen fortæller, at den 7. oktober 1854 blev ungkarl Johan Theodor Stubæus, 33 1/4 år viet til pigen Ane Andersen, 25 1/2 år. Forlovere var indsidder Christian C.P.S. Pedersen på Bonderup Mk. og indsidder Niels N.H.S. Hansen på Uggeløse Mk. De tre store bogstaver midt i navnene betyder, at manden ikke selv kunne skrive, men skrev "med ført hånd". Der var anmærkninger om, at begge var vaccinerede, og at brudgommens attest var fyldestgjort af fattigvæsenet i Ringsted.

Deres første barn, drengen Jens Peter fødes 22.4.1855. De fik ialt 4 børn. Parret bor ved folketællingen 1860 hos Anes moder Maren Rasmusdatter (min tipoldemor) i Ugerløse. Stubæus omtales som indsidder og kan have ernæret sig som hjemmeslagter.

Børnene fik Johansen til efternavn. Det var egentlig mod den gældende navneforordning, der sigtede på at bevare et stamnavn, når det fandtes, men administrationen af navneloven var helt overladt til sognepræsten. Det har gjort forskningen meget sværere.

Ane Andersdatter Stubæus

Ægteskabet opløses ca. 1867-72. Børnene sættes i pleje. Familiens overlevering siger, Stubæus "døde af druk". Det er sandsynligt, at misbruget af spiritus har medvirket stærkt til ægteskabets opløsning. Han forsvinder derpå fuldstændigt.

I Ringsted kirkebog står der: Ane Johansen, født Stubæus, død 19.12.1898 på Ringsted sygehus, fattiggård (det sidste ord overstreget). Begr. 24.12.98 på Ringsted kgd. Yderligere står der: Fattiglem i Ringsted fattiggård, født i Ugerløse d. 20.3.1829, datter af slagter Theodor Stubæus og hustru Ane Andersdatter af Ugerløse. Enke efter arbmd. Anders Theodor Stubæus, Ugerløse, som også var ægtefællernes sidste fælles bopæl. 69 år. Det drejer sig om J. Th.

Stubæus' enke. Ud fra hvad jeg ved, kan jeg konstatere 4-5 fejl. Bureautkratiet var så svagt, at præsten ikke havde de korrekte oplysninger.

De senere generationer

Den ældste søn Jens Peter Johansen kom i lære som sadelmager og boede i 1890 i Gyrstinge. Han var gift og havde da en lærling. Siden flyttede han til Flinterup, hvor han ejede først matr. nr. 2 g, siden matr. nr. 5 f. Han havde ikke mere lærling. I 1916 omtales han som sadelmagemester på rejse med midlertidigt opholdssted i Allindemagle. Det beror på, at han havde arbejde på Allindemaglegården, dengang en gård med 900 tdr. ld, hvor der må have været meget seletøj at reparere (ca. 50 heste). Det skete engang, at han en vinterdag skulle hjem til Flinterup og skød genvej over den tilfrosne Gyrstinge sø. På grund af tåge måtte han gå hele natten, før han igen fandt retningen. Han var også beskæftiget ved restaureringen af Sct. Bendts kirke i Ringsted, som han vidste meget om.

Der er i 1916 ingen indkomst for ham angivet, men han betalte kr. 2,55 i kommuneskat. Han fik 8 børn, og hans økonomi kan ikke have været allerværst, for børnene synes at have boet hjemme alle omtrent til de var 14 år. Som ældre fik han aldersrente.

Fra ca. 1923 var han enkemand. Boede i Valby, København, i sine sidste år, formentlig hos en søn eller datter. Døde 1939 og begravedes i Flinterup.

Sadelmager J. P. Johansen og Andreas Johansen

1859 fik Stubæus og Ane Tvillinger, to drenge.

Om den ene, Carl Johansen, vides, at han levede til 1907 og skal være død p. gr. af alkoholmisbrug.

Den anden tvilling var Andris, som jeg begyndte med. Han kom i pleje i Allindemagle og boede i stuehuset til en af de nedlagte gårde. Dette stod som arbejderbolig i hvert fald til ca. 1960. I sin plads vogtede han køer, som man gjorde dengang, og han fortalte os, at han lå på gærdet ude ved Estrup, da han havde et "syn", hvori han så Vor Herre Jesus ganske tydeligt svæve ned og gøre tegn til ham, hvorefter han igen så skikkelsen forsvinde i skyerne, "og

det syn havde jeg, fordi jeg havde det ikke godt i min plads." Andris blev konfirmeret i Allindemagle 1873.

Det lykkedes ham at etablere sig på et lille husmandssted i Fjenneslev 1887, matr. nr. 8 i. Han var gift to gange og havde med sin 2. kone en søn, Alfons, f. 1903, der blev maskinarbejder og boede i Ringsted, Dagmarsgade 49. Andris gik på arbejde på nabogården. 1921 var han flyttet fra husmandsstedet. Han boede fra 1929 i Nørregade 29 i Ringsted og var aldersrentenyder. Flyttede efter sin kones død 1937 til sin søn. Dør på Ringsted alderdomshjem. Boet udlagt til dækning af begravelsesomkostninger.

Sønnen Alfons var gift og havde en

datter Gerda, f. 1937. Hun er siden flyttet uden for Sorø amt.

Den 4. søn Anders Peter Johansen, f. 1866, må være ham, der 1880 nævnes som plejebarnet Peter Stobæus i Benløse, 13 år. Han var arbejdsmand i Benløse og blev gift og fik 3 børn. Emigrerede til U.S.A. som flere af sin moders søskende.

Slutning

J. A. Stubæus datter i Århus har fået mange efterkommere. En af disse, Gerd Carle Andreasen, København, er 6. generation. En meget stor del af stoffet har hun fremskaffet og denne artikel kunne ikke være skrevet uden hende. Hermed siger jeg hende mange tak.

*Alfons Johansens
konfirmation 1918*

Dagny Nielsen fortæller om sin barndom på Glænø

Af Erik Nielsen

Dagny Nielsen er født 1911 i det hjem på Glænø, hvor hun stadig bor. Hun har i et par artikler i Historisk Samfunds årbog for 1975 s. 51-76 fortalt om sin morfader, og i årbog 1991 s. 76-78 om jøder på Glænø.

Nedenstående beretning har hun indtalt på bånd. Herefter har jeg skrevet den ud, og vi har gennemgået den. Skælskør, oktober 2000.

Det sted, hvor jeg bor, er opført 1872. Det er en parcel af Toftegården, som var en universitetsgård, og de ældste skøder, som jeg har, er ikke ejendomsskøder, men arvefæsteskøder, og den er altså taget som en parcel af Toftegården i 1872.

Det var meningen, at tre brødre skulle dele den, men den broder, der fik denne ejendom, ville ikke bo her alligevel, og så købte min morfader den og gav den efter den tid store sum af 10.000 kr. for det her arvefæste.

Vi kaldte vores morfader Bedstefader. Min farfader og farmoder var døde, før jeg blev født. Min farfader fik et helbredsmæssigt knæk under 3-års krigen.

Bedstefader var fisker, men det var godt at have et stykke jord.

Mine forældre blev gift 1894. Min moder havde boet hjemme for at hjælpe bedstemoder, som var svagelig. Efter at min fader var kommet til, overtog han driften af landbruget.

Han byggede et lille mølteri oppe på bakken, men det gik ikke så længe, for efterhånden begyndte de at male kornet selv på gårdene. Så opgav han, og huset blev lejet ud til københavnerne.

Holsteinborg ville gerne have alle ejendomme på øen. Det var især for jagtens skyld. Det var ærgerligt at have sådan et stykke ind imellem, hvor man ikke kunne gå på jagt.

Manden på Toftegården solgte, og hans broder, der havde en mindre ejendom, solgte, men min bedstefader sagde nej til at sælge, og derfor kan jeg sige, at den ejendom, som jeg har, aldrig har været under Holsteinborg.

Da jeg var barn, skete det, at nogle spurgte mig, hvem der ejede dette her, og jeg svarede: "Det gør greven

og min moder.” Min fader var da død.

Senere har Holsteinborg solgt det hele fra, bortset fra det hus, der ligger lige ved dæmningen.

Min fader blev slået ihjel ved en kørselsulykke. Hestene løb løbsk, og han faldt af vognen og blev slæbt med. Han var ikke død, da han blev båret ind, men døde i løbet af natten.

Selv om jeg ikke var mere end 2 ½ år, husker jeg, at han blev båret ind. Havde det været nu, ville han være kørt til et sygehus, men det gjorde man ikke dengang.

Min moder fik nogle penge. Jeg er

ikke klar over, hvor meget det var, men det har ikke været så forfærdelig meget. Det var sådan, at man bare kunne få dem i småbidder. Det havde somme tider været en fordel, at de havde fået pengene på en gang, men sådan var det altså ikke. Jeg husker, at de stod i Skælskør Bank, og der kunne kun hæves lidt ad gangen.

Min mands fader tjærede tage for folk. Engang faldt han ned. Hans kone fik også en erstatning, men hun kunne også kun få det i småbidder.

Jeg ved ikke, om der var børnepenge. Han har haft børn, som ikke var voksne. Det var en form for erstatning.

Bedstefader foran huset på Glænø

Det var i 1913, min fader døde. Min moder sad så med en søn på 18 år. Han var ude at tjene, og så var der en datter på 16, en søn på 13 og mig på 2 ½.

Bedstefader boede hos os. Han var gammel og havde, som før nævnt, været fisker. Han havde prøvet at være med til landbruget, men han var let at snyde. Det benyttede en slagter fra Skælskør sig af, da Bedstefader solgte et kreatur til ham.

Han døde allerede 1917. Bedstemoder var død 1896 efter 20 års sygdom.

Efter min faders død kom min ældste broder på 18 hjem og skulle prøve at bestyre ejendommen. Han blev hjemme, til han blev gift 1923. Så kom min yngre broder hjem, og han blev, til han blev gift 1940.

Så kunne min søster og jeg hjælpe til, og vi fik en karl, som jeg blev gift med, men det var jo efter min barndom.

Vores ejendom var på 10 tønder land. Senere kom der 2½ tønne land til. Det gik til på den måde, at lærer Povlsen, der selv havde drevet skoleloddet, tog sin afsked. Skoleloddet var på 5 tønder land. Min ældste broder var da rejst hjemmefra. Min yngste broder havde en ejendom på 14 tønder land. Han ville gerne have de 5 tønder mere, men det kunne ikke lade sig gøre på den tid. Så spurgte han, om ikke vi ville være med til at dele, så vi fik 2 ½ tønne hver. Det gjorde vi så.

På den tid var jeg blevet voksen.

Min ældste broder, der bestyrede ejendommen først efter faders død, ville gerne tage mælkeruten for at tjene lidt mere, men manden på nabogården havde ikke sans for, at det kunne være slemt for os, så da det skulle udliciteres, tog han den, men han havde den kun et år, så blev han ked af at køre turen.

Da Den spanske Syge kom, blev min ældste broder og min søster og jeg syge. Min yngste broder var ude at tjene. Ingen turde komme ind til os. Min moder blev ikke syg, men hun var født med et hofteskred, så hun var ikke særlig godt gående, og det var svært for hende at skulle passe tre syge børn samt heste, køer, svin og det hele.

Hun spurgte naboen, om hans store drenge kunne muge for hende. Det gjorde de en gang, men så heller ikke mere.

Nu boede der i huset, som ligger her nedenfor, en tækkemand, som havde en søn, som var blevet blind. Han havde lært at binde børster, og han sad hjemme og bandt børster. Han kom hver morgen, når min moder kom ud i stalden, og så kunne han sørge for, at mælken kom ud, og når hun havde ordnet roerne, kunne han bære dem ind til køerne. Han kunne også muge stalden og sådan noget.

Engang sagde hun til ham: "Hvor tør du komme, når ingen andre tør

Øverst broder Niels og søster Karen. Nederst moderen, Dagny Nielsen og den ældste broder Johannes

gøre det?” “Når jeg kan komme i de gode dage, så bør jeg også komme i de onde,” svarede han.

Han gik ikke ind til os, og han blev heller ikke syg, men det var en stor hjælp for min moder, at han kom hver dag og hjalp hende.

Vi havde dengang 4-5 køer, de var røde, og så havde vi 2 Frederiksborg heste og nogle grise i stalden. Vi havde selvfølgelig også nogle høns.

Jeg husker noget fra den tid, men noget har jeg fået fortalt.

Min bedstefader levede, til jeg var 6 år, og ham havde jeg utrolig megen glæde af, for han var en god fortæl-

ler, og han fortalte eventyr og bibelhistorie. Når jeg vågnede tidligt om morgenen, kunne jeg liste ind til ham i sengen, og han fortalte både her, og når han sad i stuen.

Han fortalte så levende, at jeg følte, at det var på Glænø, det foregik, når han fortalte om Abraham og andre beretninger.

Han havde ikke gået meget i skole, for han var fra et fattigt hjem i Biserup og måtte ud at tjene som barn og forsømte derfor skolen.

Når der kom fremmede, skulle de altid høre, hvad han havde oplevet i krigen 1864. Det har jeg fortalt om i Historisk Samfunds årbog. Han blev

krigsfange. Min søster har skrevet hans krigserindringer ned. Vi fik ikke det sidste med, men jeg har alle de breve, som han har sendt hjem.

Han blev syg, da han var helt ung. Han var også syg dagen før stormen på Dybbøl. Næste dag skulle han i skanse 4. Han kom ikke med i kampen.

Der grasserede noget malaria eller sådan noget her på egnen, og det har sikkert været det, han har fejlet, for de kaldte det "hver tredje dags feber". Han kunne have det rimelig godt et par dage, og så blev han dårlig. Det var nok en udløber af det, der kom under krigen.

Den malaria var ikke noget, man døde af, og han kom sig da også helt, men som ung var han ude at tjene, og på grund af sygdommen lærte han at væve hos Jens Væver i Bisserup. Han kom fra Den gudelige Vækkelse.

Min bedstefader vævede også efter, at han blev gift med bedstemoder.

Det sønderjyske spørgsmål betød meget for ham, og så kom det også til det for familien. Skønt jeg kun var 9 år ved Genforeningen, gik jeg utroligt op i det.

Jeg har også et minde fra tiden lige før Genforeningen. Ole Benkilde, som havde hjulpet os under sygdom, var kommet til Haslev, men han var nu hjemme, og han havde en mand med. Det var en sønderjyde, som

havde været med i 1. verdenskrig og havde mistet synet. Han skulle lære at binde børster. De var på besøg herude, og så var de oppe hos os en aften.

Der blev sunget, som det var almindeligt. De sang "Slesvig, vort elskede omstridte land," og det gjorde så stort indtryk på mig, at tårerne løb ned ad kinderne på den blinde mand, medens de sad og sang.

Han var en af de sønderjyder, som ikke var tysk. Det fandt man ud af i Frankrig, og han var en af dem, der blev sendt til Danmark. Han var blevet blind under krigen.

Jeg har kun set ham den ene gang, men der var jo en del, som franskmændene sørgede for at få sendt væk fra fangelejrene.

Jeg gik i den lille skole på Glænø, og der havde vi af gode grunde kun én lærer, men ham var vi absolut ikke snydt med. Han hed Just Povlsen.

Han var fra Jylland fra den egn, hvorfra kartoffeltyskerne kommer, og han havde en ide om, at han nok nedstammede fra dem.

Hans kone var født i Flensborg. Hun var en meget vanskelig dame, men hun havde også sine gode sider.

Genforeningsdagen var der gudstjeneste i kirken. Vi var oppe i skolen, hvor lærer Povlsen fortalte os om det sønderjyske spørgsmål, og så var vi inde i privaten og skulle have cho-

kolade, og så skulle fru Povlsen fortælle, for hun kunne huske, da tyskerne kom ind i Flensborg i 1864, men da hun skulle fortælle, blev hun så bevæget, at hun ikke kunne.

Jeg har senere tænkt på, at det kunne jeg huske. Jeg er ikke sikker på, at jeg havde husket det, hvis hun var kommet til at fortælle noget.

Jeg kunne læse, da jeg begyndte at gå i skole. Det kunne alle børn, mere eller mindre. Jeg kunne stave, men der var en dreng i skolen, som var et år ældre end jeg. Jeg er vis på, at han var ordblind, men det kendte man ikke dengang, men han klarede sig senere i livet. Han blev kok, en meget dygtig mand. Han kunne altid sine lektier i skolen, for hans moder hjalp ham, men når vi skulle op for at få rettet genfortælling, og han kom op efter mig, og jeg havde fået rettet min, så kunne lærer Povlsen sige, at han kunne gå ned til mig og få rettet sin. Det var ganske umuligt at finde ud af, hvad der stod.

Vi havde 2 klasser i Glænø skole. Der var ingen forskole. Vi havde lærer Povlsen lige fra først til sidst. Dog havde vi piger håndgerning 2 gange om ugen med en syerske, som kom til skolen. Vi gik i skole hver anden dag. Den ene dag måtte vi piger blive fra 2 til 4 til håndgerning, den anden håndgerningsdag var en af de skolefri dage.

Der var ikke gymnastik for piger.

Vi begyndte skoledagen med at syn-

ge. Det var meget tit "Den mørke nat forgangen er". Vi havde ikke sangbøger. Vi bad ikke fadervor efter morgensangen.

Der var petroleumslamper i skolen, men de var sjældent tændt. I den mørke tid kom vi senere i skole, og når det begyndte at blive mørkt, gik vi hjem.

Vi anskaffede selv vores abc. Læsebogen stod på skolen. Det var Myrebogen. Der var en for hver årgang. I et skab stod nogle gamle bøger, som vi kunne læse.

Vi havde ikke udstoppede dyr og ikke så mange billeder i skolen.

Det var almindeligt, at man gik 3 år i lille klasse, og 4 år i store klasse.

Min sidekammeret var et år ældre end jeg, og da hun skulle op i store klasse, syntes Povlsen, at der ikke var nogen grund til, at jeg blev i lille klasse. Jeg kunne lige så godt komme i store klasse sammen med sidekammeraten.

Det var ikke altid så nemt. Det, jeg havde besvær med, var geografi. Det sagde mig overhovedet ikke noget. Vi havde ikke haft det i lille klasse. Vi havde haft danmarkshistorie, bibelhistorie, regning, skrivning og læsning selvfølgelig. Vi havde somme tider salmevers for især ved jul, påske og pinse.

Geografi kunne jeg ikke finde ud af. Jeg kan huske, at jeg var oppe og

skulle fortælle om Sjællands byer, og det gik skidt. For en gangs skyld blev lærer Povlsen irriteret på mig og sagde noget, som fik mig til at græde. Da jeg kom ned på min plads, sagde min sidekammerat: "Det er da ikke noget at tude for."

Næste dag havde vi katekismus for. Det var ikke noget besvær for mig, men det kunne min sidekammerat ikke, og det blev hun så ked af, at hun satte sig ned og græd, og jeg var lidt irriteret på mig selv, for jeg havde ondt af hende, og det syntes jeg, at jeg ikke burde have haft.

Jeg kan huske en sommerdag hen på sommeren. Jeg sad ude. Vi havde for om Alperne, og jeg kunne simpelthen ikke få noget ud af det. Så kom min søster ud og sagde: "Skal jeg hjælpe dig?" og så begyndte hun at forklare mig, hvad det drejede sig om, og så gik det op for mig, hvad geografi var, og fra den dag havde jeg ikke besvær med geografi.

Det var nu også en vanskelig bog, vi havde. Jeg havde en fætter, der gik på Jonstrup seminarium, og der brugte de den samme geografi, som vi havde, Dalbergs nr. 1. Den var ikke beregnet for børn.

Til bibelhistorie og danmarkshistorie havde vi Nikolai Nielsens bøger. De var skrevet for børn.

Det eneste, Povlsen ikke kunne lære os, var regning, det kunne han ikke lære fra sig. Vi havde selvfølgelig tabel, men der var regnestykker med

en tekst, så man dårligt kunne finde ud af, hvad det drejede sig om. Vi havde nogle almindelige regnestykker ind imellem.

Det sidste år, jeg gik i skole, var vi 3 piger, som var nået lige langt med nogle regnestykker. Så kom vi til de skrevne stykker, og ingen af os kunne finde ud af dem. Så gik vi op til Povlsen, men vi var ikke spor kloge, da vi gik ned. Så gjorde jeg, hvad jeg aldrig har gjort siden. Jeg sprang over de stykker. Jeg ville ikke sidde resten af min skoletid over de elendige stykker.

Hvad skete der så?

Når vi havde eksamen, kom skolekommissionen med præsten i spidsen, og så var Povlsen nervøs.

De plejede at skrive de stykker, vi skulle regne, op på tavlen, men nu fandt de på, at vi skulle tage nogle stykker fra regnebogen, og det var lige netop de stykker, som vi 3 piger var sprunget over. Der var ikke andet for end vride hjernen en ekstra gang, og jeg kom i gang. Jeg blev ikke færdig med det stykke, men det må have været rigtigt, for jeg fik mg.

Dansk grammatik var et af Povlsens store fag. Da min søster kom på på Vallekilde højskole, sagde hendes dansklærer til hende: "Du er jo dernedefra, hvor de er så dygtige til grammatik."

Povlsen kunne godt en dag, hvor vi var kommet i gang med at analysere

sætninger, blive så optaget, at han glemte tiden.

En dag kørte en bil ind på skolepladsen, og så trådte provsten ind. Povlsen blev glad. Provsten havde hørt klage over vores skole. Nu ville han gerne høre, hvordan det stod til. Han overhørte os og erklærede, at det var en fornøjelse at komme til en skole, hvor børnene havde lært så godt. Han kørte så hen til præsten og sagde, at der absolut ikke var grund til at klage over vores skole. Det var da også kun et enkelt vanskeligt forældrepar, der havde klaget.

Povlsen var også en god lærer på den måde, at han havde syn for "de små i samfundet" og for de børn, der var ude at tjene.

Det var husmandsbørnene, der kom ud at tjene, ikke gårdmandsbørnene. De, der var ude at tjene, måtte gøre en masse arbejde, før de gik i skole, og det skete, at de faldt i søvn i skolen, og de andre børn grinede ad det, så sagde Povlsen: "Lad ham sove. Han trænger til det." Det var ikke, fordi han ikke måtte lære noget, tværtimod. Lærer Arentoft i Ørslev gik hen og gav dem en på siden af hovedet, når de faldt i søvn.

En, der var lidt yngre end jeg, kom ud at tjene. Han blev senere graver i Ørslev. Her blev lærer Povlsen begravet. Da hans familie ikke mere ville betale for vedligeholdelsen af gravstedet, sagde graveren: "Så længe jeg er graver ved Ørslev kirke,

skal det gravsted holdes, for han var god mod os fattige børn." Det er ikke noget dårligt eftermæle.

Engang skulle legepladsen udvides, men der stod et pæretræ, som så skulle ryddes. Lærer Povlsen bad om, at det måtte blive stående. Det skulle være skolebørnenes pæretræ, og det blev det. Når pærerne var modne, blev de delt mellem børnene og lagt på hylden i skolegangen, og ingen vovede at plukke en pære før tiden.

Når jeg kom hjem fra skole, kunne jeg være med til at arbejde. Det kunne være med at luge have. En dag var der så mange brændenælder, at mine hænder blev brændt så meget, at jeg ikke kunne sove om natten.

Ellers var der også tid til at lege. Vi legede i skolen, og vi legede hjemme. Der boede dengang 200 beboere på Glænø, så der var mange børn. Vi legede fanger, ståtrold, syltekrukker m.m. Den sidste leg bestod i, at vi ikke måtte slippe, når vi blev løftet ved armene.

Vi gik til præst i Ørslev. Vi havde en gammel præst, Ditlev Steensgaard. Han var et elskeligt menneske, og han var god til at undervise konfirmander. Han var ingen stor prædikant, men han var meget afholdt i sognet. Han var utroligt god til at gå ud og besøge syge og gamle, og det var en god ting. Han var en gammel grundtvigsk præst, og de, der sluttede sig til Indre Mission, tog til Holsteinborg kirke, men der var en

Dagny Nielsen som konfirmand med broderdatter.

indre missionsk familie herude, hvor datteren en tid havde tjent hos en præst i Boeslunde, og der var hun tjenestepigen, der kunne sidde i køkkenet. Da de så manglede en pige i Ørslev præstegård, søgte hun stillingen og fik den. Her var hun som en datter i huset, og hendes fader sagde engang, at han blev klar over, at præsten levede det, som han prædikede. Det havde knebet lidt med den anden, og hun omtalte altid den tid, hun havde haft i Ørslev præstegård, som den bedste tid, hun havde haft.

Fru Steensgaard kom som sin mand ud og besøgte syge og gamle. En dag

kom hun ind til en syg kone, som råbte: "Luk døren, tøs." Hun blev meget forskrækket, da hun så, at det var præstens kone, der kom, og sagde: "Ja, men åh dog, det er jo fru'en."

Vi gik til præst 2 gange om ugen fra 9 til 12. Vi cyklede til præstegården, men hvis det var dårligt vejr, var der gerne en, der forbarmede sig over os. Min broder kørte da et par gange for os. Det var en forholdsvis mild vinter. Så det gik meget godt.

Vi gik til præst til hen ved marts, så blev de, der skulle konfirmeres til efteråret, pillet fra, og så mødte de igen nogle gange, før de skulle konfirmeres. Vi andre fortsatte.

Ved selve konfirmationen blev vi overhørt på kirkegulvet. Vi skulle fremsige et salmevers eller lignende. Det var ikke så slemt.

Der er en, der har fortalt mig, at da hendes søn skulle konfirmeres, havde præsten (det må have været en senere præst) spurgt om, hvornår det var påske, og så svarede drengen, at det var den første søndag efter første fuldmåne efter forårsjævndøgn. Moderen tænkte, hvad er det dog for noget vrøvl, han siger, men det var jo rigtigt.

Vi stod på kirkegulvet efter alder. Der var ikke noget med, at de store gårdmænds børn stod først.

Vi var kun 2 piger, der skulle konfirmeres om foråret, men så var der jo en del drenge. Pigerne var i hvid kjo-

le og hvide sko, drengene i mørkt tøj.

Jeg har lige været til en konfirmation, hvor en pige havde fået en frygtelig masse penge. Da jeg blev konfirmeret, fik jeg 20 kr. i alt, men dem fik jeg ikke megen glæde af, for da min broder, som var hjemme for at bestyre stedet, skulle betale den dame, som havde hjulpet os med madlavning og servering, så passede det lige med de 20 kr. Så jeg betalte selv for serveringen, og pengene så jeg aldrig igen. Jeg var nok lidt sur over det dengang.

Jeg fik flere gaver. Der var bøger og en ske og en gaffel af ægte sølv. Der var også et par andre skeer og en gaffel, men de var kun totårnede. Jeg har noget af det endnu.

Et par af bøgerne var af Sophus Bauditz. Det var "Hjortholm" og "Historier fra Skovridergården." Så var der en bog "Hjertensfryd", men jeg kan ikke huske, hvad den handlede om. Jeg fik også "Ben Hur". Den optog mig meget. Endelig var der en, der hed "Præstegården i Harzen".

Jeg var meget glad for at læse, så jeg læste dem med stor fornøjelse.

Præsten holdt bibellæsning i skolen i fastetiden. Alle kom, både grundtvigianere og missionsfolk. Man sad både på bænke og på borde.

Der var et missionshus på Glænø. Bygningen står der stadig. Det var rejst på foranledning af grev F. Chri-

stian C. C. Holstein, der var en ven af Indre Mission. Her blev holdt møder. En gang om året holdt man missionsuge. Det stødte mig og flere andre, at man holdt bedemøde som en del af det almindelige møde. Det blev lavet om, så kun de, der ønskede det, blev til bedemødet.

Lærer Povlsens kone døde, mens han var i embede. Så holdt han husbestyrerinde. De to første var der ikke længe. Så kom der en ny, og hun blev.

1929 havde vi en meget streng vinter. Povlsen var taget til København. Det havde sneet meget, men han var glad for at gå, og da han kom til Sdr. Bjerger station, gav han sig på vej gennem sneen. Det blev en streng tur, og da han kom til skolen, kunne han ikke finde, hvor husbestyrerinden havde lagt nøglen. Så gik han over til vort hjem. Han fik noget varmt at drikke og kom i en varm seng. Det var han meget taknemmelig for.

Han var så glad for sin skole, så det kunne knibe med at give fri på kongens fødselsdag. Et år havde han dog givet os fri, og jeg glædede mig til at sige: "I dag gider jeg ikke gå i skole." Dagen kom, og jeg havde glemmt, at vi havde fri, så jeg gik hen til skolen, hvor man blev meget overrasket over at se mig.

Skolen havde selvfølgelig juletræ. En af Povlsens efterfølgere, Sønderriis, flyttede juletræet over i missionshuset. Da man skulle lege, fik det en

mærkelig afslutning. Man legede "Jeg gik mig over sø og land", og da man kom til trampeland, trampede man, så gulvet brast.

Skolen blev nedlagt 1956, da Kirkeskovsskolen blev bygget.

Afholdsforeningen var meget virksom. Den arrangerede bl. a. dilettantkomedie. Den blev opført om vinteren i Stubberup i en sal, hvor der havde været forskole.

De optrædende havde bogen med teksten i hånden under forestillingen, for ellers skulle der betales afgift af det.

Jeg havde min første rolle som tiårig. Jeg spillede terne i et stykke skrevet af Poul Hansen, Vallekilde.

Engang spillede man fru Heibergs "Abekatten". Lærer Birch spillede professoren.

Afholdsforeningen havde mange medlemmer og mange arrangementer med dans o. s. v.

Folk fra Indre Mission var medlemmer af en anden forening, Blå Kors. De holdt sig uden for vores forening.

Om sommeren var Glænø og Ørslev skoler på fælles skovtur til Skælskør Lystskov, og det holdt i nogle år, men jeg har ikke været med ret mange gange.

Den første tur kan jeg ikke huske, men andre har fortalt, at jeg sad og

sang "Min mand er ude at slå hø", da vi var færdige i skoven og kom ind i Jespersens gård. Jeg var 2 år. Det var, før min fader døde. Så var jeg ikke med igen, før jeg kom i skole.

Vi kørte i vogntog fra Ørslev med musik i spidsen, og det syntes jeg var meget spændende, men min broder, som var hjemme dengang, syntes, at det var noget værre pjat, men vi var da med i Lystskoven. Jeg husker, at der var en bugtaler, som optrådte, og der var et lysthus, hvor vi sad og spiste vor medbragte mad, men et år kom der nogle fulde folk inde fra byen og var uforskammede. Så ville man ikke være med mere, og det var slut.

Da jeg var 10 år, var vi på en skoleudflugt til Sorø. Det var en mægtig begivenhed. Vi blev kørt med hestevogn til Sdr. Bjerger station. Så kørte vi med toget til Dalmore station og skiftede til Slagelse. Så skiftede vi igen tog og kom til Sorø.

Vi var i Akademihaven. Vi så Hauchs samling og var selvfølgelig i klosterkirken. I skolen havde vi hørt om Absalon og alt det der. Vi var inde ved Absalons og Holbergs grave. Jeg var især betaget af det store korbuekrucifix. Jeg købte da også et postkort af det.

Så var der ikke noget, før jeg var 13 år. Vi havde læst Myrebogen, og der var vi nået til at læse om en skoleklasse fra Lolland, som havde været i København, og så plagede vi vor skolelærer.

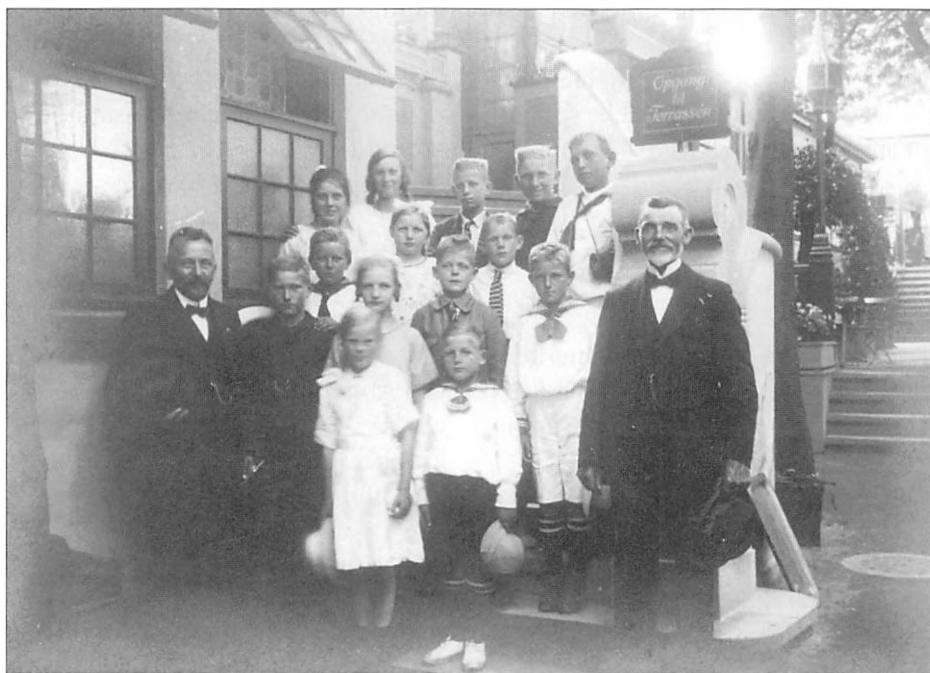
Vi fik 2 dage i København. Vi overnattede på Sølvgades kaserne. Det har jeg haft megen glæde af siden. Den var ved at blive afviklet. Der var andre skolebørn end os. Når mænd talte om, hvor de havde ligget soldat, kunne jeg sige, at jeg havde ligget på Sølvgades kaserne.

Det var en stor oplevelse at være i København. Vi betalte ikke noget for det. Vi skulle selv have noget mad med. Vi fik middagsmad i Tivoli og morgenkaffe på kasernen. Det sidste var jeg ikke begejstret for, for der var sukker i kaffen, og min familie havde aldrig brugt sukker i kaffe. Jeg kunne næsten ikke få det søde stads ned.

Inde på Hovedbanegården fik vi en

forfriskning, før vi skulle videre. Jeg er klar over, at vores lærer har betalt for det.

Der var smed og tømrer, men ikke forretninger på Glænø, men der kørte mælkekusk herudefra til andelsmejeriet i Bøgelunde, og han havde altid brugskurven med, og deri var skrevet, hvad vi skulle have. Han afleverede sedlen i Stubberup brugs og havde så varerne med hjem. Man betalte ved lejlighed. Det var ligeså, når man skulle have noget fra bageriet i Snedinge. Bageren kom jo ellers et par gange om ugen, men når man stod og manglede noget, så kunne man få det med mælkevognen.

Glænø skole i Tivoli på turen til København 1924. Lærer Poulsen forrest til venstre, manden til højre er en gæst

Der kom også slagter herud. I min barndom var der i Ørslev en slagter, Kristen Hansen. Han kom med hest og vogn og havde så kødet i en hvid kasse bag i vognen, kødet dækket med et klæde.

Senere kom nogle, der kørte i bil.

Mælkemanden kom også senere. I min barndom købte man mælk hos naboen, hvis man ikke havde kørselv.

Når vi skulle have tøj, tog vi til Skælskør. Vi kørte med hestevogn. Senere cyklede vi.

Tit handlede man meget ind.

Når vi kom til byen, så holdt vi ind i Den gamle Købmandsgård. Her var der en slyngelstue, hvor man kunne gå ind og spise sin medbragte mad.

Engang da jeg ikke var ret stor, og vi var derinde, blev jeg meget fornærmet på købmanden, for han sagde til min moder: "Skal jeg bestille en kop kaffe til Dem, madam?" Jeg syntes, det var mærkeligt at kalde min moder madam.

Der skulle virkelig handles ind, og det var en lang tur med hestevogn, og vi blev ikke inviteret ind hos købmanden.

Ellers var der et hjemmebageri på den anden side af gaden, og det var ikke ualmindeligt, at vi, der havde langt, var derinde på et tidspunkt for at drikke kaffe.

Længere oppe ad gaden boede købmand Lotz. Der hvor Oles cykler nu er. Min fader havde været med til at oprette Tyestofte forsøgsstation og kendte købmanden fra den tid, og i mange år holdt vi til der. Der fik vi altid kaffe. Min moder har fortalt mig, at da de engang kørte ind, kom fru Lotz ud for at gå i byen, men hun vendte om med det samme og lavede kaffe til dem. Det var ikke til alle, men de kendte hinanden.

Da Lotz solgte forretningen, flyttede vi over til Den gamle Købmandsgård hos Jespersen. Her var der en stald, og der var en staldkarl. Han fik en drikkeskilling.

Vi har haft telefon, så længe jeg kan huske. Det var der mange, der ikke havde. Vores var en slags andelstelefon. Folk var med til at betale. Somme tider måtte vi ud med en besked, som vi havde fået gennem telefonen.

En mand ville ikke være med i vores telefon, men da han kunne få en partstelefon, ville han have sådan en, for så kunne han høre, når den anden abonnent talte.

I kirken var der altergang to gange om året, forår og efterår. Når skolebørnenes forældre skulle til alters, fik børnene besked med i skole om fredagen. Så skulle læreren give præsten besked. Hverken lærer eller præst havde telefon, så måtte læreren hen til os og telefonere til centralen i Ørslev. Herfra gik der så besked til præsten.

Vi fik radio 1927. Det var et krystalapparat. I Ørslev fik en skrædder senere radio med højttaler. Den var han stolt af og lod vinduerne stå åbne, så folk kunne høre med.

Elektriciteten kom til Glænø 1951. Da var jeg voksen. Før den tid var der et lille værk i Bøgelunde, men det havde så lav spænding, at strømmen ikke kunne gå ud til Glænø.

S.E.A.S. ville gerne overtage det lille værk i Bøgelunde og levere strøm til forbrugerne. Så fiskede Glænøboerne i rørt vande og fik strøm herud, det gik meget hurtigt. Nogle havde strøm i forvejen. De havde fået vindmotor og en dynamo stillet op. Vi havde selv fået en sådan stillet op i 1941, så der var installation i huset.

Strømmen var meget usikker. Vi var bange for vindstille, når vi skulle have gæster, og det var vanskeligt at få nye akkumulatorer under og lige efter krigen

Skolen fik strøm på samme måde. Et par bønder havde en traktor til at skaffe dem strøm. De ville ikke være med til tilslutning til S.E.A.S. med det samme, men inden længe kom de med.

Skolen er nedlagt, missionshuset fungerer ikke mere, tømreren og smeden er væk, karlene og pigerne på gårdene er afløst af maskiner, og der bor nu kun 60 mennesker på Glænø.

Bøger 2000

Af Ole G. Nielsen

Christian A. Thomsen

Klostergartneren

En blumists erindringer fra Hornum til Gisselfeld.

Erindringsserien "Folk fortæller" nr. 40.

Udgivet af Foreningen Danmarks Folkeminder.

142 sider.

Efter at have berettet om barndom og ungdom i Østjylland kom Chr. A. Thomsen til Sjælland som herskabsgartner på Sæbygård, hvorfra han i 1939 kom til Gisselfeld Kloster, hvor man endnu drev herskabsgartneri og tilmed havde paradehusene og parken.

Thomsen blev resten af sit arbejdsliv på Gisselfeld, og bor stadig i et af godsets huse.

Det er ikke alene beretningen om et ophørt erhverv, det er også skildringen af et tabt miljø.

Per H. Jacobsen

Kort og godt om danske klostre

Aschenhoug.

94 sider.

Bogen indledes med to afsnit: kristent klosterliv og klosterliv i Danmark. Derefter følger en oversigt over 30 eksisterende klostre i Danmark, bl.a. Ringsted kloster, Skovkloster, Sorø kloster og Antvorskov kloster. Og til slut en oversigt over Middelalderens ordener og deres klostre i Danmark.

Bogen bærer titlen "Kort og godt om danske klostre". Bogen er meget kortfattet, men det der står er ikke godt.

Denne bog er ikke afløseren for H. N. Garners værk - Atlas over danske klostre fra 1968.

Jul i Sorø 2000

Udgivet af Foreningen Jul i Sorøs Venner.
72 sider.

Bogen indeholder en lang række artikler om Sorø før og nu, bl.a. om udgravningerne på Akademigrunden i forbindelse med det nyeste byggeri, men det er også en årbog, hvilket siderne med årets gang understreger.

Jul i Slagelse 2000

65 sider

Bogen har en artikel af arkæologen Henning Nielsen om "Byen under sine fødder", der fortæller om de seneste års fund i Slagelse. Godscejer Birgitte Dinesen, Kragerupgård, skriver under titlen "Gamle minder - nye visioner" om familiens hjem gennem 200 år. Der til kommer endnu et par historiske artikler og ellers er bogen præget af de indlæg, der er indleveret af børn og voksne, og har et mere skønlitterært præg.

Årbogen 2000

Jul i Skælskør

64 sider.

Årbogen har en meget interessant artikel om Bodilslægten i Eggeslevmagle, skrevet af sognepræst Jens Hansen. Museumsleder Johs. Lyshjelm beretter om pianobygger Hornung, Finn Pedersen skriver om Hellig Kors Kilde i Boeslunde og Erik Nielsen har en munter beretning om en rådmand og hans 6 koner, for blot at nævne nogle af de læseværdige artikler.

Helge Christiansen

Lokalhistorier

11. samling 2000.

30 sider.

Nærværende årbogs redaktør har igen i år 2000 udsendt et hæfte med lokale historier fra Slagelseegnen. Der er 14 korte og lange fortællinger primært fra Stillinge og Hejninge sogne. Bl.a. kan nævnes "For Dannebrogs ære" om Viggo Hansen fra Næsby, der var en af de 200 frivillige danske, som deltog i den hvide hærs kampe i Estland i 1919. Af mere klassisk lokalhistorie kan nævnes artiklen om Kærrebjerggård.

Helge Sørensen

Danske Slægtsgårde

Katalog over udstilling på Gl. Estrup 2000.

60 sider.

Dansk Landbrugsmuseum og Dansk Slægtsgårdsforening var sammen om en udstilling med 28 danske slægtsgårde, hvortil der blev udarbejdet et katalog med artikler om gårde-
ne.

Fra det gamle Sorø Amt er Skovholmgård i Gerlev omtalt.

Jakob H. Zeuthen

Bogen om danske kommunevåbener

Aschenhoug.

183 sider. 229 Kr.

Siden kommunalreformen i 1970 har alle landets kommuner anskaffet sig et kommunevåben - et våbenskjold. Nogle kommuner har taget det gamle byvåben, andre har konstrueret et eller andet.

Alt dette har Jakob H. Zeuthen gennemgået, og årbogens læsere kan erindre en artikel om samme emne i årbogen fra 1999.

Michael Kræmmer

Den hvide klan

Spectrum.

198 sider

Bogen beskriver biskop Absalon og hans slægt

og magtspillet samt magtens mænd i det 12. århundrede.

Læs også artiklen om Peder Torstensens borg i denne årbog.

En trekant i den gamle bydel

Udgivet af studiekredsen i Fuglebjerg "Kend din egn".

125 sider. 70 kr.

"En trekant i den gamle bydel" af Fuglebjerg beretter om Sorøvej, Lundvej og Tværvvej i fortid og nutid. Det er fjerde publikation fra historikergruppen, som meddeler, at nu er arbejdet afsluttet.

Mogens Nørgaard Olesen

Over Storebælt i 1000 år

Lamberths Forlag

383 sider.

Formanden for Færgehistorisk Selskab Mogens Nørgaard Olesen har nu udsendt et stort værk om færgeoverfarten gennem 1000 år. Selvom der ikke var tale om egentlig færge-
drift i vikingetiden, så begynder bogen i den periode og slutter med sidste færge den 14. juni 1998.

Bogen er rigt illustreret.

Søren Møller og Thomas Nørgaard Olesen

DSB-færger på gamle postkort

Forlaget Nautilus.

80 sider,

Bogen indeholder gengivelser af postkort fra før 1947 og fra alle færgeruter i landet.

Men Storebælt breder sig dog over 20 af bogens sider.

Foruden gengivelsen af postkortet er der en ledsagende tekst med megen interessant færgehistorie.

Svend Mogensen

Fortidens matadorer i Korsør

Eget forlag.

80 sider.

Bogen beretter om 14 familier, der i perioden

1850 til 1950 havde betydning for Korsørs udvikling.

Bogen giver et indblik i de såkaldte "store familier", men andre har også gjort sig gældende.

Jette Kjærulff Hellesen og Ole Tuxen

Videre gennem Korsør 1975-2000

Korsør Kommune
69 sider.

Bogen er udgivet i anledning af Korsørs 575 års købstadsjubilæum, som en fortsættelse af jubilæumsbogen "Gennem Korsør 1475-1975", der blev udgivet, da Korsør fejrede sine 550 år som købstad.

Et stort tema er fra fæргеby til broby, men også byens almindelige udvikling og folkeliv beskrives.

Verner L. Carlsen

Susåen - fra kildevæld til havstok

Illustrationer: Mads Stage
Udgiver: Susåkomiteen. 212 sider. 295 kr.
Beskrivelse af Sjællands største å set fra forskellige vinkler, både som naturens å og som menneskets å gennem tiderne.

Nytårgave

til Borupris' Venner 2001.
Redigeret af Preben V. Andersen og Bertel Hansen.
32 sider.

Venneforeningens medlemsskrift har først nogle soldaterbreve fra en menig, der deltog i slaget ved Mysunde, derefter følger en artikel om gavebreve, som er oprettet til fordel for "Guds Lemmer i Førslev sogn", og endelig er der en beretning om professor Steensbergs første besøg på Borupris.

Karen og Jørgen Boye Petersen

Kirkelig skulptur i Danmark I-III

Gyldendal.
840 sider.

Dette pragtværk om kirkekunst er illustreret med 780 farvebilleder og 500 sort/hvide. Der er omtalt 328 udvalgte kirker over hele landet, og der er noget for såvel lokalhistorisk som rigshistorisk interesserede.

Vestsjællandske livsformer i forandring

Udgivet af de kulturhistoriske museer i Vestsjællands amt.

Kulturstudier i industrialisering i identitet og mobilitet efter 2. verdenskrig.

Bl.a. Margit Baad Pedersen om Haslev i begyndelsen af 1970'erne. Kirsten Henriksen om pendlerkulturen i det vestsjællandske landbrugslandskab og Lene Hadsbjerg om Sorøs identitet gennem de sidste 50 år.

Ejlif Mølleedal

Møllevinger - digte og sange

Center for Folkekultur.
Digtene blev samlet i en bog i anledning af Ejlif Mølleedals 80 års fødselsdag. Udover afsnit om "natur" og "hjerter og smerte" rummer den også Skælskørtekster.

Erling Petersen

Krigen i Førslev

Forlaget i Fuglebjerg.
112 sider.
Historikeren Erling Petersen har skrevet en roman om krigen i Førslev og andre fortællinger fra fordums dage.

Bestyrelsens beretning for 2000

På generalforsamlingen fik vi ændret nogle af paragrafferne i vore love. Blandt andet havde vi et ønske om, at ændre regnskabsåret til kalenderår. Det giver lidt "skæve tal" i regnskabet for år 2000, da det omfatter 5 kvartaler. Vi benyttede også lejligheden til at give lovene et mere nutidssprog og gøre dem i overensstemmelse med de faktiske forhold.

Der var ikke nyvalg til bestyrelsen, da man havde besluttet ikke at besætte pladserne efter Bent Heegaard Petersen og Jens Hansen, som ønskede at udtræde, hvilket lovene giver mulighed for.

Sidste år fortalte jeg på generalforsamlingen, at vi havde besluttet at forblive som medlem af Dansk Lokalhistorisk Forening. Derfor er vi gået i et tættere samarbejde med DLF, idet vi har aftalt sammen at afholde et regionalt møde på vort sekretariat i Broby Gamle Skole, hvor alle medlemsforeninger af DLF bliver indbudt. Der er på nuværende tidspunkt ikke taget stilling, hvilke emner der skal tages op på mødet. Der er i vort område mange muligheder for at finde tværgående projekter, der kan samarbejdes på.

Som et yderligere tegn på vort ønske om et samarbejde med DLF, har vi her i marts, deltaget i årsmødet og generalforsamlingen ved Helge Torm.

Arbejdet i bestyrelsen har været præget af de traditionelle udflugter og udgivelse af årbogen, samt forårsmøde med generalforsamling.

Generalforsamlingen blev afholdt på Sorø Akademi, og efter generalforsamling og kaffebord var der en meget interessant rundvisning ved lektor Lars Kelstrup.

Forårsturen gik til Andelslandsbyen "Nyvang". Den blev etableret i 1992 og er stadig under opbygning. Dens opgave er at beskrive andelsperioden 1879 til 1950 med bygninger, dyr, landskab og aktiviteter. Den har stigende besøgstal. Derefter gik turen til Tveje Merløse kirke, der især er kendt for sine tvillingetårne. Den er helt fra 1125, og der er stor sandsynlighed for, at det er Asser Rig der har ladet kirken opføre.

På efterårsturen besøgte vi kirkerne i Bringstrup og Vrangstrup. Året forinden havde vi været i Bjernede og

Fjenneslev, og få år før var vi i Sct. Bendts kirke i Ringsted. Vi har nu dækket den del af amtet med kirkebesøg.

Årbogen blev denne gang præsenteret på Holsteinborg Gods, hvor godsejer Ulrich Holstein-Holsteinborg tog imod presse, årbogsforfattere og bestyrelsen. Årbogsredaktør Helge Christiansen fortalte indledningsvis om de artikler bogen indeholdt. Herefter havde pressen lejlighed til at stille spørgsmål til de enkelte forfattere. Ulrich Holstein-Holsteinborg havde pyntet den gamle riddersal flot op med flag og musik underholdning. Vi nød som sædvanlig et glas portvin med kransekage til.

Hovedartiklen var "Holsteinborg Gods ejet af slægten Holstein i 300 år", men der var også andre gode artikler i årbogen 2000.

Jeg vil gerne takke pressen for god dækning og omtale i forbindelse med præsentation af årbogen.

Tak til bidragsyderne for økonomisk støtte, som vi er meget taknemmelige for.

Tak til medlemmerne fordi I så trofast slutter op om vore arrangementer, og ikke mindst tak til bestyrelsen for et godt samarbejde året igennem.

Da dette er min sidste bestyrelsesberetning som formand, idet jeg har ønsket at udtræde af bestyrelsen, vil jeg gerne bringe min tak til såvel de nuværende som alle de bestyrelsesmedlemmer, jeg har arbejdet sammen med gennem de 12 år i bestyrelsen.

Jeg vil slutte beretningen med at ønske bestyrelsen al held og lykke med arbejdet fremover i Historisk Samfund for Sorø Amt.

Preben V. Andersen

Regnskab HSSA 1/10 1999-31/12 2000

INDTÆGTER

Kontingent 1999/2000.....	48.000,00
Kontingent 2000.....	40.300,00
Salg af årbøger	2.040,00
Tilskud offentlige	6.500,00
Tilskud private	6.500,00
Møder, ture	0,00
Renter	56,86
Indtægter ialt.....	103.396,86

UDGIFTER

Drift

Brochure	0,00
Trykning af Årbog 1999 og 2000.....	93.512,50
Porto	7.471,81
Medl.adm	9.141,75
Gebyrer	489,50
Bestyrelse.....	0,00
Møder, ture	1.788,50
Gaver	399,75
Honorarer	0,00
Kontingent DLF, m.m.	2.750,00
Diverse	0,00
Udgifter i alt	15.553,81
Resultat	-12.156,95

STATUS

Aktiver

Indestående giro 31/12 2000	2.384,60
Indestående standard 31/12 2000	4.558,00
Til gode	6.315,00
Boglager	10.000,00
Aktiver ialt.....	23.257,60

EGENKAPITAL+GÆLD

Gæld.....	3.791,25
Saldo 1/10 1999	31.623,30
Resultat	-12.156,95
Passiver ialt	23.257,60

Revisionspåtegning

Udgifts- og indtægtsbilag er gennemgået. Der er intet fundet at bemærke. Indestående på giro og sparekasse er afstemt.

Lena Kristensen

Lars Hansen

Følgende har givet tilskud i regnskabsåret 1999/2000

Vestsjællands amt	5.000
Slagelse kommune	1.500
Den lille Bikube	500
Slagelse Sparekasse	1.000
BGbank	5.000

Nye medlemmer pr 15/7 2001

1. Andersen, Annette, Kærvej 11, Bisserup, 4243 Rude
2. Andersen, Peter, Bøgelundevej 110, 4243 Rude
3. Bell, Vivi, Kærebjergvej 11, 4242 Boeslunde
4. Bruun, Hanne, Strædet 27, Bisserup, 4243 Rude
5. Bøgvad, Jette, Søndergade 5, Hyllinge, 4700 Næstved
6. de Neergaard, Dennis, Valdemarskildevej 10, 4200 Slagelse
7. Eisensøe, Christian, Lundbakkegaard, Sorøvej 79, Skovse, 4200 Slagelse
8. Groth-Christensen, Tove, Åløkkevej 60, 5800 Nyborg
9. Hansen, Helmer, Vandværksvej 50, Sdr. Bjærge, 4251 Dalmore
10. Jannerup, Torben, Nordre Ringgade 74, 4200 Slagelse
11. Jensen, Hans Jørgen, Egholmsvej 15, 2830 Virum
12. Jensen, Kirsten, Ørebjergvej 3, Tornemark, 4262 Sandved
13. Johansen, Sandra Keller, Lusmosevej 32, 4792 Askeby
14. Jørgensen, Holger, Kongebrovej 36, 4180 Sorø
15. Jørgensen, John, Kærebjergvej 18, 4242 Boeslunde
16. Karsholt, Aage, Holsteinborgvej 199, 4243 Rude
17. Larsen, Birgit Rask, Bag Klostret 25, 4200 Slagelse
18. Larsen, Hans Helge, Åbakken 5, Ganges Bro, 4700 Næstved
19. Madsen, Helene, Præstevangen 31, st.tv., 4230 Skælskør
20. Madsen, Peter, Bakkelygården, Skælskær Landevej 128, 4241 Vemmelv
21. Mathiassen, Annelise, Omøvej 2, 4220 Korsør
22. Moltke-Huitfeldt, Adam, Espevej 56, 4242 Boeslunde
23. Mølgaard, Aage, Valbygårdsvej 86, 4200 Slagelse
24. Nielsen, Annie Branth, Skolebakken 20, Bisserupvej, 4243 Rude
25. Pedersen, Lotte Spang, Søholmparken 53, 4200 Slagelse
26. Petersen, Randi Vikmann, Mallings Gård 12, 4230 Skælskør
27. Poulsen, Erik, Glænøvej 85, Stubberup, 4230 Skælskør
28. Schmidt, Kirsten, Skolebakken 18, Bisserupvej, 4243 Rude
29. Seim, Lis, Nedre Fritzøegade 3, N-3264 Larvik, Norge
30. Vedel, Ulla, Højen 15, 4220 Korsør

Love for Historisk Samfund for Sorø Amt

- § 1. Samfundets formål er at styrke og bevare den historiske interesse og fremdrage historiske beghenheder i det gamle Sorø amt.
- § 2. Formålet søges opnået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet, med udflugter, samt ved at udgive årbog - og om muligt - mindre skrifter, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie. Årbogen tilsendes medlemmerne.
- § 3. Man kan blive medlem af samfundet ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer, og man er stemmeberettiget én måned efter indmeldelsen. Kontingentet fastsættes af generalforsamlingen.
- § 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på mindst 7 og højst 11 medlemmer. De vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis mindst 3 og 4 og højst 5 og 6. Bestyrelsen konstituerer sig med formand, næstformand, sekretær og kasserer og nedsætter arbejdsudvalg.
- § 5. Årbogen udsendes i efteråret samtidig med opkrævning af kontingentet. Dens udgivelse varetages af et redaktionsudvalg bestående af en redaktør og 2 medlemmer.
- § 6. Regnskabsåret følger kalenderåret. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges på generalforsamlingen for 2 år.
- § 7. Generalforsamlingen holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes med mindst 8 dages skriftligt varsel. Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i lovene skal dog for at være gyldige vedtages med mindst 2/3 del af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes 2 år i træk på samme sted. Dagsordenen til den årlige generalforsamling skal indeholde mindst følgende punkter:
 - 1. Bestyrelsens beretning.
 - 2. Aflæggelse af regnskab.
 - 3. Indkomne forslag.
 - 4. Forelæggelse og vedtagelse af budget.
 - 5. Valg.
- § 8. Ekstraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.
- § 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.
- § 10. For at Samfundet kan opløses, skal der på den ordinære generalforsamling være 2/3 af de fremmødte, som stemmer herfor. Såfremt dette er tilfældet, skal der afholdes en ekstraordinær generalforsamling senest 14 dage efter den ordinære, hvor over halvdelen af de fremmødte skal stemme herfor.
- § 11. Hvis Samfundet bliver opløst, skal dets ejendele overgå til offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for det gamle Sorø amts grænser. Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Disse love er trådt i kraft 3. maj 2000.

